

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

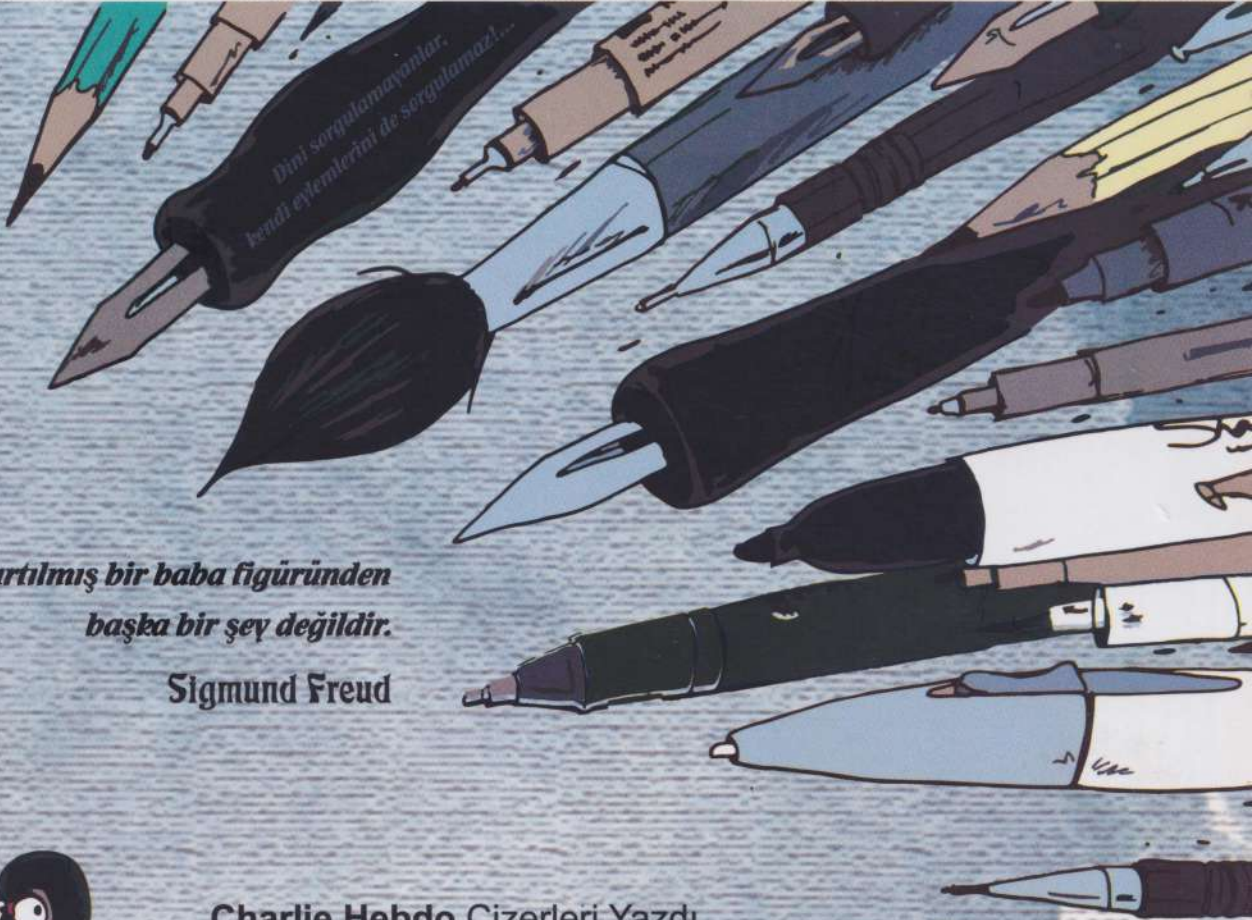
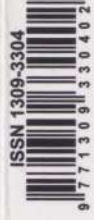
Freud, Marx ve Kierkegaard

ÖZGÜRLÜK; DÜŞÜNMEKTİR!

düşünbil

► 46

MART NİSAN 2015 | İKİ AYLIK BİLİM VE DÜŞÜN DERGİSİ | 10 TL

*Tanrı, abartılmış bir baba figüründen
başka bir şey değildir.*

Sigmund Freud

Charlie Hebdo Çizerleri Yazdı

Gerçek Din Bu mu?

İnanç Uğruna Neden İnsan Öldürülür | Bir Afyon Olarak Din | Küresel Cihad
İnanca Saygı Tabusu Üzerine | Cehennemin Kapısını Aralayan Gerçek: Evrim

Prof. Dr. Cengiz Güleç Yazdı:
**Din ve İnfantil
İllüzyon**

**BUYURUN BEYLER;
ŞU SORUNU ÇÖZELİM**

Eleştirel Pedagoji

Journal of Critical Pedagogy

İki aylık politik eğitim dergisi

Abone Formu

www.elestirelpedagoji.com / ABONE OL

Abonelik bedeli

Yurt İçi Yıllık 70 TL

Hesap No

İş Bankası IBAN:TR170006400000142280799841 / Posta Çeki 5765393

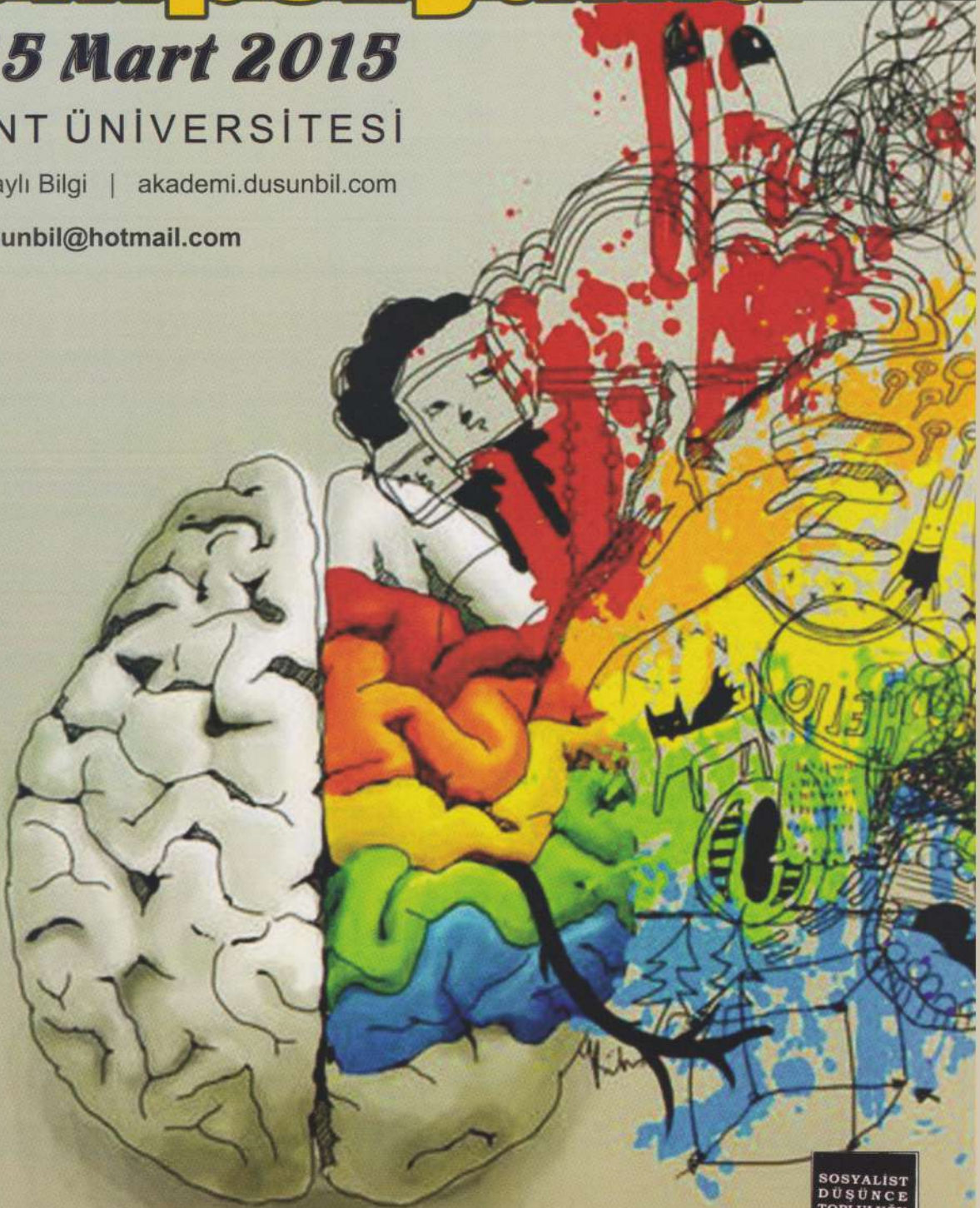
II. ZİHİN Sempozyumu

14-15 Mart 2015

BİLKENT ÜNİVERSİTESİ

Kayıt ve Detaylı Bilgi | akademi.dusunbil.com

İletişim: dusunbil@hotmail.com

ÖZGÜRLÜK; DÜŞÜNMEKTİR!

düşünbil

İKİ AYLIK BİLİM VE DÜŞÜN DERGİSİ

Yıl 9 / Sayı 46 / 2015 Mart-Nisan

www.dusunbil.com

Sahibi & Sorumlu Yazı İşleri
Olca Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni
Olca Yılmaz

Yayın Koordinatörü
Cemre Topcu

İletişim ve Halkla İlişkiler
Deniz Bozkuzu

Tanıtım Sorumlusu
Semih Türkan

Grafik / Tasarım:
Olca Yılmaz

Üyelik Koşulları:

Yıllık Üyelik : 60 TL
Yıllık Yurt Dışı : 45 Euro
Kütüphanelere, Kurum ve Kuruluşlara
Yıllık Üyelik: 120 TL

PTT Posta Çeki No: 55 74 932
Türkiye İş Bankası : 3498-166572
IBAN: TR790006400000134980166572
İzmir- Stadyum Şb. Olca Yılmaz

Web: www.dusunbil.com
E-posta: dusunbil@hotmail.com
Dergi Satış: kitap.dusunbil.com
Düşünbil Akademi: akademi.dusunbil.com
Telefon (13:00-19:00 arası): 0.534 328 06 46
Mektup Adresi:
Yenişehir Postanesi PK: 38 Ankara

Baskı:

Baskı: Ezgi Matbaası - Sanayi Cad. Altay Sok.
No: 10 Çobançeşme-Yenibosna / İstanbul Tel: 0212 452 23 02

Basım Tarihi:
Mart 2015

Makalelerde dile getirilen düşüncelerden ve kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Dergimizde yayınlanan yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın internet dahil herhangi bir yayın organında yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

DÜŞÜNBİL ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Müjdat Adal / mujdatadal@gmail.com
Adnan Menderes Üniversitesi
Figen Keserci / figen.keserci@gmail.com
Aksaray Üniversitesi
Mustafa Akkoyun / mustafaakkoyun8@gmail.com
Anadolu Üniversitesi
Fatih Özyörük / ozyoruk@mynet.com
Hatice Kaya / ssylg_hatice_kaya@hotmail.com
Ankara Üniversitesi
Ayhan Ünlü / a.u_13@hotmail.com
Bülent Ecevit Üniversitesi
Orhan Çatma / orhancatma@gmail.com
Cumhuriyet Üniversitesi
Aykut Üresin / aykuturesin@gmail.com
Cem Çetin / cemce_007@hotmail.com
Çukurova Üniversitesi
Kübra Yılmaz / kubos6399@hotmail.com
Dicle Üniversitesi
Aziz Kuzu / azizkuzu7@hotmail.com
Dokuz Eylül Üniversitesi
Dilan Demir / dilan.demir@hotmail.com
Pelin Ünlü / pelin.unlu.991@gmail.com
Ege Üniversitesi
Barış Azar / barisazar@gmail.com
Abdullah Gülsever / abdullah_gulsever@outlook.com
Ali Eren Örmeci / alii_eren@hotmail.com
Gazi Üniversitesi
Işıl Ezgi Güven / ezguven2906@hotmail.com
Gaziantep Üniversitesi
Anıl Barış / anil-baris@yandex.com
Hacettepe Üniversitesi
Funda İpek / koyunlaralemi@gmail.com
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Buse Ebre / buseebrem@gmail.com
İstanbul Üniversitesi
Eray Şimşek / eraysmsk@gmail.com
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Hasan Berk Sürmeli / hsnberksrmeli@hotmail.com
Karabük Üniversitesi
Onur Akbaş / onrakbs@gmail.com
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Hadi Kurt / hadi_kurt@hotmail.com
Marmara Üniversitesi
Ümmügülüm Tahiroğlu / u.tahiroglu@gmail.com
Mersin Üniversitesi
Uğur Canpolat / avea_fenerium1907@hotmail.com
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Cemre Topcu / cemre.topcu@gmail.com
Özyeğin Üniversitesi
Evrin Polat / evrim.polat@ozu.edu.tr
Özgür Avar / ozgur.avar@ozu.edu.tr
Sakarya Üniversitesi
Merve Hekim / mervehekimm@gmail.com
Selçuk Üniversitesi
Merve Özpolat / mervedenizozpolat@hotmail.com
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Tayfun Erkorkmaz / tayfunerkorkmaz@gmail.com
Trakya Üniversitesi
Şeref Karabulut / mrserefkarakulut@gmail.com
Uludağ Üniversitesi
Bilal Yaver / bilalyaver@outlook.com
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Fatih Doğan / fth.dogan@hotmail.com
Yıldız Teknik Üniversitesi
Mustafa Aydın / mstffyd19@hotmail.com

Düşünbil Reklam Ücretleri

Arka Kapak: 2.000 TL
Ön/Arka İç Kapak: 1.200 TL

Reklam İletişim: dusunbil@hotmail.com

/dusunbildergisi

/dusunbildergisi

ÖZGÜRLÜK, DÜŞÜNMEKTİR!

düşünbil

2 AYLIK BİLİM VE DÜŞÜN DERGİSİ

İnanç Uğruna Neden İnsan Öldürülür 4
Stéphane Charbonnier

Cehennemin Kapısını Aralayan Gerçek: Evrim 6
Philippe Honoré

Bir İdeoloji Olarak Din 8
Jean Cabut

Bir Nevroz Olarak Din 10
Bernard Verlhac

Bir Baba Olarak Tanrı 12
Georges Wolinski

Bir Afyon Olarak Din 14
Elsa Cayat

Ortaçağ Avrupası'nda Din ve Şiddetin Tarihi 16
Olca BAĞIR

20 Din ve İnfantil İllüzyon
Cengiz Güleç

33 Küresel Cihad
Engin Erkiner

37 Şiddetin Kaynağı Ötekileştirme Biçimimizde Yatar
Mutluhan İzmir

40 Dinsel Terör Kimin İşine Yarıyor?
Abdullah Şevki

50 İnanca Saygı Tabusu Üzerine
Mehmet Mirioğlu

63 Etkinlikler
(Seminer, Panel, Sempozyum)

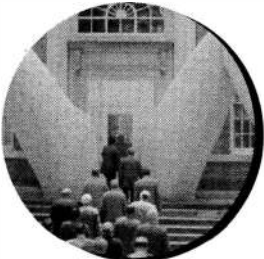
64 Kitap Kurdu
(Dergi ve Kitap)

43
Freud, Marx ve
Kierkegaard
Frederick J. Hacker
Çeviren: Evinç Dinçer

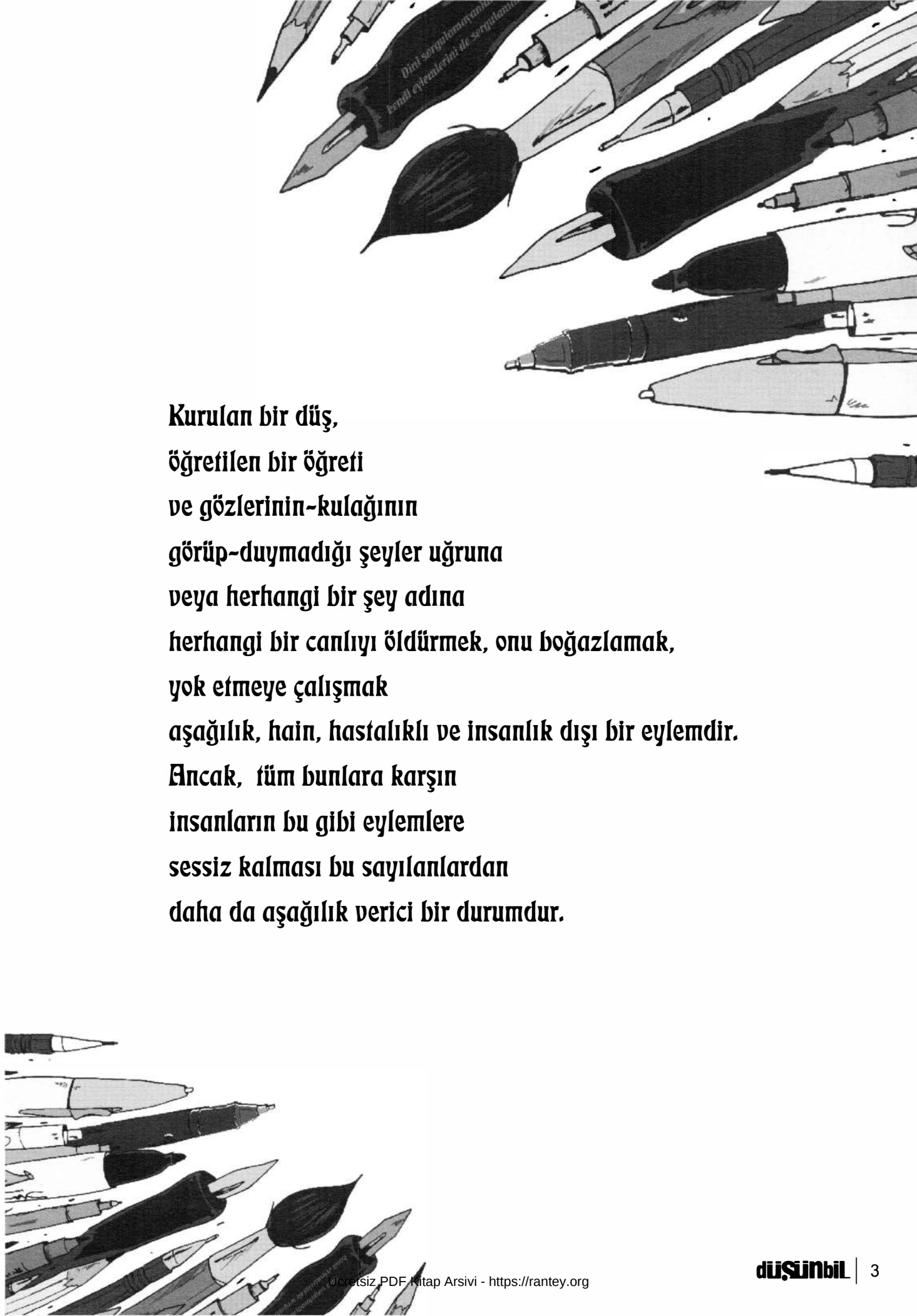
52
Hint Uygarlığı ve
Tiyatrosu Üzerine
Serkan Fırtına

55
Buyurun Beyler,
Şu Sorunu Çözelim...
Olca Yılmaz

58
Ütopya Ya Da Distopya Olarak
Demokrasi Kavramı
Halit Payza

Kurulan bir düş,
öğretilen bir öğreti
ve gözlerinin-kulağının
görüp-duymadığı şeyler uğruna
veya herhangi bir şey adına
herhangi bir canlıyı öldürmek, onu boğazlamak,
yok etmeye çalışmak
aşağılık, hain, hastalıklı ve insanlık dışı bir eylemdir.
Ancak, tüm bunlara karşın
insanların bu gibi eylemlere
sessiz kalması bu sayılanlardan
daha da aşağılık verici bir durumdur.

İNANÇ UĞRUNA NEDEN İNSAN ÖLDÜRÜLÜR

Stéphane Charbonnier

Bir yaratıcının varlığına inanmakla başlar acizliğimiz. Eğer bir yaratan varsa, o bizi günü geldiğinde yok edebilecektir. Bu nedenle yaratıcıya boyun eğmeli ve onu yaşatmalıyız. Çünkü tanrının kendi tasarımı olduğunu -bilinç dışı olarak- biliriz ve bu tasarıma “hayal gözlüğünü” çıkararak baktığımızda doğanın gerçekliği ile yüz yüze gelme durumuna düşeriz. Kendimizin “hiçbir şey” olduğunu görme durumuna karşı, hayal ile kendimizi “her şey olarak görme” eğilimimiz ağır basar ve bu nedenle insanlar kendi tanrılığını yaşatmak adına inanç adı altında kendilerini kutsallaştırırlar. Tanrı, bu anlamda simgesel bir kendilik tasarımıdır ve insanları bu kadar ilgilendirmesinin neden de budur!

Konuya devam ederken dindar ile dinci ikilemini bir arada kullanacağım. Zira dindar ile dinci ayrımını yapmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü aynı dine inanıp farklı davranan insanlar varsa ve dincinin yaptığına dindar karşı çıkmıyorsa, hatta dincinin aşırı eylemlerine “dindar insan” hiçbir şey yapmayarak ses çıkarmıyorsa birinin diğerinden bir farkı yoktur. Dincinin karşısında dindar suskun kaldıkça biz şu soruyu sormaya devam edeceğiz: Hiçbir şey yapmayarak ne yaptığının farkında mısın?

Tanrının bir tasarım olduğunu nasıl anlarız?

Elbette ki yaşamak her canlının hakkıdır; ancak bu hak belirli insan grubuna ait bir hak değildir. Eğer yaşamak ve zihnimizi “kötü” düşüncelerden kurtarmak istiyorsak bunu başkalarını öldürerek değil; kendi sorunumuzu akıl yolu ile çözerek halledebiliriz. Peki sorun nerede? Bir

dindar/dinci gerçekten inanç sahibi ise kendi inancını nasıl tehlike altında görebilir. Eğer bir inanç tehlike altındaysa o nasıl bir inanç sayılabilir? Gerçek inançlı inancını tehlike altında görüyorsa ve o inancını yitireceğini düşünerek başkalarına saldırıyorsa o inanç olabilir mi? Gerçekte sorun inanç mı yoksa kişinin kendi içinde yaşadığı ruhsal sorunlar mı?

Eğer bir inanç sahibi bir tanrının varlığına inanmışsa o inançlı insanı hiçbir güç bu inancında geri döndüremez. Ama gerçekten inanmışsa (ki böyle birini bulmak pek kolay değil) o insan inancını yok edecek her şeye karşı tutarlı davranır ve inancını tehlikeye düşürecek olgular karşısında güçlü durur. Çünkü ne kanıt gösterilse gösterilsin o kişi bu kanıtları kanıt olarak kabul etmeyecek ve inancını sürdürecektir. Oysa inancında şüpheye düşmüş biri inancına karşı söylenen en küçük kanıtla bile büyük tepki gösterir. Çünkü aslında kendisi de inanmamıştır. Sadece inanmak zorunda bırakılmıştır. Tanrının varlığına gölge düşürecek en küçük şey o kişiyi deliye çevirebilir. Çünkü kendi inanmamışlığına kanıtlar sunulur. Kendisi de şüphelidir; ancak bunu kimse ile paylaşamaz. Paylaşmadıkça çılgına döner. O yüzden dindarlar şöyle der: “Şüpheye düşme!”. Evet ne yaparsan yap sakın şüphe etme. Ama kendine dindar/dinci diyen ve din uğruna insan öldürenler bu eylemleri ile büyük bir açık vermişlerdir: Şüpheye düşmüşlerdir. Demek ki öldürmek inançla ilgili değildir. Öldürmek inanmamakla ilgilidir. Kendi içindeki çatışmayı yok etmek, susturmak, örtbas etmek içindir. Bu anlamda tanrının varlığı, ona olan inancımız doğrultusunda biçimlenir.

Tanrı ile kurulan hayali ilişki!

Tanrıdan korkarız tıpkı küçükken babamızdan korktuğumuz gibi. Eğer babamız biri cezalandırıyor ise tanrı da bizi cezalandıracaktır. Eğer tanrı cezalandırabiliyorsa kendi suretinde yarattığı biz de onu korumak adına başkalarını cezalandırabiliriz. Bu bakış açısına göre tanrı korumaya muhtaç bir konumdadır ve inançlı denen kişi insanları öldürerek tanrı inancını kurtarmaya çalışır ve bu eylemiyle tanrının korunmaya muhtaç olduğu gerçeğini istemeden ortaya koyar. Eğer inanç uğruna birini öldürebiliyorsa bir kişi o, inandığı tanrının kudretine gölge düşürmekle kalmamakta inandığı tanrıyı da yok saymaktadır. Eğer tanrı kendisine karşı gelen insanları cezalandırma gücüne sahip değilse ve bu işi inançlı kişi yükleniyorsa bu, o kişinin tanrının aciz olduğunu düşünmüş olmasına yorulabilir. Bilindiği gibi tanrı peygamberler aracılığı ile insanlarla ilişki kurar. İnançlı bir insan tanrı ile konuştuysa derse o kişiye günümüzde deli derler. Peki kişi hangi hakla din adına kendine görev üstlenir?

“Bir insan neden insan öldürür” denildiğinde genellikle o kişinin ya ruhsal problemleri olduğuna ya da bir ideoloji tarafından kullanıldığına inanılır. Veya bunların ikisi de bir arada olabilir. Padişahların, kralların, diktatörlerin “ben tanrının Dünya'daki gölgesiyim” demesi ne kadar paranoyak bir durumsa inançlı diyebileceğimiz birinin tanrı ile ilgili bir konuda kendine görev üstlenmesi de o kadar paranoyakçadır. 2009 yapımı "The Invention of Lying" (Yalanın İcadı) filminde tanrı ile konuştuğunu iddia eden ve aslında yalansız bir dünyada yalan söylemek zorunda kalan bir insanın trajikomik hikâyesi anlatılmaktadır. Elbette ki yalan bugün icat edilmedi. Ama bizler bu teknoloji çağında olmayan şeylere inanıp olmayan şeyler uğruna adam öldürebiliyoruz. Elbette sorun “olmayan” diyen kişinin kendisi oluyor burada. Bilimsel kanıtı olmayan şeyler tartışma konusu edilemediğinde orada şiddet başlar.

Aklımızı kullanmak yerine inanca dayalı yaşamak!

Eğer bir çocuğa olmayan şeyler anlatıp onu inandırdıysanız o çocuk yaşamı boyunca inandığı şeylerin aksine şeyler gördükçe kendinden şüphe etmeye başlayacaktır. Çocuğun hayal dünyası ile gerçekler arasında bir uçurum varsa ve çocuk, gerçek olanla sağlıklı ilişki kuramıyorsa toplumsal açıdan zihnini korumak adına inandığı hayallere daha sıkı sarılarak kendini tatmin edebilir. Bu nedenle gerçekle kurulan hayali bir ilişkinin tasarımı içinde yaşayan insanlar zihinlerini otoriter bir güce teslim eder ve kendi aklı yerine tasarlanmış bir dünyayı yaşamayı daha ekonomik bulur. İnsanları öldürerek cennete gideceğine ve orada rahat bir yaşam süreceğini düşleyen bir insan, bu Dünya'nın gerçeklerine gözlerini kapatacaktır. Bu yüzden kesinlikle şüpheye düşmemelidir. Şüphe geççe olan güveni sarsar ve ancak çok güçlü insanlar bu sarsıntının altından kalkarak o hayali ilişkiden kurtulabilir. Kendinden şüphe etmek zihnini kaybetmesi demektir. Çünkü zihnini kurduğu binanın temeli hayali olanla kaplıdır ve bu hayalin ortadan kalkması o kişinin zihnini yıkacaktır.

Oysa insan da tam bu demektir. İnsan olabilmek demek, ona aktarılan ve çocukken kabullenmek zorunda kaldığı olguları yıkıp onun yerine doğanın gerçekliğini koyabilmek ve yeni bir zihni yaratabilme gücüne sahip olmak demektir.

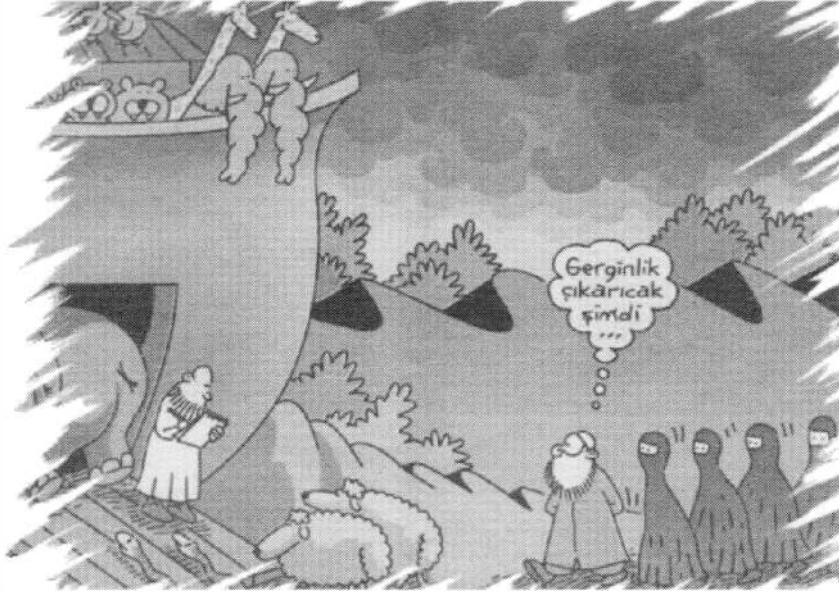
Özgür insanlar özgür olmayanları çılgına çevirir!

Asıl sorun şurada kaynaklanıyor: Hayali ilişki içinde kendi iç çatışması ile yaşayanlar, gerçek ile olan hayali ilişkiden kurtulmuş ve doğanın gerçekliğini kabullenmiş insana olabildiği gücüyle saldırmaktadır. Elbette ki burada temel sorun özgürlük sorunudur. Özgürleşememiş, herhangi bir kavramın kölesi olmuş, bir ideolojinin tutsağı olarak yaşamış kişiler, özgür düşünen ve yaşamını kısıtlamalar olmaksızın yaşayan bireylerin davranışlarını kabullenemezler. Topluluğun yasaklarını tanımayanlar o toplulukta yaşayan ve köleleşen insanlar tarafından saldırıya uğrar. Özgür olmayan bireyciler, özgür insanlardan korkarlar. Bu duruma özgürlük korkusu diyebiliriz. İnsanlar ölümden ziyade özgür olmaktan daha çok korkarlar. Çünkü özgürlük insanın içine sıkışık kalmış otoriteyi/erki yok eder. Özgürlüğe yaklaşan insanlar düşünceye; özgürlükten korkan insanlar saldırganlığa-şiddete yönelirler. Din bu bakımdan insanlara özgürlük değil tutsaklık getirir. Tutsak olmuş bireyler saldırgandır ve o insanları gerçekle yüzleştirmek çok zordur.

İnsanları öldüren insanlar kendi inançlarını da öldürür.

Elbette ki insanlar bir olguya inanmışlarsa bunu bir keyif için yapmıyorlar. Bir gereklilikleri vardır ve bizler bu gerekliliklerin fakına varmalıyız. Bir olguya inanmış ve o olgu için en kötü şeyleri yapan insanlar varsa o zaman toplumsal açıdan orada yanlış giden bir şeyler de vardır. Özgür bireyler bu insanların farkına varmalı ve bu kanayan yara ile ilgilenmelidirler. Bu anlamda özgür bireyler bir inanç sahibi ile iletişim kurabilmeli ve yanlışlar ve doğrular üzerinde konuşabilmelidir. Özgür diyebileceğimiz bir birey bu durumları görmezden gelerek yaşıyorsa bunda da bir sıkıntı var demektir.

Din inancını şiddet kullanarak korumaya çalışan biri de şiddet kullanarak bir bakıma inandığı değerleri yok emektedir. Din merkezli şiddet, dinin en büyük düşmanıdır. Düşünceye sahip olmayanlar şiddet ile ancak kendilerini yok ederler.

Din konularının açmazlarından biridir evrim tartışmaları. Evrim konusu, bu yüzden dindar insanın uykusunu kaçırabilir!.. Kuşkusuz bilim insanları arasında böyle bir tartışma yoktur. Yani evrim olgusunun varlığı değil, mekanizmalarının nasıl işlediğine dair tartışmalar sürdürülür. Peki, bilim insanları bu tartışmaları -dindar-halka nasıl anlatacaktır? Daha doğrusu dindar halk evrim olgusunun varlığını nasıl algılayabilecektir? Bu soruların yanıtını bulabilmek için dindar insanların evrim olgusuna neden ve nasıl karşı çıktıklarını incelememiz gerekir.

Evrim, Canlılara Sonsuz Bir Yaşamın Kapılarını Kapatır

Bilindiği gibi dini kitaplar insan ile diğer hayvanları ayrı sınıflara sokar. İnsanın yaradılışı hayvanlardan bağımsızdır. Ayrıca tüm canlılar bir anda (7 gün içinde) yaratılmıştır. Dini kitaplar böyle söyler. Hatta bu söylemi, Hristiyan din adamları tarihlendirmişlerdir. Bu tarih M.Ö. 4004 yılıdır. Hiçbir kanıt yokken canlılık tarihini 6000 yıla sığdıran din adamlarına insanlar canı gönülden inanırken, sayısız kanıt gösteren ve 3 milyar yıllık canlılık tarihini ortaya koyan bilim insanlarına nedense kimse aldırış etmez. “Bunun temel sebebi nedir?” diye sorulursa yanıtlar çok çeşitli olabilir. Ancak burada temel mesele olarak din adamlarının insanlara sonsuz bir hayat vaat etmeleri gösterilebilir. Evrim olgusuna karşı çıkışın birincil nedeni, evrimi kabul etmenin tanrı ile olan bağlantının kopmasına yol açacağı fikri midir?

Öteki Yaşam Uğruna Bilimsel Gerçekleri Yok Saymak

Dünya'da 1400 yıldır çeşitli katliamlar oluyor ve olmaya devam ediyor. Bunlardan biri de Kerbela olayıdır. Aleviler Kerbela olayını önemserler. Gerçekten de önemsenecek bir olaydır. Ancak diğer katliamlara oranla Aleviler neden bu olayı bu kadar önemserler diye düşündüğümüzde asıl nedenin Peygambere ve oradan Tanrıya açılan kapı olduğu anlaşılır. Örneğin kimse Afrika'da yapılan bir katliamı her sene anmaz. Çünkü ilahi bir yönü yoktur. Kuşkusuz evrim olgusunda da asıl mesele burada yatıyor. Evrim dinden, tanrıdan, cennetten, hurilerden bahsetmiyor. Tam tersine öteki canlılardan bir farkımızın olmadığını, ölümümüzün dahi öteki canlılar gibi olacağını söylüyor. İnsan merkezli dünya görüşü yerine canlılık merkezli bir dünya görüşü sunuyor. Oysa insan diğer canlılarla nasıl aynı düzeyde olabilir ki! Bizler düşünen varlıklarız, oysa onlar bizim için yaratılmıştır. Bu nasıl böyle olabilir ki! Kısacası evrim olgusu korkunç derecede insanın kendine olan güvenini yerle bir etmektedir. Bu durumda evrim varsa dinler yalan söylemektedir ve bu da hiçbir zaman kabul edilecek bir şey olmamıştır.

Dinler Evrim Olgusuna Çarptığında

Din olgusu bireysel bir inanç olabilir; ancak bu olgu toplumsal kuralları da içinde barındırıyorsa o zaman iş değişir. Çünkü insanlar geleneksel bilgi ile bugünkü toplumu şekillendirmemeye çalıştığında birileri buna dur der. “Özgür

düşünceli” bu insanlar dinlerin bir inanç olduğunu ve dinin gerçekte olan ilişkisinde sorunu yaşadığını anlatmaya çalışır. Bilimsel gelişmeler hızlandıkça bu anlatım da çoğalır. Çünkü bilimsel gelişmeler din ile çatışmaya başlar. Yeryüzünü düz sanan dini görüşün aksine Kopernik, Dünya'nın yuvarlak olduğunu ve Güneş'in etrafında döndüğünü söylediğinde din bir anlamda destekçilerini kaybetmeye başlar. Çünkü dinin söyledikleri ile var olan gerçekler birbirini tutmamaktadır. Onu takip eden ikinci büyük kırılma Darwin zamanında gerçekleşir. İnsanlar, insan benzeri olduğuna inanılan bir güç tarafından yaratıldıklarını düşler. Bu gücün doğa olabileceğini düşünemezler. Ancak Darwin'le birlikte tüm kanıtlar gösteriyor ki doğa kendi başına bir güçtür; ama din ideolojisi içine girmiş bir insanın düşlediği bir güç değildir.

Darwin ve Tanrı

Dindar insanlar da tanrılara kızabilir, hatta ona küfür bile edebilirler. Bunu yapan birçok dindar vardır. Ama yine de tanrıya olan inanç devam eder. Ancak Darwin böyle yapmamıştır; küçük kızı öldüğünde bir tanrının olamayacağını açık açık düşünmeye başlamıştır. Bir tanrı bu kadar sevimli bir canlıyı nasıl ölüme terk edebilir! Oysa elinde daha büyük kanıtlar vardır. Eğer tanrı var ise neden insanı yaratmak için milyonlarca yıl bekledi. Kanıtlar gösteriyor ki canlılar birbirlerinden evrimleşerek bugünkü formlarına kavuşmuşlardır. Hatta çeşitli mekanizmalar dışında -ki bunlar tanrının olduğu türden güçler değildir- evrime müdahale eden bir güç yoktur. O korkutucu gerçeği artık herkes duymaktadır: Doğa kendi kendine değişebiliyor; hatta insan denen karmaşık bir canlıyı bile yaratabiliyor. Böylesi bir durum olağanüstüdür ve kabullenmesi pek kolay değildir. Elbette Darwin zamanında bu gerçeği kabullenmek hatta görebilmek pek kolay değildi; ancak günlük hayatımızda bile -örneğin grip virüsü aracılığı ile- kısmi evrimleşmeler ve hatta türleşmeler gözlenebilmektedir. Çok karmaşık gözükken bu mekanizmalar aslında çok yalın çalışmaktadır. Doğal seçim mekanizması bile her gün rastlanılan bir olgudur. Eşeyssel seçim konusunda bırakın diğer hayvanları, insanlar birbirleri ile nasıl da kıyasıya yarışıyor! Darwin'in haklılığını tartışmaya açmak ve evrim olgusunun varlığına ilişkin olumsuz yargılarda bulunmak artık geçmişte kaldı, desek bile insanların büyük bölümü evrim olgusuna karşı çıkmaya devam edecektir.

Dindar İnsanları İkna Etmek Mümkün mü

Bu soruya karşılık şu soru sorulabilir: “Biz neden sizin fikirlerinizi kabullenmek zorundayız?”. Din ve Evrim olgusu tartışmaları son 200 yıldır devam ediyor. Çok yeni bir tartışmadır diyebiliriz. Oysa 2300 yıl önce Antik Yunan'da evrim olgusundan söz edilmiştir. Geçen 2100 yıllık süreçte insanoğlu bilim ve felsefe ile ilgilenmek yerine savaşlarla, kanla ve parayla ilgilenmeyi tercih etmiştir. Bugünkü insanların soyu savaşta maddi kazanç sağlayan insanların soyudur. Elbette ki bu insanlar bilim ve felsefe ile ilgilenmeyeceklerdir. Para ve din insanlara daha cazip gelmiştir. Çünkü biri (para) bu dünyadaki karınlarını, diğeri (din) ise öteki dünyadaki karınlarını doyuracaktır. Oysa felsefe ve bilim ne bu dünyada ne de öteki dünyada “karın doyuracaktır”. Hatta bilim ve felsefe ile uğraşmak kişiyi

öteki dünyadan alıkoyabileceği gibi “cehenneme gitmesine” bile neden olabilecektir. Bu anlamda düşünmek, yönlendirmek tanrının işidir ve insanların buluşları bu anlamda değerli bir şey değildir. Çünkü bilginin kaynağı insan veya doğa değil, tanrının kendisidir. Yine de doğduğu coğrafyada herkes aynı dini seçmek zorunda kalıyor gibi bir gerçekte uyanıp aslında bizler kendi seçimlerimizi değil başkasının belirlediği seçimlerle kendimizi ifade ediyoruz, diyen zihinler çıkabiliyor. Yine de aklını başkasına devretmeden soru soran ve cesaretle bu yolda yürüyen insanların da varlığını biliyoruz. Yine topluluğun söylemleri dışında düşünceler üretip bu düşünceler uğruna savaşım verenleri de biliyoruz.

Sonuç

İnsanlar merak ediyor “ben kimim” diye. İnsan zihni kültür ile yapılır ve insanı iki ayak üzerine kaldıran da yine kültürdür. Bedenimiz ise doğanın maddeliğinin ürünüdür. Kültür ve doğa bir araya geldiğinde ancak “ben” denilen kavram ortaya çıkabiliyor. Ama bu salt yeni bir ben olmuyor. Çünkü bu öğeler (kültür ve beden) yine bize ait olan şeyler değil. Bu nedenle “ben nereden geldim, nereye gidiyorum” sorusu pek mantıklı bir soru değildir. Çünkü “salt bir ben” diye bir şey yoktur. Bizler doğanın ve kültürün parçalarıyız ve bedenimiz öldükten sonra doğmadan önce ne isek o olmaya devam edeceğiz.

Elbette ki insanlar yaşamak istiyor. Özellikle ölüm duygusu ağır bir duygu! Öldükten sonra bir tanrının var olup bizi yaşatması akla yakın gözüküyor. Böyle iyi bir düşünce var iken neden kötü düşüncelere kapılalım ki! Ölümün kötü olduğu düşüncesi bizi öteki yaşamın iyi olduğu düşüncesine götürüyor. Ancak böylesi bir düşlem gerçeklik ile uyumadığında ve bu düşlem diğer insanları da içine alacak şekilde baskı boyutuna dönüştüğünde işin rengi de değişmeye başlıyor. Kendi düşlerine kanıt olarak çoğunluğun inancını gösteren insanlar bu kanıtı daha da güçlendirmek için daha çok insanın dini ideolojiye inanmasını isterler. Çünkü onlara göre din, insanların ona inandığı ölçüde değerlidir. Eğer insanlar dinden çıkmaya başlıyorsa demek ki din aslında sağlam bir şey değildir. Bunu bilerek yaşayan insanlar diğer insanların da kendi dinlerine inanmalarını ve böylelikle kurdukları düşleri daha da sağlamlaştırmayı amaçlamaktadırlar. Din bu anlamda yalnızlığı kabullenmemektedir.

Kopernik ile başlayan devrim Darwin'in evrim olgusunu ortaya koyması ile birlikte yeni boyutlar kazandı. Artık din her geçen gün takipçilerini kaybetmekte, dine karşı duruş gittikçe güçlenmektedir. Evrim, gerçeği kabullenmenin köşe taşı olmuştur. Bu yüzden evrim olgusuna en büyük saldırı, bir dini benimseyenler tarafından yapılmaktadır. Evrim olgusunu yok sayarak dini kurtarmaya çalışmak artık yeni bir dini anlayış olarak ortada gezmektedir. Oysa dinler de insanın ürünüdür ve Yunan tanrıları bugün nasıl ki mitoloji olarak anılıyorsa bugünkü dinlerin tanrıları da dinleri ile birlikte mitoloji olarak anılacaktır.

BİR İDEOLOJİ OLARAK DİN

Jean Cabut

Althusser “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” adlı eserinde din ideolojisine örnek olarak Hristiyan dinini örnek vermişti. Ben de bu yazımda genel anlamda dini ideolojiyi kendi öznel deneyimime dayanarak anlatmaya çalışacağım.

İdeoloji dediğimizde aklımıza hemen siyasal bir sistem veya bir örgütün/partinin düşünsel sistemi akla gelir. Oysa durum öyle değildir. Althusser, İdeoloji’yi kısaca şöyle tanımlar: İdeoloji, gerçek ile kurulan hayali ilişkinin bir tasarımıdır. Bu anlamda ideoloji insanları hayali bir dünyaya hapseder ve bu dünya tasarımı içerisinde insanlar kendi kendilerini konumlandırırlar. Dini ideoloji dediğimizde ise örneğin Müslüman olan bir birey ben Müslüman’ım derken aslında “ben, gerçek ile kurduğum hayali bir ilişkinin tasarımıyla yaşıyorum” der. Burada temel sıkıntı şudur: Kişi, bir ideolojiyi kendi özgür iradesi ile seçtiği yanılsamasındadır. İdeoloji, kişiden önce gelir ve kişinin ideolojisini özgür iradesi değil bilinç-dışı ihtiyaç durumunu belirler.

Bir Hayal Olarak Din Gözlüğü

İnsanlara çocukken bir gözlük takarlar. Çocuk bu duruma karşı gelemmez; çünkü ihtiyaç durumundan kendini kurtaramaz. İhtiyaç durumundan kendini kurtardığında ise artık çok geçtir. Gözlük kişinin bir parçası haline gelmiştir. Bu gözlük ile bakanlar seçimlerinde özgür olduklarına inanırlar. Hatta o gözlüğün bir gözlük değil kendi gözleri olduğunu savunurlar. Örneğin Sivas’ta insanları diri diri yakan birinin psikolojisine eğilelim. Namaz kılan, oruç tutan, Allah’tan korktuğunu söyleyen biriyim örneğin. “Bana ne öğretildi, dinin gerekliklerini

yerine getirmem öğretildi. Ben bunları nerede öğrendim, daha çok aileden. Kuran’ı %99 okumadım, okusam da Arapçasını okumuş ve anlamını bilmiyorumdur. Ancak bana öğretilenler var. Zaten büyükler her şeyin doğrusunu bilir. Onlar şöyle der “dinimize, peygamberimize kim küfrettiyse ona karşı savaş ve yeri geldiğinde onu öldür”. Onlar böyle diyorsa doğrudur. Çünkü ben aciz bir kulum. Şehrimize dinsizler gelmiş, onlar imansız insanlar ve bizi dinden çıkaracaklar. Bu nedenle onları birlik olup kovmalıyız, hatta öldürmeliyiz. Allah öç alır, biz de almaliyiz.” Ne de güzel sıralıyor değil mi? Din gözlüğü bu bakımdan insanın kendi aklını kullanmasını engeller. Buna literatürde “Din ideolojisi” denir ve bu ideoloji genellikle bir güç/otorite tarafından yürütülür. Bu güç ve otorite Türkiye’de siyasetçiler tarafından yönlendirilir. Yani dini ideolojide din gözlüğünü insanlara siyaset takar. Bunu da Althusser’in söz ettiği “Devletin İdeolojik Aygıtları” üzerinden yapar.

Din İdeolojisinden Kin İdeolojisine

İnsanlar dini ideoloji altında yaşarken her türlü eylemde kullanılmaya hazır durumdadırlar. 50 yıl önce özgürlükten söz eden bir din, bugün şiddet uygulayan bir yapıya dönüşebilir. Çünkü ideolojilerde kumanda otoritenin elindedir ve ideolojiyi yaşayan dindarlar kolaylıkla yönlendirilebilirler. Büyük sermaye sahiplerinden küçük ticaret adamlarına herkes bu otoritenin bir parçasıdır ve paraya yön veren insanlar dindarlara da yön verebilirler. Dindarlar yoksulluk içinde öteki yaşamdaki cenneti düşlerken, sermaye sahipleri bu dünyadaki cenneti aralarında paylaşırlar. Ve dindarlara şunu söylerler: “Allah, dilediğine bol rızık verir, dilediğine de

az.” Dindarlar ona sunulan hayalin peşinde yaşamıyormuşçasına koşarlar. Din gözlüklerini çıkarıp atarak gerçeği gören çok az dindar dışında hemen hepsi olmayan hayaller içerisinde yaşayıp giderler. Ancak onlara gerçeği söyleyen insanlar vardır ve dindarlar, bu insanlara şiddetle karşı çıkarlar. Eğer bir hayal, kırılmalıya düşülürse bu kez din kine dönüşür. Cennet hayali içindeki masum dindar birden öç alan bir katile dönüşebilir. Elbette ki böylesi bir durumda yani din gözlüğünü kendi parçası olarak görmüş birine gerçeği hatırlatmanın bir anlamı yoktur. Ancak insanlık tarihi aynı zamanda ideolojiler savaşıdır ve bu ideolojiler kendi gerçekliklerini diğerine kabul ettirmek için mücadele ederler. Bedeller ödemiş insanlar bugün uygar diyebileceğimiz bir şekilde yaşarken, henüz bedelini ödemiş topluluklar bu bedelleri birbirilerini boğazlayarak ödemeyi sürdürmektedir. Bugün Batı kendi içindeki savaşımını düşünce ile gerçekleştirirken; Doğu, bu savaşta topla silahla sürdürmeye devam ediyor. Değişmeyen tek şey Doğu ile Batı'nın arasındaki silahlı savaşlar.

Öldükten Sonra Yaşam Yoksa

Ölüm insanlarda bir korku yaratır. Bu korku bedenın ölmesi düşüncesinden değil ruhın ölmesi düşüncesinden kaynaklanır. Ruhun bedenden ayrı olduğuna inanmak sonsuz yaşamın kapılarını aralamaktır. Çünkü beden maddidir ve öldüğünde yok olacaktır; ancak ruh maddi değildir ve beden öldüğünde ruh sonsuza kadar yaşayacaktır. Peki, ruh da ölümlüye! Yani beden öldüğünde ruh da onunla birlikte sonsuza kadar yok oluyorsa! Bu durumda dindarların aklına ilginç sorular gelir.

- Eğer öldükten sonra yaşam yoksa biz boşuna mı yaşıyoruz?
- Eğer ölümden sonra yaşam yoksa neden iyilik edip bu dünyanın nimetlerinden yoksun kalıyoruz?
- Eğer öldükten sonra yaşam yoksa bütün yapıp ettiklerimiz yok mu olacak?

Bu soruların yanıtlarını kolayca verebiliriz. Ancak dini ideoloji altında yaşayan biri için bu yanıtlar bir anlam teşkil etmeyecektir. Çünkü “Din, her soruya yanıt verir.” Din, her soruya yanıt verebiliyorsa; kişi bir şekilde kendini avutacak bir neden bulabilecektir. O yüzden ben ne anlatırsam anlatayım dini ideoloji altında yaşayanlar için yanıtlar hazırdır ve söylediklerim de bir anlam ifade etmeyecektir.

Tanrı Öteki Dünyayı Vaat Etmeseydi

Bedenimiz topraktan 'ruh'umuz kültürden geliyorsa tanrı diye bir şey olmamalıdır. Bu argümana göre insanı yaratan iki unsur var: Doğa ve Kültür. İnsan bedeninin nedeni doğa (evrim); insan düşüncesinin nedeni de kültür (mem)'dir. Bu iki unsur doğal sürecin parçasıdır ve tanrı bu unsurlara müdahale etmez. Peki, tanrı yoksa biz boşuna mı yaşıyoruz? O zaman bizim de sorularımız var:

- Yaşam yalnızca bir tanrının varlık nedeni ile mi sürdürülür; onun dışında başka büyük erdemler uğruna yaşanamaz mı?

- Eğer yaşamımızı bir tanrının kesin varlığı üzerine kurduysak bu bir acizlik değil midir? Bu kadar aciz bir durumda yaşamımızı nasıl onurlandırabiliriz?

- Yoktan gelen bir canlı nasıl bu kadar sonsuz bir yaşam düşü kurabilir? Yoktan geldiğimiz gibi yok'a gidecek bir yaşam bizi (Tanrıya inanmak en onurlu davranış olarak görülüyorsa) daha onurlu kılmaz mı?

Evet, farz edelim ki boşuna yaşıyoruz. Bu durumda dini ideolojiye sahip kişi boşuna yaşadığını düşünüp intihar mı eder yoksa tam tersine başkalarını öldürmek için saldırıya mı geçer? Öldürmeyi bir ceza olarak mı görür? Oysa cennet uğruna kendini öldür dediğimizde, “canı veren alır” deniyor. Oysa konu bir başkası olduğunda acımadan canına kıyıyor. Elbette bunu öteki yaşamda tanrının gözüne girmek için yapıyor. Çünkü tanrı ona bir cennet sunacak. Eğer tanrı insanlara öteki dünyayı vaat etmeseydi, tanrı da bu insanların gazabına uğrayacaktı.

Sonuç

Bir din, ölümle anılıyorsa o din yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. Çünkü gerçekte kurulan hayali ilişki kopmakta, hayalin yerini gerçek almaktadır. Gerçekler ile kurulan hayal arasında bir bağdaşım yoksa o zaman saldırmak ve yok etmek o dinin en büyük özelliği olmaktadır. Din adına yapılan savaşlar 3 milyar yıllık canlı yaşamının çok yeni bir parçasıdır. Eğer doğayı inceler ve onu anlarsak dinlerin ne kadar yeni bir olgu olduğunu anlayabiliriz. Doğanın gerçekliğinin yerine dini hayalleri koyarak yaşayanlar şiddete başvurarak ancak kendilerini yok edebilirler. Hayatında hiçbir şey üretmemiş biri kendini tanrının yerine koyup insanları öldürebiliyor. Üretemeyenlerin sürekli hayal ürettiği bir yaşam biçimi ile tanrıyı oynayan insanoğlu günü geldiğinde bu ideolojiden kurtulup gerçek ile yaşamaya başlayacaktır.

BİR NEVROZ OLARAK DİN

Bernard Verlhac

Din yaygın bir tür ruh hastalığıdır.” -Sigmund Freud.

Sigmund Freud 1907 yılında yazdığı “Takıntılı Eylemler ve Dinsel Uygulamalar” adlı makalesinde takıntılı davranışlar ile dinsel davranışlar arasında bir benzerlik kurar ve o makalede şöyle der:

“Sinir bozukluklarından yakınan insanlardaki takıntılı eylemler olarak adlandırılan şeylerle inananların dindarlıklarını ifade etmelerini sağlayan uygulamalar arasındaki benzerlikten etkilenen ilk kişi kuşkusuz ben değilim.” [1]

Freud'a göre takıntılı davranışlar ile dini ritüeller arasında bazı temel benzerlikler vardır ve Freud bu benzerlikleri şu başlıklar altında toplar:

1- İhmal edildikleri takdirde hem dini ritüel hem de saplantılı davranış, bireyde vicdan azabı ve sıkıntı oluşturur.

2- Her iki davranış türü de zihnin önemli bir bölümünü meşgul eder. Birey bunları gerçekleştirirken diğer işlerinden soyutlanır.

3- Her iki davranış türünde de tüm ayrıntılar özenle yerine getirilir.

4- Suçluluk duygusu: Freud'a göre dini davranışta bulunan bireyler de tıpkı saplantılı davranış gösterenler gibi yaptıkları davranış suçluluk duygusunun etkisinde kalarak yerine getirirler ve eğer bu davranışları yapmazlarsa kendilerine bir kötülüğün isabet edeceğini düşünürler.

5- Pişmanlık duygusu: Ona göre dini ritüeller ve saplantılı davranışlar yapılmadığı zaman bireyler pişmanlık duygusu hissederler.

6- İçgüdüsel dürtülerin bastırılması: Freud'a göre nevrozlarla dini ibadetler arasındaki en önemli benzerlik, her ikisinde de bir takım içgüdüsel isteklerin bastırılmasıdır.

7- Uzlaşma hali: Ona göre saplantılı davranışlar güdülerin istediği zevklere engel olurlar ve zamanla kendileri zevk haline gelirler.

8- Yer değiştirme mekanizması: Saplantılı davranışlar gerçekte önemsiz davranışlar olmalarına rağmen gerçekte önemli şeyleri temsil ederler. [2]

Freud'a göre dini ibadetler bir saplantı nevrozudur ve dindarlar da nevroitik insanlar gibi akıl-dışı şeyler yaparlar. [3] Psikanaliz saplantılı insanları tedavi edebilmektedir; peki, dinsel davranışlar da tedavi edilebilir mi?

Takıntılı davranışlar (örneğin temizlik hastalığı) ile dini davranışlar (örneğin namaz, oruç, vb.) arasındaki benzerlikleri yukarıda sıraladık. Peki, bu iki davranış hangi noktada ayrılır? Bu soru önemli bir soru; çünkü biri bireysel bir belirti gibi gözükürken diğeri daha çok toplumsal bir belirti gibi duruyor. Bu durumda birey tedavi edilebilirken diğeri yani toplum da tedavi edilebilir mi? Biri bireysel bir davranışken, diğeri nasıl toplumsal bir davranışa dönüşüyor? Birey için psikanaliz çözüm olabilirken toplum için çözüm ne olmalıdır? Devrim mi!

Takıntılı davranışlar ile dini davranışlar arasındaki en büyük ayırım birincisinin öğrenilmeden diğerinin ise öğrenilerek yapılmasıdır. Takıntılı davranışlar bireyin herhangi bir yerden öğrenmediği ve kendiliğinden ortaya çıkan davranışları oluştururken, dini davranışlar gelenek olarak yaşatılmakta ve birileri tarafından öğretilmektedir. Takıntılı davranışlar bireyi ilgilendiriyorken, dini davranışlar o grubu ilgilendiren davranışları içeriyor. Bu durumda takıntılı davranış birey ve toplum açısından nasıl bir bağlantı içeriyor?

Bilindiği gibi takıntılı davranışlardan psikanaliz veya diğer terapi yöntemleri ile kurtulmak mümkün olabilmektedir. Çünkü psikoterapistler takıntılı davranışların altında yatan temel nedene ulaşabilmektedirler. Bu da genellikle duyguların bastırılması ile ilgilidir. Bu duyguların büyük bölümünü cinsel duyguların bastırılması oluşturmaktadır. Birey cinsel bir duyguyu bastırırken takıntılı bir davranış geliştiriyorsa; toplum hangi duyguyu bastırarak dinsel bir davranış biçimi geliştiriyor?

Hangi toplumsal duygular yöneticileri tarafından engellendiğinde dinsel takıntılar ortaya çıkıyor? Bu soru bu yazının kilit noktasını oluşturmaktadır. Bir birey kendi arzularını gerçekleştiremediğinden dolayı çeşitli takıntılar ile sorununu çözmeye çalışıyorsa toplumlar hangi arzuları gerçekleştirmediği için dinsel takıntılar ile sorunlarını çözmeye çalışıyor? Belki de bireysel takıntılara da dindar toplum, dolaylı olarak sebep olabilmektedir.

Tam da bu noktada “din, insanları takıntılı olmaktan kurtarır” gibi bir argüman ortaya koyacak olan da çıkacaktır. Birincisi din, insanları takıntılı olmaktan kurtarmıyor, yalnızca takıntının biçimini değiştiriyor diyebiliriz. İkinci olarak dini ritüelleri gerçekleştirmeyip de “bu nedenle takıntılı biri oldu” denildiğinde bu benim açımdan bir iyileşme belirtisi de olabilir. Uygarlığın getirdiği (din de dâhil) hoşnutsuzluklar içerisinde yaşam ile mücadele ederek ideolojik kabuktan çıkmaya çalışırken de insanlar takıntılı davranışlar sergileyebilir. Evet, bu noktada din duygusu güçlü olmayanların takıntılı insanlar olabileceği gerçeğini kabul edebiliriz. Çünkü din de uygarlığın bir parçası ve hoşnutsuzluk getirdiği de apaçık ortadadır. İnsanlar dine sarılarak değil bilimin ışığında

kendine sarılarak ilerlemelidir. Din, geçmişe özlem duyar, bilim ise geleceğe.

Bu sorulara çözüm olarak şunu sunabiliriz. Birey, çevresinin ondan istediği istekleri veya herhangi bir nedenle gerçekleştiremediği sorunları çeşitli takıntılar vasıtasıyla tatmin ediyorsa toplumlar da doğanın ondan istediği yaşam biçimini gerçekleştiremediği için dinsel takıntılar ile tatmin bulabilmektedirler. Doğanın bizden istediği şey doğal bir yaşam sürmemizdir. Oysa kültür ile toplumlar doğal yaşamdan ayrılıp kültürel yaşam ile ikincil bir yaşam kurmuştur kendine. Bu ikincil yaşam doğanın insandan istediği bir yaşam biçimi değildir. Bu nedenle toplumlar doğal yaşamdan uzaklaştığında veya doğal yaşam biçimini yaşayamadığından dolayı dinsel takıntılar ile bu isteği tatmin etmektedirler. Toplumların bu takıntılı dini davranışlardan kurtarılması için öncelikle doğa merkezli bir devrime gereksinimi olabilir.

İnsanlar kapalı bir fanusta yaşarlar ve bu insanların arzularını ve düşlerini bulunduğu toplum belirler. Eğer o toplum bireyin bu isteklerini karşılamaktan yoksun ise bu kez birey farklı çözümler bularak bu düş ve arzularını tatmin eder. Dindar insanlar kolay bir çözüm yolu bulmuştur; bu arzular bu yaşamda değil öteki yaşamda gerçekleşecektir. Ancak bunun bedeli ise bu dünyada kaybedilen yaşamın kendisidir. Oysa dindar olmayan insanlar -belki de yine dini toplum nedeni ile- kendi arzularını yaşayamadıklarında kendi sorunlarını yine bu yaşamda çözmeye çalışırlar. Bu insanlar içerisinde güçlü olanlar bulundukları kabuğu yırtıp gerçek ile tanışırlar. Ve takıntılı günleri arkada bırakarak arzularını bu yaşamda gerçekleştirmeye devam ederler.

Sigmund Freud uslanmaz bir din kırıcsısıdır. Dinlerin insanların zihinlerine zarar verdiğini bilmektedir ve belki de bu zararı en çok hisseden de kendisidir. Kendi evinde de dini yasaklayan Freud, dine bir mitoloji gözü ile bakar. Mitoloji ise bilinç-dışının ürünüdür. Nasıl ki insanlar mitolojik hikayelerden gün geçtikçe uzaklaşıyorsa, bilinç-dışına da o kadar yaklaşıyoruz demektir. Artık gizlediğimiz, ardına saklandığımız güçler zihnimizi kontrol etmemelidir. Zihnimiz bilinç-dışından yönetilir ve bilinçsiz bir insan asla bunun farkına varamaz. Bu nedenle bireyi bilinç-dışı ile tanıştırmalı ona kim olduğunu anlatmalıyız. Bilinç-dışı biz değiliz!

[1] Sigmund Freud, Dinin Kökenleri, Payel Yayınları, 2012, s.31

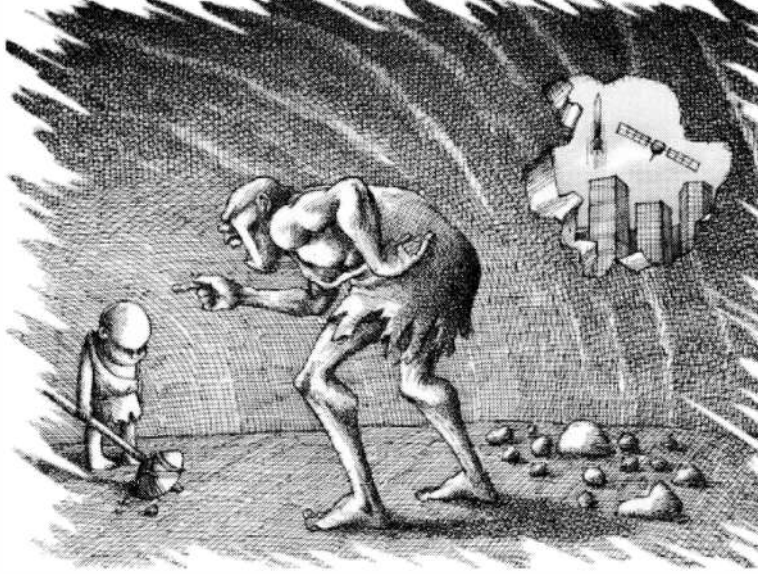
[2] Ali Ayten, Psikoloji ve Din, İz Yayıncılık, 2010, s.30-31

[3] Ali Köse, Freud ve Din, İz Yayıncılık, 2011, s.66

BİR BABA OLARAK TANRI

Georges Wolinski

Din ve tanrı konularında bugüne kadar gelmiş geçmiş en ilginç açıklamaları Sigmund Freud yapmıştır. Bu açıklamaları 4 farklı eserinde incelemiştir. İlk olarak “Totem ve Tabu” ve sonrasında “Bir Yanılsamanın Geleceği”, “Uygarlığın Hoşnutsuzlukları” ve “Musa ve Tektanrıcılık” yapıtlarında din olgusunu psikanalitik anlamda eleştirmiş ve kökenlerine dair veriler ortaya koymuştur. Freud’a göre din ve tanrı olguları hem bir nevroz, hem bir hoşnutsuzluk hem de bir yanılsamadır. Dini de Tanrıyı da insanlar yaratmıştır ve bu yaratının ardında psikolojik itkiler mevcuttur.

Öncelikle burada anlatılanları daha iyi kavrayabilmek için iki konuyu anlamamızda fayda var. Birincisi çift değerlilik konusu: Freudyen Psikanalize göre bir duygu karşıtı ile yaşatılır. Örneğin birine nefret duyuyorsanız aynı zamanda ona âşksınızdır; ya da tam tersi... Diğer konu ise ikame konusudur. Örneğin penis cinsel organdır ama ayrıca gücü de simgeler. Penis Lacan’a göre fallus’tur. Fallus erk’i temsil eder. Bu iki kavramı Freudyen Psikanalizde Tanrı olgusunun kökenini oluşturmaktadır.

Freud’a göre tanrı abartılmış baba imgesinden başka bir şey değildir; bu anlamda tanrı, bir yanılsamanın ürünüdür. Çocuk muhtaçlık durumunda babanın onu kurtaracağına inanır. Örneğin aç kaldığında veya yere düştüğünde babası yardıma koşar. Doğanın acımasızlığı karşısında ise tanrı bizleri koruyacaktır. Örneğin doğal felaketler olmasın diye tanrıya dua ederiz. Bu anlamda

küçükken babaya olan ihtiyacımızı büyüdüğümüzde bir tanrıya yansıtırız. Çocuk büyüdüğünde baba imgesi tanrı imgesine dönüşür. Elbette buradaki baba erki temsil eden kişidir. Bu bir “kadın” da olabilir. Erkek egemen topluluklarda erk babada olduğu için daha çok babanın adı geçer. Aynı şekilde erkeğin egemen olduğu topluluklarda peygamberler erkektir ve tanrı da erkek olarak tasvir edilir.

Freud için tanrı, abartılmış baba imgesinden başka bir şey değildir, dedik. Freud bu durumu Darwin’in evrim kuramına atıf yaparak açıklamaya çalışır:

“Freud’a göre dinin kaynağını eski çağlarda yaşayan ilkel kabilelerin tecrübelerinde bulmak mümkündür. Her şeye (güce, mallara ve kadınlara) sahip bir babanın (klanın başında bulunan ve mutlak otorite sahibi olan primal baba) hakimiyeti altında yaşayan ilkel kabilelerde oğullar birleşerek hem nefret ettikleri hem de ideal olarak gördükleri babayı öldürürler. Fakat sonra pişmanlık duyarlar, ve aynı akıbete uğramamak için bir daha bu eylemin işlenmemesi için ve aynı aileden kadınlarla evlenmemesi doğrultusunda katı kurallar koyarlar, ve klanlar halinde yaşamaya başlarlar. Klanlar halinde yaşayan ilkeller daha sonra kendinden korkulan güçlü bir hayvanı totem olarak belirleyerek babanın yerine ikame ederler. Zamanla totem, korkulan, nefret edilen ve kıskanılan ilk babanın yerinde olmaktan çıkarak Tanrının prototipi haline gelir.” (1)

Burada klanların erkek çocuklarının pişmanlık duyup geri dönmelerinin nedeni kendilerini de aynı akıbete uğrama korkusu olduğu görüşü hakimdir. Aslında baba, istenilen bir şey değildir ama aynı akıbete uğrama korkusu babanın yasaklarını geri getirebilmektedir. Aynı şekilde tanrı da normal koşullarda istenilen, arzulan bir şey değildir; ama tanrının cezalandırması korkusu insanları tanrı inancına götürmektedir. İstenilen bir şey değildir; çünkü her insan tanrının yerinde kendisinin olmasını ister. Hatta bazı durumlarda tanrının görevini üstlenebilir. Örneğin “canı veren Allah’tır” diyen biri başka bir zaman gidip kendisi can alabilir. İnsanların tanrı olma isteğidir aslında tanrıya olan inancı yaşatan. Bu anlamda ensest yani erkek çocuğun babayı öldürüp annesi ile birlikte olma gereksinimi başlı başına bir tanrı olma gereksinimidir. Ancak bu durum yani ensest yasağı ile birlikte insanlar kendi arzularını erteleyip kendilerini tanrının arzusu olarak algılayarak yaşamlarını sürüdüler.

Ensest konusunu da burada açmamızda fayda var. Ensest dediğimizde aile bireylerinin birbiri ile olan cinsel ilişkileri aklı gelir. Oysa yukarıda da değindiğim gibi nasıl ki bir penis her zaman cinsel organ anlamına gelmiyorsa ensest de insan zihninde cinsel bir temas olarak düşünülmemelidir. Freud penis kavramını daha sonraları bir güç simgesi olarak kullanmış Lacan bunu sistemli bir yapıya oturatarak erk, babanın adı anlamına gelen ifadeler

için kullanmıştır. Aynı şekilde ensest de doğaya dönme, uygarlığın arzularından arınma ve bireyin başkalarının dayattığı yaşam biçimlerinden uzak durması gibi anlamları içerir. (Eğer ki erk annede ise burada anne değil baba doğayı temsil edebilir. Veya başka biri de bu temsili yerine getirebilir.) Bu anlamda ensest yasağı uygarlık ile gelen bir yasaktır ve din bu yasağı koruyan ana unsurdur. Din ile birlikte insanlar kendilerini değil uygarlığın getirdiği hoşnutsuzlukları yaşayacak ve kültürün mirasçıları olarak yaşamlarını sürdüreceklerdir. Ensest yasağı bir anlamda uygarlık için çalışmanın önkoşuludur. Çünkü ensest ile baba tanınır ve onun sözü değer taşır. Ensest yasağı ile kişi baba gibi olmayı seçmek zorunda bırakılır.

Primal baba öldürüldü ve eti yenildi. Sonra erkek çocuklar pişman olup babanın ruhunu yaşatmak istedi ve bunun için bir totem belirledi. Totem zamanla tanrıya dönüştü. Artık babanın ruhu tanrı olmuştu ve babadan korkan tanrıdan da korkup ona sığınma gereği duymuştu. Çünkü çocukken de babaya sığınmış ve acizliğin getirdiği olumsuzluklardan baba onu kurtarmıştı. Aynı şekilde doğanın felaketleri karşısında bu kez onu tanrı kurtaracaktır.

BİR AFYON OLARAK DİN

Elsa Cayat

"Din halkın afyonudur." Karl Marx

Dinin en çok sözü edilen özelliği çeşitli güçlerce, halkı uyutmak veya kandırmak veya oyalamak için bir araç olarak kullanılmasıdır. Tabi ki bu durum çağımıza özgü bir durum değildir. İlkel kabilelerden beri erk sahipleri, toplulukları tanrı ile korkutup din ile hizaya sokmaya çalışmışlardır. Bu anlamda erk sahipleri, din ile insanların zayıf yanlarını hedef alarak kendi güçlerini koruyabilmişlerdir. İnsanlar kutsal olarak düşledikleri olgular için kendilerinden daha zeki gibi görünen küçük bir azınlığa büyük bir çoğunluk olarak boyun eğip hem bu dünyadaki yaşamı hem de öteki yaşamı garanti altına almaya çalışmışlardır.

Din, insanların "kültür içindeki huzursuzluğunu" azaltmaya yarayan bir araç olarak kendini gösterir. [Freud dinin uygarlığın gelişimine büyük katkılar yaptığını, ancak aklın ve bilimin egemen olduğu bir dünyada insanların artık bilimin kurallarına göre yetiştirilmesi gerektiğini yazar. Ona göre "bilimin bize veremeyeceğini başka bir yerde aramak bir yanılsamadır."] (1) Bilim çağında din artık ilkel bir şey gibi gözükse de insanların büyük bir bölümü sonlu bir yaşamı kabullenmek istememekte ve hala din ile bağlarını sıkı sıkıya korumaktadırlar. Ancak, bilim çağında artık din, kan kaybetmeye başladıkça dindar insanlar da daha radikal olmayı ve din adına katliamlar yapmayı arttırmaktadırlar.

Freud'dan önce elbette din hakkında söz söylemiş filozoflar mevcuttur. Bunlardan en ünlüsü ve en bilineni Karl Marx'tır. Marx'a göre "Din, halkın afyonu'dur." Bilindiği gibi o dönemde afyon serbestçe kullanılabilen ve tıpta uyuşturucu olarak kullanılan bir maddedir. Marx'a göre din bir yabancılaşmanın ürünüdür ve insanları yanılsamalı bir mutluluğa götürür. İnsanlar din ile gerçek mutluluğun peşine düşmeyi bırakır, yalancı bir dünyada kendini uyuşturarak yaşar. Mark şöyle der:

"Din-dışı eleştirinin temelini şu oluşturuyor: İnsanı insan yapan din değil, dini yapan insandır. Yani din, henüz kendine erişmemiş ya da çoktan yitirmiş bulunulan insanın sahip olduğu kendinin bilinci ve kendinin duygusunu oluşturuyor. Ama insan, dünyanın dışında herhangi bir yere çekilmiş soyut bir öz değil. İnsan, insanın dünyası, devlet, toplum anlamına geliyor. Bu devlet, bu toplum, dünyanın tersine çevrilmiş bilinci olan dini üretiyor, çünkü kendileri alt-üst olmuş bir dünya oluşturuyor. Din bu dünyanın genel teorisini, onun ansiklopedik özetleme kitabını, onun halksal biçimdeki mantığını, onun tinselci point d'honneur'ünü (onur sorununu), kendinden geçmesini, ahlaksal onaylanmasını, görkemli tamamlayıcısını, teselli ve aklanmasının evrensel temelini oluşturuyor. Din insanal özün doğaüstü gerçekleşmesini oluşturuyor, çünkü insanal öz gerçek gerçekliğe sahip bulunmuyor. Öyleyse dine karşı savaşım vermek, dolaylı olarak dinin tinsel aromasını

oluşturduğu dünyaya karşı savaşım vermek anlamına geliyor.

Dinsel üzüntü, bir ölçüde gerçek üzüntünün dışavurumu ve bir başka ölçüde de gerçek üzüntüye karşı protesto oluyor. Din ezilen insanın içli ezgisini, kalpsiz bir dünyanın sıcaklığını, tinin dışlandığı toplumsal koşulların tinini oluşturuyor. Din, halkın afyonunu oluşturuyor.

Halkın aldatıcı mutluluğu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemek anlamına geliyor. Halkın kendi durumu üzerindeki yanılsamalardan vazgeçmesini isteme, halkın yanılsamalara gereksinim duyan bir durumdan vazgeçmesini istemek anlamına geliyor. Öyleyse dinin eleştirisi, dinin aylasını oluşturduğu bu gözyaşları vadisinin tohum halindeki eleştirisi anlamına geliyor." [2]

Karl Marx, dinin insanların gerçek ile olan ilişkisinde sorun yarattığını, gerçek toplumsal mutluluğa erişmede bir engel olarak karşımızda durduğunu belirterek insanlık için dinin bir sorun teşkil ettiğini savunur. Marx'a göre din bir yabancılaşmadır ve insanlar bu yabancılaşmadan kurtulmalıdırlar. Marx'ın yabancılaşma kavramı Freud'da yanılsama'ya, Lacan'da simgesel'e, Althusser'de ideoloji'ye evrilir. Bu anlamda din bir yabancılaşma, yanılsama, simgesel bir dünya ve ideolojik bir görüştür. Althusser'e göre din, gerçek ile kurulan hayali ilişkinin bir tasarımıdır.

Marx ileriki yıllarında ve onun devamı olarak Marksizm, dini bir üstyapı kurumu olarak görür ve din'i doğrudan hedef almak yerine bu sorunun altyapı değişimi ile çözüleceğine inanılır. Bu anlamda din veya dinsel toplum bir ideolojinin ürünüdür ve tarihsel olarak şartlar oluştuğunda ortadan kalkacaktır. Din ile doğrudan mücadele etmek bu bağlamda anlamsızdır. Bir üstyapı kurumu olduğundan zaten devrim ile bu kurum ortadan kalkacaktır. Bana göre bu ve buna benzer düşünceler taşıyan Marksistler bu olayı hafife alıyor gözüküyorlar. Din sadece bir üst yapı kurumu değil aynı zamanda altyapıyı etkileyen de bir kurum. Ayrıca insanların doğal dürtüleri, sonsuz yaşama istekleri ve dünyaya anlam vermede akıllarına takılan sorulara yanıt vermek pek kolay değildir. Din tarihsel olduğu kadar evrimsel olarak da bir sürecin parçasıdır. Dini, bir devrimle insanların zihninden çıkarıp atmak bu anlamda pek olanaklı olmayacaktır.

İnsanlar elbette ki din ile uyuşturulmaktadır. Ancak yine de "İnsanlar neden uyuşmak istiyor?" gibi bir soruyu kendi kendimize sormamız gerekiyor. Yalancı bir mutluluk ile insanlar gerçek dünyadan sıyrılıp simgesel bir dünyada yaşamayı yeğliyorlarsa ve buna neden olan şey yine bu simgesel dünyanın kendi içinden çıkıyorsa bu konunun biraz daha ciddiye alınması din ile doğrudan mücadele edilmesi gerekiyor. Elbette doğrudan derken bu simgesel dünyanın açıklarını insanlara gösterebilmekle başlamalıyız. Öteki yaşamın varlığına inanmış birini elbette ki ikna etmek pek olanaklı değil. Hele ki "Öteki yaşam yoksa biz boşuna mı yaşıyoruz?" veya "Yani her şey bu kadar basit mi, yok olup gidecek miyiz?" diyen insanlara gerçek hakkında bir şeyler anlatmak elbette zor. Ama zaten

devrim ancak bu zor işi başarmakla mümkün olabilir. Tabi dindar insanları gerçekle yüzleştirmek isteyenlerin de gerçek ile bağlarının sıkı olması gerekir. Başka bir ideolojinin içinde hayali bir ilişkide yaşayıp da dindarların ideolojisini sorgulamak da pek mantıklı gelmiyor. İdeolojinin kapsamına sadece din girmiyor!...

Sonuç:

Din bir afyonun etkisinden daha büyük etkiye sahiptir. Çünkü din, insanların zihinlerini ele geçirir ve çoğunlukla geri dönülmez bir biçimde insan zihninde yaşamını sürdürür. Çünkü din insan zihninde bilinç-dışı olarak yaratılmıştır ve birey dini düşüncenin kendisinin olduğu yanılsaması içerisinde. Din bu anlamda bir üstyapı konumundan çıkmış zihnin kendisi haline gelmiştir. Dindar insanlar dini kendilerinin bir parçası olarak görmekte ve dine karşı yapılan her saldırının kendilerine yapıldığını düşünmektedirler. Bu insanlara dinin kendi parçaları olmadığını söyleyecek bir ayna tutabilir miyiz, tam olarak bilmek mümkün gözüküyor. Ancak yine de bunun çeşitli yolları mevcuttur. Din halkın afyonudur, ancak afyonu üreten de dinin kendisidir.

[1]. http://tr.wikipedia.org/wiki/Din_halk%C4%B1n_afyonudur

[2]. Karl Marx. Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Katkı. Giriş. (Çev. Kenan Somer). Karl Marx. Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi içinde. Ankara, 1997: Sol Yayınları. S. 191-209. Alıntı: S. 191-192.

ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA DİN VE ŞİDDETİN TARİHİ CADILIK VE CADI AVI

Olca BAĞIR

İlk çağlara uzanalım. Erkek ve kadın bir araya geldi, kadın gebe kaldı ve karnı şişti. Bir süre sonra da doğurdu. İlkel toplumda topluluk üyeleri erkeğin üreme mekanizmasındaki rolünün henüz bilincinde değildi. Daha fazla üretmek için daha çok üremeye gerek duyulan bir toplumdaysa, topluluğa verilen bu “mahsul”le yaşamı yenilediğine göre, kadın kutsal olmalıydı. Çünkü bu özelliğiyle o, bereketiyle mahsul veren topraktı, öyleyse yüceltilmeliydi. Ve kadın yerleşik düzene geçen topluluklarda yüceltilirdi. Bereket hep kadınla anıldı. Bereketin ilahları kadındı hep, tanrıçalar kültünün temelinde bu vardır. Hititler’de Kubaba, Frigler’de Kibele, Efes’te Artemis, Yunan’da Demeter...

Bir zaman geçti ki, erkeğin üreme sürecindeki rolü belirginleşti. Kadın toprak gibi bereketli olabilirdi, ancak bu berekette erkeğin rolü de göz ardı edilmemeli, hatta bu metafor üzerinden tanımlamaya devam edilecekse eğer, erkek de yağmuru yağdırarak toprağı dölleyen gökyüzü olarak görülmeli ve o da kutsallaştırılmalıdır. Öyle de oldu! Anaerkil dönem geride kalırken sosyal ve dini hayatın da rolleri değişiyor, ataerkil düzen genişliyordu.

Kadın zaten fiziksel olarak erkek rekabet edemeyecek bir yapıdaydı. Erkeğin her alanda iktidarı ele geçirmesi kaçınılmaz oldu böylece. Tam burada, “kadının, erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı söylencesi”nin tüm semavi dinlerde yer alması da hatırlanmalı.

Gelelim cadılığa ve cadı avcılığına. Ortaçağ Avrupası’nda kilise marifetiyle kadınlara yönelik şiddetin, hatta terörizmin adıdır cadı avcılığı. Kadınların hedefte olmasını tek bir nedenle açıklayamayız. Bir nedeni

yukarıda açıkladığımız süreçle alakalıdır aslında. Kadının toplumda alt sınıflara itilmesi... Başka bir nedeni, büyücülükle-cadılıkla suçlanan kadınların aslında şifacı, doğanın bilgisine ermeye çalışan bilge kadınlar olmaları. Bu da elbette o tarihlerde bilimin düşmanı olan kiliseyi rahatsız eden bir durum. Aslında rahatsız olunan şey merak, araştırma ve deneydir. Bitkilerle ve değişik karışımlarla tedavi yöntemleri (modern çağda koca karı ilaçları denilen şeyi) deneyen kadınların şifa dağıtması elbette kilisede rahatsızlık yaratacaktı.

Şifacı Kadınlar

Mevsimleri yakından gözlemlemek, toprağı yakın yaşamak, ayın döngüleriyle iç içe geçmek, canlılar arasındaki ilişkiyi dikkatle izlemek, bitkileri tanımak, astroloji, rüyabilimciliği ve kehanetlerle bağ kurmak gibi bir takım içsel bilgi ve önsezileriyle kadınlar daima şifacı olmuşlardır. Şifa dağıtan “cadıların” yöntemleri ve elde ettikleri sonuçlar Katolik kilisesi için önemli bir tehdit oluştuyordu, çünkü cadı olduğu söylenen kişiler uygulamacıydı. Kilisenin katı dinsel öğretilerinden uzak duruyor, deneme yanılma yöntemiyle elde ettikleri neden sonuç ilişkisine itibar ediyorlardı. Otlarla, tohumlar, tozlar ve yağlarla, hayvanlar, toprak, taş ve minerallerle yani sadece doğanın sunduklarıyla ilaçlar yapıyor ve şifa dağıtıyorlardı.

Cadı avcılığının bir başka nedeni pagan inanışla ilgilidir. Avrupa’nın Hristiyan olmadan evvel yaygın inanışı paganlıktı. Avrupa’da yaşayan halkların, Hristiyanlığı kabul eder etmez, binlerce yıllık pagan geleneklerinden, inanç ve uygulamalarından bir çırpıda

sıyıldıklarını düşünmek gerçekçi olmaz. İşte bu pagan inanışların kalıtı olan ritüel ve yaşam tarzlarını bitirme çabası da cadı avcılığında etkili olmuştur.

Din ve Şiddet Kol Kola

Avrupa'da dinin, şiddetle kol kola girmesinden bahsedilecekse eğer Engizisyon Mahkemeleri'nden söz etmek zorundayız demektir. Ortaçağ cadılığı üstüne en zengin kaynakçayı, çoğu yakılma kararıyla noktalanın, Engizisyon tutanakları oluşturur. Engizisyon Mahkemeleri'nin kurulması 1229'da Toulouse Konsili'nde kararlaştırıldı. Bu, Roma'dan bu yana gelen hukukun köküne kibrit suyu dökmek anlamına geliyordu. İnsanları basit bir ihbar üzerine tutuklamak, muhbirin kimliğini saklamak, mahkûmun el konan malvarlığından muhbire de pay vermek, rezaletin sadece birkaç boyutuuydu.

Mal paylaşımı önemliydi. Örneğin İspanya'da Engizisyon, kurbanların mallarının yağmalanmasını yasaklayınca, yapılan ihbarlar da bıçakla kesilmişçesine durmuştu.

Avrupa'da Din Adına Korkunç Cinayetler

Ne zaman ki Hristiyan ideolojisi Roma'da resmîyet kazandı, işte o zaman din adına korkunç cinayetler işlenmeye başlandı. Kitab-ı Mukaddes'te geçen "Efsuncu kadını yaşatmayacaksın" buyruğu, büyük kıyımın dogmatik bahanesini oluşturacaktı.

Linç edilen ilk "cadı" Avrupa'da değildir aslında. İskenderiyeli Hypatia, benzerine tarihte az rastlanan bilgin, erdemli ve alımlı bir kadındı. Bu nitelikleri ile gözü gören ve kafası çalışan erkekleri "büyülemesi" aslında gayet normaldir. Ama 415 yılında keşişler sürüsü tarafından "şehri büyülediği" iddiasıyla vahşice parçalanarak öldürüldü ve yakıldı. Çünkü o dönem Pavlos'cu Hristiyanlık için, kocasına tabi olmayan özgür kadın, ne kadar erdemli olursa olsun başka bir sonu hak etmiyordu.

Cadı avı çılgınlığının Avrupa'da aldığı ilk kurban, 1384 yılında Milano'da Pierina de Bugatis olmuştu. Son kurban ise 1782 yılında idam edilen İsviçreli Anna Göldi oldu. Büyük Cadı Avı kabaca bir hesapla 14. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın sonlarına kadar sürdü. Ancak Cadılık Kanunu (Witchcraft Act) çağdaş İngiltere'de 1951 yılına kadar yürürlükte kaldı. Avrupa'da cadılıktan mahkûm olan son kadın 1944 yılında İskoçyalı Helen Duncan oldu.

Fransa'yı işgal eden İngilizlere karşı savaşın kahramanı Jeanne d'Arc'in cadılıktan yakılması, İngiltere Kralı VIII. Henry'nin karısı Anne Boleyn'den kurtulmak için onu cadılıkla suçlaması cadılığın ve cadı avcılığının siyaset arenasında da kullanıldığının en bilinen göstergeleridir.

Demonologlar*, kimlerin cadı olduğunu tek tek tespit etmeye çalışırlar. Özellikle de dul, yalnız, yaşlı ve çirkin kadınlar, masalların da bir klişe olarak benimseyecekleri hedefi oluştururlar. Ama bu durum, genç

kadın ve kızların tehlike altında olmadıkları anlamını taşımaz! Demonologlar, kuşkuandıkları her kadının vücudunda "şeytan izi" adını verdikleri bir yara ararlar. Cadılığın kesinlik kazanması itiraf sonucu olabileceği gibi, su testi, iğne testi gibi testlerle de saptanabilir.

Vahşi ve Acımasız İşkenceler

Cadılıkla suçlanan kadınlar öyle işkencelere maruz kalıyorlardı ki, bu acının bitmesi için cadılık suçlamasını kabul etmek zorunda kalıyorlardı. Sonrası ise onlar için tam kurtuluş anlamına geliyordu: Yakılmak, giyotin ya da idam.

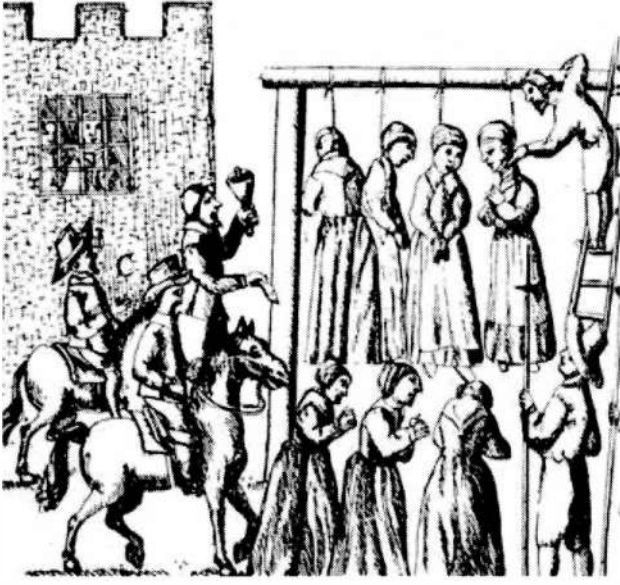
Cadılık organize suç kapsamına girdiğinden, bu konuda başı belaya girenler suç ortaklarını ele vermeleri için ekstra bir işkenceye tâbi tutulurlardı. Bazen traji komik olaylar da yaşanmıyor değildi. Trier'de cadıları amansızca yargılayan Dieter Flade, 1589 yılında cadılıktan yargılanan bazı sanıkların ifadelerinde suç ortaklarının yargıç Flade olduğunu söylemelerinin ardından Başcadı olarak yakılmıştı.

8. yüzyılda Hristiyan Şarلمان önderliğinde Roma İmparatorluğu'nu diriltme peşinde olan Karolenjler, cadı avına pek itibar etmediler. Çünkü daha ciddi işlerle uğraşıyorlardı, diriltilmesi gereken bir imparatorluk vardı, boşa harcanacak zaman yoktu. Hatta 785'te toplanan Paderborn Konsili "Her kim pagan inancına göre cadıların var olduğunu iddia ederse ateşe atılır" diye bir karar dahi almış, Şarلمان da ilgili yasayı sonradan onaylamıştı. Ne var ki bundan 700 yıl kadar sonra cadılara inanmamak en büyük kâfirlik olarak yasallaşacaktı.

Katoliklerin bağnaz fikirlerle başladıkları bu kıyım çok geçmeden Protestan Kilisesi'nin hüküm sürdüğü yerlere de sıçradı. Protestanlık ortaya çıktıktan sonra, karşı çıktıkları Roma Katolik Kilisesi'yle, cadı avcılığı konusunda yarışa girişti. Luther ve Calvin gibi büyük Katolik kilisesi düşmanları bile, cadılar konusunda asla merhamet bilmez insanlardı. Protestanlığın kurucusu Luther'e göre "cadılar şeytanın metresleridir!" Başka her konuda birbirine muhalif Katolik ve Protestan kiliselerinin cadılara zulmetme konusunda aynı fikirde olması ve aynı argümanları paylaşması cadı avlarının ne boyutta yaygın olduğunu gösteren önemli bir olgudur.

Ancak cadı avına yani bu büyük katliama karşı çıkan din adamları da olmuştur. Sayıları her ne kadar az da olsa onları anmadan geçmemek gerekiyor. Mesela bir Cizvit papazı olan Friedrich Spee'nin 1631 tarihli Cautio Criminalis (Suçlarda Dikkat Edilecekler) kitabındaki şu sözler dikkat çekicidir: "O işkenceyi Roma'daki Kutlu Baba'ya (yani Papa'ya) yapsan, o da cadı olduğunu itiraf eder." Bir başka yerde papaz Spee devam eder: "Bizler yani hepimiz, cadı olduğumuzu itiraf etmediysek, bu sadece işkence görmemiş olduğumuz içindir."

Kilise hukukunda "işkenceyi tekrar yasağı" vardır. Yani bir kişi işkenceden geçtikten sonra, ikinci bir kez işkenceye alınamaz. Rahip Heinrich Kramer, bu kuralı

“tekrar yok, devam var” gibi kelime oyunları ile bertaraf eder.

Sanırım Gerald Messadie “Hitler ve Stalin'den önce Papalar vardı” derken yerden göğe kadar haklıydı.

Yeni Dünya'da Cadı Avı

17. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki bu çılgın ve vahşi katliamlar silsilesi Yeni Kıta'ya da sıçrayacaktı. ABD'deki cadı avlarının en ünlüsü, Massachusetts eyaletine bağlı Salem kasabasında 1692 yılında gerçekleşti.

Kasabada yaygın olan Püritenlik, kadınların erkeklere tamamen boyun eğmesini gerektiren bir anlayışa sahipti. Böyle bir hayat tarzına ayak uyduramayan kadınlara şüpheyle bakılırdı. Böyle bir yerde kadınların ayaklarını denk alması için cadı avı bulunmaz nimetti.

1692 yılında Salem kasabasında altı kız çocuk tuhaf davranışlarda bulunmaya başladı. Kızlar epilepsi krizine benzer nöbetler geçiriyor ve bağırıyorlardı. Vaiz Parris ve olaylar üzerine bölgeye gelmiş olan Cotton Maters, cadıların izlerini hemen keşfetti. 6 ayda 150 kişi tutuklandı, 30 kişi cadı olmaktan suçlu bulundu ve 20'si asıldı. Bu arada karısı Martha Corey'e sahip çıkan 80 yaşındaki Giles Corey kaya altında ezildi. Elbette karısı da idamdan kurtulamadı.

Cadılık Testleri

Engizisyon tutanaklarında, cadılık ihbarlarının doğruluğunu sınamak için kullandığı bildirilen en yaygın testler iğne ve su testleridir. Bunlardan ilki, uzun bir iğneyi kurbanın vücudunun çeşitli yerlerine batırıp, kan akıp akmadığını sınamak biçiminde uygulanırdı. Eğer bir noktada hiç kan akmıyorsa sanığın cadı olduğuna hükmedilirdi.

Daha acımasız bir diğer sınamaya da su testi diydiler: sanık sağ ayağı sol eline, diğerleri de birbirine bağlandıktan sonra

suya, örneğin bir nehre atılır, boğulursa masum olduğuna karar verilirdi. Mucize olur da kurtulursa durum çok daha kötüydü. O zaman cadı olduğuna hükmedilip canlı canlı yakılmaya götürülürdü.

Ayrıca cadılarda “Şeytan İşareti” de aranırdı. Bu işaret genellikle sol omuzda bir yara biçiminde tanımlanır ve şeytan ısırığı olarak adlandırılır. O dönemde yaşayıp da sol omzunda yara olanların vay haline!

Sabbat Törenleri

Cadıların ayinlerine verilen isimdir Sabbat. Masal, efsane ve ikonografilerdeki, cadıların süpürgelerine binip uçarak gittikleri, burada şeytanla buluşup aşk yaptıkları, insan ya da çocuk kurban edip yedikleri bir ayin.

Perili diye bilinen yerlerde, ıssız tepelerin yamaçlarında, sık ormanların derinliklerinde veya eski uygarlıkların yıkıntıları arasında yapılmaya özen gösterilen bu törenler, pagan dönemden kalma bereket ayinlerinin biçim değiştirmiş ve Hristiyan simgelerle karışmış bir uzantısı olarak görülebilir. Sabbat törenlerinde müzik ve dansın önemli bir yer tuttuğu bazı kaynaklarda yer alır. Sabbat'ın, eski bereket ayinlerindeki gibi törensel bir toplu sevimle (Orji) taçlandırıldığı da öne sürülür. Sabbat, güneşle bağlantılı bir hayvan olan horozların ilk ötüşleriyle sona erer.

Söylencelerde Cadılar

Tüm bu anlatılanlar bilimsel ve feminist bilgiler ışığındaki tarihsel gerçeklerdir. Cadılığın bir de söylencelerde (efsane, mit, masal, edebiyat, sinema vb.) yeniden yaratılışı ve yorumlanması vardır.

Cadının tasviri yapılırken genelde yaşlı, çirkin, sivri burunlu ve kambur gibi özellikler atfedilir. Genelde başında sivri uçlu (külahlı) şapka bulunur ve siyah pelerinlidir. Eski bir süpürgesi vardır ve sapına bindiği bu süpürgeyle istediği yere uçar.

Bir kazanı vardır cadının. Ki cadının mutfağında bulunan en önemli gereçtir bu. Siyah büyük bir kazan. Cadının içinde türlü çeşitli bitkileri, hayvan organlarını vb. kattığı bu kazan, büyümlü iksirleri, zehirleri, sanrısız görüntüler yaratan toksik karışımları hazırlamaya yarar. Sadece büyü için değil, yemek için de kaynar o kazan. Cadı ağzına layık yemekler pişirir o kazanda: kurbağa, yılan, fare, yarası gibi iğrenç hayvanları pişirip yemektir.

Bazı hayvanlarla da arası iyidir cadının. “Normal insanların” arasının hiç de iyi olmadığı hayvanlarla gayet iyi geçinirler. Büyücü ve cadılarla özdeşleştirilen baykuş, kara kedi, yılan, Tarantula başta olmak üzere tüm örümcekler, akrep, yarası, kurbağa, fare gibi hayvanların ortak niteliği, genelde sıradan insanların ürktüğü ya da tiksindiği yaratıklar olmalarıdır.

Cadıların ayrıca bu hayvanlardan birine dönüşebildiklerine inanılırdı. Bu açıdan tavşanlar da pek

tekin sayılmazdı. Çünkü tavşan kılığına girmiş bir cadı, uzun ve hassas kulaklarıyla konuştuklarınızı gizlice dinleyebilir ve öğrendiği sırlarınızı, “kötü amaçları” için kullanabilirdi. Teke ise cadının dönüşmeyi seçtiği hayvanlardan biri olmaktan çok, şeytanın temsilcisiydi ve tabii ki hepsinden de daha az tekinsiz görünürdü.

Popüler Kültürün Metası: Cadılar

Bugün kapitalist sistem, tarihte eşi benzeri görülmemiş bu kadın katliamı sanki kutlanacak, eğlenilecek olumlu bir şeymiş gibi, ideolojik boyutundan neredeyse soyutlanarak teatral ve folklorik bir anlatıya dönüştürdü.

Sinema, tiyatro, edebiyat ve diğer tüm sanatsal alanlarda imgesi defalarca yeniden üretilen; oyuncak, eğlence, giyim, kırtasiye, dekorasyon sektörleri gibi küresel pazarın pek çok alanına sokulan, kâh seksi bir tanrıça, kâh yaşlı bir büyücü gibi resmedilen cadı bu yeni formuyla, içinden çıktığı sistemin ve ideolojinin kendini farklı biçimlerde nasıl yeniden ürettiğinin, nasıl her şeyi kazanca dönüştürdüğüünün önemli göstergelerinden biridir.

Sonsöz

Bir batı ve orta Avrupa fenomeni olan cadı algısı, 10. ve 11. yüzyıllarda şeytanla işbirliği yapan, ruhunu şeytana satarak doğaüstü yetenekler elde eden kadınlar üzerinden kurgulanmış bir algıdır. Zaten erkekten aşağı, eksik ve zayıf iradeli kadın şeytandan etkilenme potansiyeli yüksek olan tek varlıktı.

Cadılar tüm kâfirlerle birlikte kilisenin baş düşmanı ilan edildi. Dönemin din adamları cadıların işledikleri ileri sürülen suçları açıklayan korkunç listeler hazırladılar. Cadıların, ruhlarını şeytana sattıkları, şeytanın törenlerine katılmak için geceleri süpürgelerine binip uçtukları, şeytanla ve hayvanlarla cinsel ilişkiye girdikleri; çocukları şeytanın buyruğuyla çiğ çiğ yedikleri gibi akıl almaz suçlamalardı bunlar.

Avrupa'da ve kısmen Amerika'da yüzyıllarca süren, din adına yapılan katliamlarla binlerce kadın yakılmış, asılmış, kafası gövdesinden ayrılmış ya da linç edilmişti. Dinin iktidarı elde etmek ya da iktidarı pekiştirmek için bir silah gibi kullanıldığını, ortaçağdaki bu katliamlar silsilesinden daha iyi anlatacak hiçbir şey olamaz.

**Demonoloji, cin ve iblisleri sistematik olarak inceleyen çalışma dalıdır. Genelde dinlerin kutsal metinlerinin yorumlanmasını içerir ve teoloji yani dinbilim'in bir dalıdır. Demonoloji'yle uğraşan kişilere ise Demonolog denir.*

Kaynaklar:

- Ahmet Güngören, Cadıların Günbatımı; Ayraç Yayınları, 2008.
- Derya Tulga, Cadılar ve Cadılık; NTV Tarih Dergisi, Sayı 9, Ekim 2009.
- Hande Ögüt, Cadı Avının Dinsel, Sınıfsal, Ekonomik, Politik ve Cinsel Karakteri; Bibliotheca Dergisi, Sayı 18, Mayıs-Haziran 2013.
- Ahmet Güngören, Beyaz Büyücünün Dönüşü; Popüler Tarih Dergisi, Sayı 18, Şubat 2002.
- Akdoğan Özkan, Geçmişten Günümüze Anadolu'da Ana Tanrıçalar; National Geographic, Temmuz 2012.

DİN VE İNFANTİL İLLÜZYON

Cengiz Güleç

Bir İllüzyonun Geleceği

Bir İllüzyonun Geleceği (1928) adlı ünlü deneme sadece Sigmund Freud'un dine ilişkin fikirlerini özetlemenin ötesinde, yirminci yüzyılı “din ve psikiyatri arasındaki savaş hali”nin sergilenmesi olarak nitelenmektedir. Freud'un dilinden yapacağımız kısa özetlerden sonra onun özellikle din ve uygarlık hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesine geçeceğiz.

“Geçmiş çağlarda, yadsınamaz bir özgünlük eksikliğine rağmen, dini fikirler insanoğlu üzerinde büyük etki uyandırmıştır. (...) Bu öğretilerin özünde var olan gücünü nereden aldığını ve mantığın kabulünden bağımsız olan etkinliğini hangi duruma borçlu olduğunu sormalıyız.

Bana kalırsa, bu iki sorunun cevabı için yeterince zemin hazırladık. Dini düşüncelerin fizikî temeline dikkatimizi verirse, cevap bulunacaktır. Dogma olduğu malum olan bu düşünceler, tecrübe kalıntıları ya da tefekkür ürünü değildirler; bunlar illüzyonlardır; insanoğlunun en eski, en güçlü ve en ısrarcı arzularının icra edilmesidir. Bu düşüncelerin gücündeki sır, bu arzuların gücünde yatar. Biz halihazırda çocuk savunmasızlığının korkutucu etkisinin baba sevgisiyle korunma ihtiyacını doğurduğunu ve bu savunmasızlığın tüm hayat boyunca devam edeceğinin farkında olarak, bu defa daha güçlü bir baba varlığına tutunmayı gerekli kıldığını biliyoruz. Böylece Tanrı'nın koruyucu kuralları, hayattaki tehlikeler karşısındaki endişelerimizi bastırır; ahlakî bir dünya düzeninin

kurulması, insan kültürü içinde sıklıkla yerine getirilememiş olan adalet isteklerinin gerçekleştirilmesini sağlar. Ayrıca dünya üzerindeki varoluşun gelecekteki bir hayatla uzatılması, bu arzuların gerçekleştirilmesi için uygun bir yer ve zaman ortamına katkı sağlar. İnsan merakını uyandıran, evrenin kökeni ile ruh ve beden ilişkisi gibi, bu sorulara bu sistemin geride yatan varsayımlarıyla uyumlu cevaplar verilir. Birey, hiçbir zaman tam olarak üstesinden gelinemeyen, baba kompleksinden kaynaklanan çocukluk çatışmalarından kurtulabilirse ve bu çatışmalar evrensel olarak kabul görmüş bir çözüm ortaya koyabilirse, insan ruhu büyük bir rahatlama gösterir.

Onların illüzyon olduğunu söylediğimde, kelimeyi tanımlamak zorundayım. İllüzyon, hata ile aynı şey değildir, aslında tam olarak hata bile değildir... İllüzyonun insanın arzularından türemek özelliği vardır. Bu bakımdan, psikiyatrik delüzyona yaklaşıp; ama delüzyonun daha karmaşık yapısı olması bakımından bundan ayrılır. Delüzyonda, gerçeklikle çatışma halinde olma gerekliliği vurgulanır; illüzyonun ise yanlış, yani, gerçekleştirilemez ya da gerçekle uyumsuz olması gerekliliği yoktur. (...) Yani, aynı illüzyonun ta kendisinin yaptığı gibi, inancın gerçeklikle ilişkisini göz ardı ederken, arzusun gerçekleştirilmesi motivasyonda önemli bir öğe oluyorsa, inanç, illüzyon olarak adlandırılır.

Bu araştırmadan sonra yeniden dini öğretilere dönersek, bunların tamamının illüzyon olduğunu, kanıtları kabul etmediğini ve kimsenin onları kabul etmeye ve onlara

inanmaya zorlanamayacağını yineleyebiliriz. Bazıları öylesine imkânsız, uzun çalışmalar sonucu dünyanın gerçekliğine ilişkin keşfettiğimiz her şeyle öylesine uyumsuz ki, aralarındaki psikolojik farklılıkları dikkate alarak onları delüzyonlarla karşılaştırabiliriz. Çoğunun gerçeklik değerini yargılayamayız, kanıtlayamadığımız gibi ve de aksini ispat edemeyeceğimiz gibi. Hâlâ bunlara eleştirel yaklaşabilmek için çok az şey biliyoruz. Evrenin bilmeceleeri, kendini yavaş yavaş bize açıyor, bilim bazı soruları yanıtlamaktan hâlâ acizdir; fakat bilimsel çalışmalar, bizim dış gerçeklik bilgisine giden tek yolumuzdur.

Şu anki durumun aşikâr özelliğini ele alalım. Dinin, insanlar üstünde eskiden sahip olduğu etkiye, aynıyla artık sahip olmadığının itirafını duyduk (Biz, burada Avrupa Hristiyan kültürüyle alakadarız). Bu, vaatleri küçüldüğü için değil insanlara daha az güvenilir geldiği içindir. Şunu kabul etmeliyiz ki bu değişikliğin sebebi, belki de sadece insan toplumunun yüksek tabakalarındaki bilimsel ruhun artışı değildir. Eleştiri dini belgelerin özgünlüğünü kemirmiştir, doğal bilim, bunların hatalarını göstermiştir ve karşılaştırmalı araştırma yöntemi, bizim tarafımızdan saygı duyulan dini düşünceler ile ilkel çağlar ve insanların akıl ürünleri arasındaki ölümcül benzerliği ortaya koymuştur.

Bilimsel ruh, bu dünyanın sorunlarına karşı belli bir tavır sergiler; dini sorunlar karşısında biraz durur, ardından bocalar, sonuçta burada da eşiği geçer. Bu süreç dur durak bilmez. Bilginin meyveleri insanların erişimine ne kadar açıksa, dini inancın düşüşü o kadar yaygın olacaktır. Başlangıçta sadece eskimiş ve karşı çıkılabilir ifadeler düşecektir, ardından temel varsayımlar da gelecektir.

Dini olmayan bir eğitim deneyini yapmaya değer diye düşünüyorum... İnsanoğlunun genel olarak dini illüzyonun tesellisi olmaksızın yapamayacağına, o olmaksızın hayatın zorluklarına, gerçeğin zalimliğine katlanamayacağına katılmıyorum. Elbette ki çocukluğundan beri tatlı ya da acı-tatlı olarak zehirlediğiniz biri için bu durum doğrudur. Peki ya diğerleri, akli başında olarak yetiştirilenler? Belki de o, nevrozlu olmayan biri olarak, onun etkisini hafifletmek için bir içkiye ihtiyaç duymayacaktır. Gerçek şu ki, o zaman insanoğlu, kendini zor bir durumun içinde bulacaktır. Tam anlamıyla çaresizliğini ve evrenin işleyişindeki önemsiz rolünü itiraf etmek zorunda kalacaktır; yaradılışın merkezinde, ilahi takdirin şefkatinin, merhametinin merkezinde bulunmadığını itiraf etmek zorunda kalacaktır. Sıcak ve rahat yuvasını terk eden bir çocukla aynı durumda olacaktır. Fakat öte yandan, çocukluğun üstesinden gelmek onun kaderi değil midir? İnsan sonsuza dek çocuk kalamaz, vahşi dünyaya adım atmak zorundadır. Bu, gerçekliğe uzanan eğitim olarak adlandırılabilir.

Bir Yanılsamanın Geleceği

Freud 1935'te "Hayatım ve Psikanaliz" adlı eserini tamamladı. Din, ahlak ve uygarlık konularına yönelirken içinde bulunduğu fizik ve ruhsal sağlık durumu bir yönüyle ciddi bir karamsarlık, bir yönü ile de iyimserlik barındırıyordu. 1923'te büyük bir tutku ile kullandığı

puroların yol açtığı çene kanseri teşhisi konulmuştu. Mutlak yasak konmasına rağmen purolarından vazgeçemiyordu. Karamsardı fakat başarılı ameliyatlar sonucunda eski yaşama gücüne kavuştuğunu sezdiği için de iyimserdi. Bu dönemde Freud'un ilgi alanlarında ve yayınlarında köklü bir değişim ortaya çıkar. Doğrudan psikanalize ayrılmış yazılarından oluşan 12 ciltlik toplu eseri ile gurur duyan Freud, içinde eskiden beri canlı bir biçimde yaşayan din ve uygarlık konusunda araştırma yapma arzusunu ömrünün son 15 yılında doyuracak eserler vererek tatmin eder. Bu dönemdeki ruh halini şöyle betimler:

"Bir ömür boyu doğa bilimleri, tıp ve psikoterapi gibi duraklardan geçen dolambaçlı bir yolda yürüdükten sonra henüz yeni yeni düşünmeye başlamış bir delikanlı iken beni kendilerine çekmiş, uygarlık sorunlarına karşı duyduğum ilgi dönüp dolaşıp içimde filizlenmişti. 1912 yılında psikanaliz çalışmalarımın en civcivli döneminde "Totem ve Tabu"yu yazmış din ve ahlakın kaynaklarını araştırmaya koyulmuştum."

Freud, uygarlık, din ve ahlak konusundaki araştırmalarını "Bir Yanılsamanın Geleceği" ve "Uygarlığın Huzursuzluğu" adlı iki önemli denemede özetler. Her iki denemede de ele aldığı toplumsal olgulara bakış tarzı, tek bir bireyin ruhsal dünyasını açıklamakta kullandığı psikanalitik yöntemdir. Yani id/ego/süperego arasındaki dinamik etkileşimleri anlama yöntemi olan psikanalitik kuramı, toplumsal gerçekliği analiz etmek üzere kullanır.

Din ve uygarlık olgusuna başka türlü bakılamayacağını iddia eden Freud, "Bir Yanılsamanın Geleceği"ni yazarken dine karşı olumsuz bir tutum takındığını ama bunun adil bir yaklaşım olmadığını daha sonraki eseri olan "Hayatım ve Psikanaliz"de (1935) şöyle itiraf eder:

"Dinin gücü kuşkusuz içeriğinin gerçeğinden kaynaklanıyor. Ama ilgili gerçek maddi değil de tarihsel nitelik taşıyordu."

1930'lu yılların başlarında bu denemeleri sadece psikanalistler arasında büyük beğeni ile karşılanmaz. Sayıları bir hayli fazla sanatçı ve entelektüel, onun tezlerini hararetle bir şekilde tartışır. Döneminin büyük yazarlarından Thomas Mann, Freud hakkında övgü dolu bir yazı kaleme alıp, onun düşünce tarihinde çok önemli bir yer tuttuğunu ifade eder. Freud bu yazıdan duyduğu gurur ve memnuniyeti açıkça dile getirir. Kısa bir zaman sonra Almanca edebiyat dalının en prestijli ödülleri arasında birisi olan "Goethe" ödülünü kazanır. Ciddi sağlık sorunları nedeni ile katılamadığı ödül törenine kızı ve meslektaşı analist Anna Freud'u gönderir. Anna, ödül töreninde babasının "Geçicilik Üzerine" adlı denemesini okur.

"Totem ve Tabu" ile başlayan,"Musa ve Tektanricılık" ile tamamlanan bu üretken entelektüel evreyi, Freud'un sosyal filozof olarak toplumun psikanalizini yapmaya yönelik çabalarının sergilendiği bir yaşam dönemi olarak görmek mümkündür. Son üç eserinde kullandığı dilin önceki yazılarından çok farklı olduğu ortak bir kabuldür.

Psikişik olgulara sıkı sıkıya bağılı olarak kullandığı kavramları ayrıntılı bir biçimde anlamlandırma konusundaki üstün yeteneğı onu adeta bir doğa bilimcinin nesnel diline yaklaştırmıştır. Oysa din ve uygarlık konusunu ele aldığı yazılarında mitolojiden, masallardan, efsanelerden ve fantezilerden beslenen öznel bir duygu dili kullanır. Bu yönü ile bilim adamından çok edebiyatçı yani ağır basar. Nitekim “Musa ve Tektanrıcılık” benim tarihsel romanımdır.” diye tanımlar.

“Bir Yanılsamanın Geleceğı”nde Freud dini, insanlığın aşılması gereken çocukluk hastalığı olarak görür. Tanrı tasarımının ve din olgusunun varlık ve işlevlerini tartışır. Bilimsel niteliğinden hiç kuşku duymadığı psikanalitik teknik yardımı ile dinin yarattığı “infantil illüzyon” yani çocuksu yanılsamalarından insanlığın kurtarılabilceğini savunur. Freud da aynen Marx gibi düşünür: “Önemli olan olguları anlamak ve açıklamak değil, asıl olan dünyayı değıştirmektir”.

İnsanlığın baş etmekte zorlandığı doğa güçleri ve kader (fanilik) karşısındaki çaresizlikten doğan dinin, asıl işlevinin bir tür teselli vermek olduğunu savunur. Tam bir aydınlanmacı/rasyonalist düşünür olarak dinsel öğreti içeriklerinin hiçbir biçimde kanıtlanamayacaklarını, dogma olmaları nedeni ile böyle bir kanıtı ihtiyaç duymadıklarını iddia etmektedir. Dolayısı ile dinsel öğretiler sadece yanılsamalardan oluşmaktadır. Bir yanılsamanın mutlak yanlış olması gerekmediğini, gerçekliklerinin de önemli olmadığını söylemektedir. Yanılsamanın yine de varsanı (halüsinasyon) ve sanrıdan (hezeyan) özü gereğı farklı olduğunu belirtmektedir. Özellikle bu denemesinde Freud, kurtuluş için seküler bir eğitim sisteminin zorunluluğına olan inancını sıkça dile getirmektedir. Militan bir rasyonalist olarak aklı, bir yaşam kılavuzu olarak öne çıkarır.

Batı merkezli bir uygarlıkta din eleştirisi yapan Freud, Asya ile Avrupa arasında yeni oluşmakta olan ve farklı bir uygarlık deneyi iddiası taşıyan Sovyet Devrimi hakkında ihtiyatlı konuşmayı yeğler.

Sovyet Devriminin ilk yıllarında yürütölen resmi din karşıtlığı politikalarının, komünist rejimin çözölmesi ve dağılması ile nasıl tuzla buz olduğunu eğer Freud görmüş olsa idi, tezlerinin ne kadar sağlam bir temele dayandığını kanıtlanmasından herhalde memnuniyet duymazdı.

Freud, başta Batı Uygarlığı olmak üzere tüm uygarlıkların, saplantı düzeyindeki çalışmaya ve içgüdülerden vazgeçmeye dayandığını kabul etmekle birlikte bir yandan da bu baskı ve yoksunluğı maruz kalanlarda uygarlık karşıtlığının kaçınılmaz olduğuna işaret eder. Bu karşıtlığın yıkıcı boyutlara ulaşmaması için uygarlık, insanlara bir takım ödöller ve telafiler vaat eder.

İçgüdülerimizin koşulsuz doyurulmaması olgusuna “engellenme”, bu engellenmeyi oluşturan düzenlemeyi “yasaklama”, yasaklamanın doğurduğu duruma da “yoksunluk” adını verir. İşte bu yasaklamanın ve yoksunluğun binlerce yıl sürüp gelen uygarlık düşmanlığının çekirdeğini oluşturduğunu iddia eder.

Ensest, yamyamlık ve insan öldürme gibi temel insani eğilimlerin evrensel nitelikle mutlak yasaklarca (tabular) engellenmesi mümkün olmasa, tür olarak insanlık da var olamazdı. Uygarlığın başarısı bu üç temel içgüdüsel arzuların yasaklarla baskılanmasıdır. Freud'a göre ensest arzularının gücü, en gelişmiş uygarlıklarda bile ona karşı geliştirilen yasağın arkasında görölebilir.

Bireysel psikoseksüel gelişmeye paralel bir biçimde bu üç filogenetik yasak içselleştirilir. Süperego'nun oluşumu bu yasaklardan doğar ve yasakların bireysel planda içe alınması ile artık dışardan dayatılan yasağı ilk çağlardaki kadar ihtiyaç kalmaz.

Freud bu süreci şöyle özetler:

“Her çocuk bize bu dönüşüm (dışarıda bulunan yasakların) sürecini sunar: Ö, ancak bu yolla ahlaki ve toplumsal bir varlık haline gelir. Süperego'nun bu güçlenişi psikolojik alanda en değerli kültörel zenginliktir.”

Bu sayede kişiler içinde yaşadıkları kültöryn düşmanı olmaktan çıkar, uygarlığın taşıyıcıları haline gelir. Bu tür bireylerin sayısı ne kadar çoksa o toplumsal birimin kültöryü de o kadar güvence altındadır.

Ancak Freud içgüdüleri yukarda tanımlananlarla sınırlı tutmaz. Buna örnek olarak cinayet ya da ensest (yasak sevi) ilişkiden bucak bucak kaçan ama para hırsından, saldırgan arzulardan ya da şehvet dürtülerinin doyumundan duydukları hazları inkar etmeyen ve cezasız kalma ihtimali olduğunda bu arzuları hayata geçiren sayısız insan olduğu gerceğini hatırlatır. Gerçekten de psikopatoloji çalışmalarından bildiğimiz gibi; antisosyal kişilik yapılarındaki gelişmemiş süperego sonucunda bir dizi kriminal eylem mümkün olmaktadır.

Freud'un büyük bir isabetle belirttiğı gibi; katılımcılarını uzun süre doyumсуз ve ödölsüz bırakan ve bu nedenle de mensuplarını başkaldırmaya yönelten kültörylerin tarih sahnesinde varlıklarını sürdürmeleri mümkün değildir. İçselleştirilmiş toplumsal ahlak olarak işlev gören süperego, uygarlığın da garantörüdür. Freud, uygarlık karşıtı bastırılmış içgüdülerin, ahlaktan başka kültörel ideallerin, normların ve sanatsal eserlerin de yaratıcı kaynağı olduğunu iddia eder. Bu idealler kültöryn katılımcılarına narsistik doyum imkanı sunar, böylece bu ideallerin paylaşılması mümkün hale gelir. Buradan hareketle Freud etnosantrik duyguların kökenini de açıklar. Narsistik doyuma olan ihtiyaç, farklı başarıları hedeflemiş ve farklı ölköler geliştirmiş kültörylerle kendi değerlerini karşılaştırmaya ve elindekileri yüceltmeye yol açar. Bu kıyaslamada kişi kendi toplumsal hayatını yüceltirken geri kalanları da küçümsemeye kadar gider. Bu olgu uluslar arası düşmanlığın da kaynağıdır. Sanat eğitimi her ne kadar geniş kitleler açısından erişilmesi zor olsa bile, yaratılan sanat eserlerinden halkın aldığı duygusal zevk, eseri yaratan kültöry için katlanmak zorunda olduğu fedakarlığa razı olmalarını sağlar. Sanatsal doyum yer değıştirmiş içgüdüsel bir doyumun eş değeridir. Freud, sanat eserlerini yüce değerli duygusal yaşantıların paylaşılmasına hizmet etmesi kadar, topluluktaki diğery insanlarla özdeşleşme ve grup

dayanışmasını sağlamada etkili bir araç olduğu için de önemser. Topluluk ideal ve normları ile sanat eserleri her ne kadar uygarlığın sürdürülmesinde etkili aktörler ise de Freud, dinin işlevini diğerlerinden daha önemli bulur. Uygarlığın var oluş nedeni insanlığı doğaya karşı korumaktır. İlerlemeci bir düşünür olan Freud, uygarlıktaki gelişmeleri önemli bulmakla birlikte, insanın doğaya tümüyle egemen olamayacağını da kabul eder. Doğa tüm gücüyle bize karşı görkemli bir biçimde savunuya geçerek kendini teslim etmez. Her seferinde onun karşısında yenilen insanlık, uygarlığın kendini kurtaracağı fikrine güvenini kaybeder. Uygarlık insanı doğaya karşı hangi yollarla korur? Freud'a göre ilk adım doğanın insanileştirilmesidir. Kişisiz güçler ve kader ile baş edemeyen insanlık, güvensiz bir ortamda kendini nasıl evinde hissedebilir? Bunun yolu doğada da kendi ruhlarımızda olduğu gibi şiddetli tutku ve arzuları olan varlıklar alemi tasarlamaktan geçer. İnsanların doğada var olduğunu kabul ettiği yüksek iradenin bir tür şiddet olarak ortaya koyduğu ölümle başa çıkmak için bu irade ile yakınlaşmaya ihtiyaçları vardır. Doğa karşısında savunmasız olabiliriz ama aşkın varlıklara ilişkin bu tasarımlar (Tanrılar) sayesinde tamamen “felç” olmaktan da kurtuluruz. Doğanın dehşet saçan iradesine karşı insanların güçlü bir otorite karşısında uyguladıkları taktikler harekete geçirilir. Bu taktikler şunlardır; aşkın iradeden saygılı bir şekilde şefaet talep edilebiliriz; doğaüstü güçlerin öfkesini yatıştırmak amacı ile hep birlikte yalvarıp yakarabiliriz; onlara kurban ve tapınakları rüşvet olarak teklif edebiliriz. Hatta üstün iradeyi bağlamak için büyüler ve muskalar yaratabiliriz. İnsanlığın bu ilk çaresizlik durumu bireysel hayattaki çocukluk durumu ile benzerlik göstermektedir. Küçük çocuğun ana babasının karşısındaki konumu ne ise, ilkel insan topluluklarının doğa karşısındaki durumu da aynıdır. Ancak doğa güçleri ile kurulan ilişki insan kardeşleri ile kurulandan önemli bir farklılık gösterir. Doğa insanileştirilse de henüz doğrudan ilişki kurabileceği bir kişiselleştirmeye uzaktır. Her halükarda doğanın gazabı ve haşmeti, anne babaninkine ile karşılaştırılacak gibi değildir. Ancak doğaüstü güçlere babanın niteliklerini atfederek onları tanrılara dönüştürebiliriz. Bu işlem filogenetik olarak her kuşakta yeniden üretilir. İnsanlığın evriminde ilk aşamada tanrıların 3 temel görevi vardır: (1) doğayı dehşet verici ve anlaşılabilir görünümünden arındırmak, (2) kaderin acımasız hükmü olan ölüm karşısında avutmak, (3) uygarlığın dayattığı baskı ve yoksunlukları telafi etmek.

Kuşkusuz tanrılar, doğanın efendisi olarak görülmüşlerdi. Düzen verdikleri doğayı insanlarla baş başa bırakmışlardı. Ara sıra mucizeler aracılığıyla müdahale ederlerdi. Sanki iktidar alanlarını terk etmek istemediklerini göstermek ister gibi. Freud, bu üç işlevden Tanrıların zamanla el çekmeye başlayıp, ilgilerini ahlak üzerine yoğunlaştırdıklarını söyler. Doğa hakkında bilgisi çoğalan ilk insanlık, onu tanrılardan özerkleşen bir cevher olarak algılamaya başlar. İnsanlık tanrıları ağırbaşlı ahlakçılar olarak tasarlamaya devam eder.

“Şimdi uygarlığın eksikliklerini ve kötülüklerini dengelemek, insanların birlikte yaşamaları sırasında birbirlerine çektiydikleri acıları dindirmek artık tanrıların

görevi haline gelmişti. Bu beklentilerin kendileri de ilahi bir kökene bağlanmıştı. İnsan toplumunun ötesine yükselmişler doğaya ve evrene yaygınlaştırılmışlardı. Ve böylece insanın çaresizliğini katlanılabilir kılma ihtiyacından doğan metafizik düşünceler stoku yaratılır. Bu düşüncelere sahip olmak, onu iki yönden korur. (1) Doğanın ve yazgının tehlikelerine karşı (2) Bizzat insan toplumunun tehdit ettiği zedelenmelere karşı.”

”Bu düşünceler daha sonra cömert bir Tanrı tasarımına evrilir. Her birimizin üstünde, yalnızca görünürde acımasız ve bizim doğanın aşırı güçlü ve taşıyıcılığı güçlerinin elinde oyuncak olup acı çekmemize izin vermeyecek kadar cömert Tanrı, ölümü de anlamlı kılar. Ölüm bir yok oluş olmaktan çıkar ve daha üstün bir varoluşun ara basamağı haline gelir. Sonunda tüm kötüler cezalandırılacağı, iyilerin ödüllendirileceği iki dünya anlayışı Tanrı tasarımına eklenir.

İlahi özellikleri bu biçimde yoğunlaştırmayı başaran insanlar ilerlemeden pek de gurur duymazlar. Tek Tanrı tasarımını geliştirirlerken ilahi varlığın arkasındaki “baba”yı da daha görünür hale getirdiklerini ne de olsa başlangıçta fark etmemişlerdi. Şimdi Tanrı tek bir kişi olduğundan insanın onunla ilişkileri çocuğun babasıyla ilişkisinin derinliği ve yoğunluğu açıkça görülmektedir”.

Freud bu noktadan sonra analizlerini ya da daha doğru bir deyişle varsayımlarını Batı uygarlığının içinde gelişen Tektanrıcılık tasarımı üzerinden yürütür. Hatta daha özgül bir din anlayışı olarak Hristiyanlığın arka planını açığa çıkarmaya çalışır. Baba yerine geçen Tanrı için bu kadar büyük fedakarlık yapan insan, O'nun tarafından haklı olarak ödüllendirilmeyi de hak eder. Seçilmiş tek sevgili çocuğu olan ve “eşref-i mahlukat” insan soyu da böylece kutsallaştırılmış olur.

Değişik uygarlıklar bu gelişim çizgisinin kimi basamaklarında takılıp kalmış olabilirler, ancak tüm dini düşünceler uygarlığın en değerli mülkü, katılımcılarına sunduğu en değerli şey olarak ödüllendirilirler.

Freud, buraya kadar yürüttüğü kurgunun dinler tarihi tarafından doğrulandığından emin bir şekilde şu soruyu ortaya atar: Bu düşüncelerin psikolojik anlamı nedir? Taşındıkları saygınlığı nereden türetmişlerdir? Kısacası gerçek değerleri nedir?

Bu sorulara cevap vermeden bir ara açıklama sunar okuyucuya. Dinlerin kökenini incelediği daha önceki kitabı “Totem ve Tabu”da, totem olarak hayvan Tanrıdan söz etmiş olduğuna değinir. Bu kitapta ise analizlerini daha ileriye taşıyarak ilk kez insani nitelikler taşıyan Tanrı tasarımı ile dinin oluşumu hakkında görüşlerini tutarlı bir bütünlük içinde formüle ettiğine inanır.

“Dinsel düşünceler insana kendi başına keşfetmediği bir şeyleri söyleyen ve inanmasını isteyen dış (ya da iç) gerçekliğin olguları ve koşulları hakkındaki bir öğreti sunar”.

İşte dinin psikolojik önemi de buradan gelir. Din, sadece bir öğreti sunmakla kalmaz bu öğretinin doğru olduğunu da iddia eder ve bunlardan kuşku duyulmasını da şiddetle yasaklar. İddiaların doğruluklarının sorgulanması neden yasaktır? Çünkü toplum, dinsel doktrinlerin iddialarının sağlam olmadığını farkındadır. Aksi halde iddiaları hakkındaki tüm verileri, kanıta ulaşmak isteyen herkesin emrine sunmaya hazır olurdu.

Dindarlara neden inandıkları sorulduğunda verilen şu cevap hiç de doyurucu değildir. “Credo quia absurdum” yani inanıyorum çünkü saçma. Freud bu noktada hemen cevabı verir. Peki her saçmalığa inanmak zorunda mıyım? Eğer değilse neden bu saçmalığa inanmam gerek? Mantiğin muhakemesi üstünde başka hiçbir muhakemeye başvurmaya gerek olmadığını ileri süren Freud, dindarların neden inandıkları sorusuna verdikleri ikinci türden “İnanıyorum, çünkü atalarımız da inanıyorlardı” cevabını da desteksiz bulur.

Geçmiş zamanlardaki güvenilirliklerinden çok şey kaybetmiş olsa da dinsel düşüncelerin insanlığa hala güçlü bir biçimde etki yapması nasıl açıklanabilir?

Freud, sonunda cevabı verir. Bize ilahi öğretiler olarak sunulan dinsel düşünceler, deneyimlerin kalıntıları ya da saf akıl yürütmenin son ürünleri değildirler. Onlar yanılsamalardır, insan soyunun en eski, en güçlü ve en acil arzularının doyurulmasıdır.

“Önceden bildiğimiz gibi çocukluğun dehşete düşürücü çaresizliği baba tarafından sağlanan korunma -sevgi yoluyla korunma- gereksinimini doğurur, bu çaresizliğin yaşam boyu süreceğinin fark edilmesi ise bir babanın, ama bu kez daha güçlü bir babanın, varlığına sığınmayı gerekli kılar. Böylece kutsal bir Tanrının cömert yönetimi yaşam tehlikelerinden korkumuzu yatıştırır; ahlaki bir dünya düzeni kurulması insan uygarlığında çok sık olarak doyurulmadan kalan adalet istemlerinin doyumunu güvence altına alır; dünyadaki var oluşun gelecekteki bir yaşama uzatılması ise ölümsüzlük arzusunun doyurulacağı zaman ve mekan çerçevesini çizer. Bunların yanı sıra insanın merakını kışkırtan evrenin nasıl başladığı ya da bedenle ruh arasında nasıl bir ilişki olduğu gibi sorular, bu sistemin altta yatan varsayımlarına uygun olarak gelişir.”

Yanılsamalar yanlışla aynı şey değildir. Ayrıca yanlış olmaları da gerekmez. Yanılsamalar için niteleyici olan şey, onların insan isteklerinden türemiş olmalarıdır. Dinsel doktrinlerin tümü yanılsamalardır ve kanıtlamaya duyarsızdırlar.

Freud, dine karşı bu kadar sert analizler yaparken dinsel düşüncelerin gerçeklik değerleri konusunda bir eleştiri yapmadığını sadece onların psikolojik doğaları açısından yanılsamalar olduğunu ısrarla vurgular.

Dinsel doktrinler mademki kültürel değerlerimizden biridir, o halde diğer uygarlık ürünleri ve kültürel zenginlikler de aynı türden birer yanılsama olamaz mı? Siyasal düzenlerimizi belirleyen varsayımlara da

yanılsamalar denmesi gerekmez mi? Bu tür sorular çoğaltılabilir.

Freud, bu sorulara cevap vermeden önce önemli bir itirafta bulunur. Din üzerine kafa yormuş ve denemeler yazmış ünlü filozofların ve düşünürlerin dile getirdiklerini sadece psikanalitik temellerine kavuşturmakla öte özgün bir eleştiri getirmediğini belirtir. Her ne kadar bu ünlü düşünürlerle kendini aynı ayarda görmeyi istemez gibi görünse de onların eksiklerini tamamlayan, daha bütüncül ve analitik bir kuram geliştirdiğini de satır aralarında ifade etmekten geri durmaz.

Dinin doğası, kökeni ve işlevi üzerine en radikal eleştirilerin Feuerbach, Hume, Kant, Marx, ve Nietzsche gibi Batı felsefesinin devlerinden geldiğini biz bu arada belirtmekle yetinelim. Freud'un din ve uygarlık üzerine analiz ve tezlerini tanıttıktan sonra yapacağımız eleştirel değerlendirme bölümünde adlarını andığımız bu filozofların yanı sıra çağımızın başka sosyal filozoflarının örneğin Fromm, Reich ve Russel gibi, görüşlerini de hesaba katarak bir sonuca varmayı deneyeceğiz.

Freud, din karşıtı bir tutum içinde olmasının kendisine getireceği sıkıntıların farkında olarak, özellikle psikanaliz çevrelerinde yarattığı huzursuzluğu da hesaba katarak görüşlerini açık yüreklilikle ve cesaretle dile getirmekten hiçbir zaman geri durmamıştır. Hayran olunacak bu gözü pek tutumunu kendisi şöyle tanımlar:

“Böyle bir protesto (din karşıtlığının temelsiz ve toplumsal ahenk için zararlı olduğunu düşünenleri kastediyor), bazıları din sorununa benim tutumumu hiçbir şekilde paylaşılmayan çalışma arkadaşlarım hesabına gerçekten benimsenemez. Aslında psikanaliz bir araştırma yöntemi, diferansiyel hesap gibi yansız-yüksüz bir aygıttır. Eğer bir fizikçi bu ikincinin yardımıyla belirli bir zaman sonra dünyanın tahrip olacağını keşfetseydi yine de hesabın kendisine yıkıcı eğilimler yüklemeye bu yüzden de onu yasaklama konusunda duraksardı. Burada dinlerin gerçeklik değeri konusunda söylemiş olduğum hiçbir şey psikanalizin desteğine ihtiyaç duymaz; psikanaliz var olmadan çok önce başkaları tarafından söylenmiştir. Eğer psikanalitik yöntemin uygulanması dinin gerçeklerine karşı yeni bir sav bulmayı mümkün kılmışsa din için çok yazık, ama dinin savunucuları dinsel doktrinlerinin duygusal önemine tam anlamını kazandırmak için psikanalizi aynı hakla kullanacaktır.”

Dinin insan uygarlığı için çok büyük hizmetler gerçekleştirdiğini, içgüdülerimizin evcilleştirilmesine katkıda bulunduğunu teslim eden Freud, yine de dinin iddia ettiği mutluluğu, barışı sağlamaya yetmediğini isabetle işaret eder. Bu yöndeki yetersizlik kimi din adamlarının iddia ettiği gibi bilimin yaşamdaki etkinliğinin artmasıyla açıklanamaz. Tam tersine dinin vaat ettikleri azaldığı için değil insanların giderek dini daha az inandırıcı buldukları için etkinliği azalmıştır. Bu durum hiç değilse Batı uygarlığında Hristiyanlığın konumu açısından doğrudur. Varlıklı ve eğitilmiş kesimlerin dinden uzaklaşmaları, sadece bilimin etkisiyle olmamış, eleştirel düşüncenin bilimin dogmalarını geriletmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Freud, özellikle eğitimli insanların dinsel güdülerini yerine daha laik güdülerle davranmalarının uygarlığın sürmesi açısından bir güvence olduğu inancını dile getirir. Ama uygarlığın düşmanları olmak için her türlü nedeni bulunan eğitimsiz ve baskı altındaki görece yoksul insanların dinden umutlarını kesmek beyhude bir hayaldir. Ancak bu kitlelerin bile dinden soğumaları ve saldırganlıklarını bu kuruma yöneltmeleri ihtimali de düşünülmelidir.

“İnsan öldürmeyeceksin” buyruğunu ilahi bir kaynağa ne kadar bağlamak istesek de bunun aslında dünyevi bir kural, dolayısı ile altında sağlam bir mantık yattığını kanıtlamak mümkündür.

Freud, bu noktada bize şöyle bir uyarıda bulunur: “Tanrıyı tümünden dışarıda bırakır ve uygarlığın tüm düzenleme ve kurallarının insanca doğasını dürüstçe itiraf edersek kuşkusuz bir avantaj elde ederiz.”

Bu anlayışla insan öldürme yasağının kökenini araştıran Freud, özellikle “Totem ve Tabu” kitabında göstermeye çalıştığı bir gerçeği burada yineler.

“Günümüz insanında bile salt mantıklı güdüler tutkulu itkilere karşı pek az etkilidir. O zaman ilkel dönemlerin insan hayvanında kaç kat daha zayıf olmuş olsa gerek! Eğer bu cinayet eylemleri arasında devasa sonuçlarıyla karşı konulmaz duygusal bir tepki doğuran biri -ilkel babanın öldürülmesi- olmasaydı belki de onların torunları şimdi bile ket vurulmamış bir biçimde birbirlerini öldürüyor olurlardı. Bundan emir doğmuştur: Öldürmeyeceksin. Totemcilikte bu emir baba vekilleriyle sınırlıydı; daha sonra ise, bugün bile evrensel olarak itaat edilmemekle birlikte, diğer insanlara genişletildi.”

Freud devamla insan iradesinin Tanrı iradesiyle yer değiştirmesine de mantıksal bir dayanak bulur. İlkel babanın öldürülmesinin yarattığı suçluluktan kurtulmak için ilk insan atalarımız, Tanrı'yı icat ederler ve orijinali babaya ait olan “öldürmeyeceksin” buyruğunu ilahileştirirler.

Freud'un din hakkında en iyi bilinen “din insanlığın evrensel takıntılı nevrozudur” tespitine nasıl vardığını anlamak için biraz da olsa onun nevroz kuramına başvurmak yararlı olacaktır.

“Bir insan çocuğunun bazen çok bazen az belirginlikte bir nevroz evresinden geçmeden uygar (erişkinlik daha doğru C.G) evreye kadar ki gelişimini tamamlayamadığını biliyoruz. Bunun böyle olmasının nedeni daha sonra işe yaramaz hale gelecek pek çok içgüdüsel arzusun çocuğun zekasının mantıksal işleyişi ile baskılanmaması ama kural olarak arkasında anksiyete güdüsünün bulunduğu bastırma eylemleriyle evcilleştirilmek zorunda olmasıdır. Bu çocuksu nevrozların çoğunun üstesinden büyümenin gidişi içinde kendiliğinden gelinir ve bu, özellikle de çocukluğun takıntılı nevrozları için geçerlidir. Aynı biçimde insan, bir bütün olarak insanlığın da çağlar boyunca gelişimi sırasında nevrozlara benzeyen durumlara düştüğünü varsayabilir, hem de aynı nedenlerle.”

Çocukta nevrozun oluşmasında Oidupus kompleksi nasıl merkezi bir rol oynuyorsa yani babayla ambivalent (karşıt-değerlilik) ilişkiden kaynaklanıyorsa din de ilkel babayla kurulan ambivalent (sevgi ve nefret) ilişkiden doğmuştur.

Dinsel yanılsamaların avuntusu olmadan yaşamın acılarına katlanılamayacağını savunanlara Freud'un cevabı gayet sert ve otoriter bir tokattır. Ona göre bu savunma ancak çocukluktan başlayarak azar azar verilen zehre alıştırmış olanlar için geçerli olabilir. Mantıklı bir biçimde yetiştirilen ve aklını kullanmayı bilenler için dinin avuntusuna ihtiyaç yoktur. Kendi özgün deyimiyle söylersek “gerçekliğe eğitilmiş” insanlar, cömert bir tanrının gözetiminde yaşamaya ihtiyaç duymazlar. Onlar çaresizliklerinin tüm kapsamını bilen ve evrendeki konumunun önemsizliğinin farkında olarak adeta ana baba evinin sıcaklığını terk etmiş çocuklar olarak “düşman dünyaya” çıkmayı başaran erginlerdir.

Freud bu analizlerinin de din gibi bir yanılsama olabileceği itirazına karşı hazırlıklıdır:

“Beni eleştirmeniz için ulaşılmaz bulmayacaksınız. Yanılsamalardan kaçınmanın ne denli zor olduğunu biliyorum; belki benim itiraf ettiğim umutlar da yanılsama türündendir. Ama hemen bir farkı belirteceğim. Paylaşılmalarmı halinde hiçbir ceza dayatması bulunmaması bir yana benim yanılsamalarım dinsel yanılsamalar gibi düzeltilmesi olanaksız türden değildir. Bir sanrı niteliğinde değildirler. Eğer deneyim bize -bana değil ama benim doğru olduğumu düşünen benden sonra gelen başkalarına- yanlış olduğumuzu gösterse beklentilerimizden vazgeçerdik.”

Çocukluk nevrozundan kurulmak nasıl mümkünse insanlığın evrensel nevrozu olan dinsel yanılsamalardan kurtulmanın da mümkün olduğunu ileri süren Freud, bu bağlamda hümanist bir iyimserdir. Ancak bireysel psikanalizin verilerinden hareketle insan soyunun geneline ilişkin böylesi bir iyimserliğin ne denli gerçekçi bir temele dayandığı kuşkuludur.

Freud, insan sevgisi ve insan zekasının bu kurtuluşu başarabileceğine içtenlikle inanmaktadır. Kurtuluşun en önemli aktörü de eğitimidir. Peki nasıl bir eğitim? Dinsel doktrinlerin yükünden özgür kılınmış bilime açık seküler bir eğitim.

Freud, sonunda amansız bir pozitivist damgasını yeme pahasına bilimin kılavuzluğuna olan inancıyla “Bir Yanılsamanın Geleceği” adlı bu bir hayli spekülasyonla yüklü ancak ciddi ölçüde de kışkırtıcı ve düşündürücü kitabına son verir.

Bilimsel bilgiler sayesinde dünya gerçekliği hakkında daha fazla şey bileceğimiz ve bunların bizi daha güçlü kılacağı ve buna uygun olarak yaşamımızı düzenleyeceğimize inanç bir yanılsama olamaz. Çünkü bilim bunun kanıtlarını sunmaktadır. Freud'un bilim anlayışı çizgisel ilerlemelere bağlı olan bilme etkinliğidir. Yani doğrular giderek bilimsel kuramlarda yer alan yanlışları

kovar ve hakikatin bilgisi birikerek ve doğruların çoğalmasıyla artar. Oysa Kuhn'dan beri bilinmektedir ki bilim paradigmaları ve kırılmalarla yani Freud'un reddettiği “devrimler”le ilerler. Freud'un bu bilimci tutumu son cümlesinde bütün açıklığı ile ortaya çıkar:

“Hayır bizim bilimimiz hiç de yanılsama değildir. Ama bilimin bize veremediklerini başka bir yerden elde edebileceğimizi sanmak yanılsamadır.”

“Ahlak, Din ve Uygarlık” Kuramının Değerlendirilmesi

Freud'un din ve uygarlık hakkında geliştirdiği varsayımları kısaca özetledikten sonra eleştirel değerlendirmesini yapacağız.

Freud'a göre dinin kökeni, insanın ontik aczi ve çaresizliğidir. İnsan kendi dışındaki doğa güçleriyle hem de kendi içindeki “doğa” (dürtüsel arzular ve eğilimler) ile baş etmek zorunda olan eksikli bir yaratıktır.

İlk insan atalarımız aklını yeterince kullanamadığı biyolojik ve kültürel evrimin ilk basamaklarında, kendi bünyesinde ve kendini çevreleyen dış dünyada var olduğunu sandığı bir takım “ruhsal” güçlerden medet umar. Freud'un diliyle söyler isek, doğayı insanileştirir. Modern insanın aklına oranla bu çocuksu akıl, duygu ve sezgi yüküldür. Doğa üstü güçlerin varlığına inanan ilk insanlar, onlardan hem korkar hem de onlara büyük bir hayranlık beslerler.

Bir tür Doğa tapınımı sayabileceğimiz totemizm aşamasından, zamanla çok tanrılı bir evren tasarımı geliştirir. Daha sonra soyut ama güçlü babaya benzer merhametli bir tek Tanrı fikrine ulaşır. O'nu yaradan, cezalandıran ama aynı zamanda koruyan ve affeden bir mutlak aşkınlık olarak tasarımlar. Duygusal bir ihtiyaçtan köken alan bu yanılsama, dini oluşturur. Bu nedenle din, Freud'a göre bir çocukluk deneyiminin yeniden kurulmasıdır (reaksiyon formasyon). Çocuğun güvenliğini ve içgüdüsel arzularının doyumunu sağlayan ama aynı zamanda arzuları sınırlandıran (ensest yasağı en başta olmak üzere) mutlak güçlü Baba yerini Tanrı'ya bırakır. O da hem yaradan, doyuran kısaca yaşatan ama kendine ait kurallarını buyruklar halinde insanlara ileten (en önemlisi “öldürmeyeceksin”) konumuyla babayla özdeşir.

Freud'un din hakkındaki görüşünü bir cümle ile özetlemek gerekirse din, bir çocukluk nevrozuna yol açan benzer durumlardan kaynaklanan toplumsal (kolektif) bir nevrozdur. Tanrı tasarımı insanların arzularının düşsel bir biçimde doyurulmasına yol açtığı için bir yanılsamadır (illüzyon).

Freud'un din olgusuna yaklaşımı bir bilim insanının nesnel-bilimsel analizinden daha fazla bir öznellik gösterir. O, dinin kökeni ve işlevini göstermeye çalışan yansız-yüksüz bir düşünür olmakla kendini sınırlamaz. Normal davranışlarımızın olduğu kadar patolojik durumların psikodinamik analizlerinde yürüttüğü serinkanlı bilim dili din, ahlak ve uygarlık alanına geldiğinde yerini mitoloji, arkeoloji ve etnolojinin verilerinden hareketle gelişen polemik ve spekülasyon bir üsluba bırakır.

Bu tutumun en iyi öreğini de dinin insanlık için taşıdığı tehlike iddiasında görebiliriz. Dinin insanlık ve uygarlık için ciddi bir tehdit olduğunu savunan Freud bu görüşünü şöyle temellendirir: Dinler tüm insanlık tarihi boyunca her zaman çürümüş ve insan onuruna aykırı, kişisel gelişimin önünde engel olan kurumların hem işbirlikçisi hem de kutsayıcı-onaylayıcı bir mercii olarak önemli bir rol üstlenmişlerdir. Freud'un din karşıtlığının esas nedeni, dinin insanlara bir yanılsamaya inanmayı öğretmesidir. Dinler, Freud'a göre inananların cezalandırılacağı tehdidini işin içine katarak eleştirel düşünceyi yasaklar ve aklın gelişimini de önler. Din karşıtlığının başka bir önemli nedeni de, ahlak ile din arasındaki kurulan kaygan zemine dayalı gevşek ilişkinin varlığıdır. Ahlak normlarının kaynağını Tanrı'da gören din, ahlakı da sarsak bir alana hapseder. Tanrı inancı zayıf kişilerde ahlaki dayanaklar da zayıflayacaktır. Seküler ahlaka olanak tanımayan din temelli ahlakçılık, tektanrı dinlerin ortak özelliğidir. Dolayısıyla Freud, eleştirilerini inatla Hristiyanlıkla sınırlı tutmaya özen gösterse de yaptığı analizlerin yapısal ve tüm dinleri kapsadığını düşünebiliriz.

Akılla temellendirilen Kant'çı bir ahlak anlayışını benimsediği bilinen Freud, Aydınlanmacılar gibi hakikatin kaynağı olarak yalnızca akla güvenmektedir. Aydınlanma düşünürleri içinde dine yönelik sistematik eleştirileri kaleme alan ilk düşünür olan David Hume, Kant'ı da “dogmatik uykusundan” uyandırır.

Freud da daha önce söylediğimiz gibi dinin kökenleri konusundaki görüşlerinin özgün olmadığını, bir takım ünlü filozoflarca dile getirilmiş olduğunu isim vermeden itiraf eder. Hume, gerçekten de etkisi yıllarca bir dizi filozofun düşünce dünyalarında çok derin izler bırakan düşüncelerini “Dinin Doğal Tarihi” adlı denemelerinde çok akıcı bir dille serimler.

Hume'un din eleştirisi, Freud'un yaklaşımından bir hayli farklıdır. Hume, Tanrının varlığını kanıtlamaya dönük çabalara epistemolojik temelde karşı çıkar. Eleştirilerini son derece inandırıcı sağlam bir felsefi tartışmayla yürüttüğü yaygın kanıtlamalar üç düzeyde dile gelmektedir. Temel teoloji metinlerinde bu kanıtlamalar aşağıda özetlenen başlıklar altında yer alır.

1. Kozmolojik kanıt: Dünyada gözlemlediğimiz her şey, zaman içinde ondan önce gelen koşullara ve nedenlere bağlıdır. Fakat halkaları birbirlerine bağlı bu nedenler zinciri üstünde sonsuz bir geri gidiş olamaz. Bu koşul ve nedenler de, sonunda gene başka şeylere bağlıdır. Dünyadaki şeylerin olumsuzluğuyla karşı karşıya kalma, bizi, varoluşu olumsuz değil, zorunlu kılan bir varlığın olması gerektiğini kabul etmeye sürükler. Dünyanın varlığının bu koşulsuz, zorunlu kaynağı Tanrı'dır. Başka bir deyişle İlk Hareket Ettirici, İlk Neden olan Tanrı'dır.

2. Tasarım kanıtı: Tanrı'nın varoluşuyla ilgili en güçlü kanıt olduğu ileri sürülen bu tez, iddia sahiplerine göre evrenin akla uygun açıklamasını verir. Kanıt evrenin gözlenen düzenliliği üstüne kuruludur.

“Tasarımcının zorunluluğu” olarak da bilinen teolojik kanıtlama tarzının tarihçesi çok eski bir geçmişe sahip değildir.

17. yüzyılda, bilim insanların birçoğu, Tanrı'nın varoluşuna ilişkin tasarım kanıtıyla ikna olmuştu. Evrende düzen ve düzenlilik gören düşünürler, Tanrı'nın, ebediyen işleyecek düzenli ve uyumlu bir makine yaratan yetkin bir saat yapıcısı olduğu sonucuna varmışlardı. Tanrı yetkin olduğu için makine de yetkindi. Tanrı'nın, evren makinesinin orasını burasını kurcalaması, üstünde değişiklik yapması gerekmezdi. Tanrı, onu kendi haline bırakabilirdi ve evren de ebediyen çalışırdı. Bu yetkin ve yarattığı şeye ilgisiz mucit olarak Tanrı görüşü, Yaradancılık olarak adlandırılır.

3. Ontolojik kanıt: İlk kez Anselmus tarafından geliştirilen ve daha sonra Descartes tarafından ayrıntılı olarak işlenen bu kanıtlama, Spinoza'da varlığın doğasıyla başlar. Tanrı, tanımı gereği, kavrayabileceğimiz en yetkin mutlak varlıktır. Yetkin bir varlık, “varoluş” özelliği de dahil , yetkinliğin tüm özelliklerine sahiptir. Bu yüzden , Tanrı tanımının ya da ideasının bizzat kendisi, Tanrı'nın varoluşunu gerektirir ve Tanrı'nın var olmadığını söylemek, kendi içinde çelişik bir ifadedir.

4. Ahlaki Kanıt: Tanrı inancı Freud'un iddiasının tam tersine olarak, bir çok kişinin yaşamında arzu edilir ahlaki sonuçlara yol açabilir (soylu amaçlara adanmış, anlam ve manevi dinginlikle dolu olan yaşamlara). Bu noktada kanıtlama daha ziyade Tanrı inancının işlevine ilişkindir. Tanrı'nın varoluşuna doğrudan yönelik değildir, dolayısıyla pragmatik bir tutumu işaret eder. Kant sonrası birçok filozofun (en etkili olanı da William James) öne sürdükleri gibi ampirik kanıtlarla bir inancın geçerliliği desteklenmediği ya da inkar edilemediği zaman, o inancın pragmatik gerekçelerle kabul edilmesi gerekir. Tanrı'ya inanma, bu kategoridendir. Tanrı'ya inanç, sadece ahlaki çabalarımızı desteklemekle kalmaz, aynı zamanda tam da ahlaki ilginin bizzat varoluşunu ve ahlaki doğruluğa olan özlemi açıklamak için de zorunludur. Kültürler ayrı tellerden çalsalar da, hepsi kökü derinlerde olan bir ahlaki duyguya, insanlardaki Tanrı vergisi ahlaki doğaya işaret eder.

5. Sağduyu kanıtı: Kanıt açıktır. Her yerde ve tarihin her döneminde, her kültürün şu ya da bu biçimde bir dini, Tanrı ya da tanrılar konusunda bir anlayışı olmuştur. Öyleyse, insanlığın sağ duyusu, doğaüstü dünya görüşünü desteklemektedir. Oysa bilimsel dünya görüşlerinden hiçbiri zamanın sınavına direnememiştir.

David Hume, bu kanıtlama biçimleri içinde en güçlüsü gibi görünen tasarım kanıtını, “Doğal Din Üstüne Diyaloglar” adlı kitabında sağlam bir mantıksal analizle eleştirir. Hume, din için gösterilen herhangi bir sözde akılcı temel ile dinin insan doğasındaki ve tarihteki gerçek kökenleri arasında geniş bir uçurum olduğunu belirtir ve bu nedenle “görünmez, zeki bir güç”ün varlığı hakkındaki tasarım kanıtını kabul etmez. Hume göre insan, ilkin, doğanın şaşırtıcı düzen ve düzenliliğine hayretle baktığı için

inanmış değildir. Tersine “doğa ne kadar düzenli ve tek biçimli yani yetkin görünürse, ona o denli alışmış olur ve doğayı inceleyip araştırmaya o denli az eğilim duyar”. “İlk din fikirleri doğada olup bitenleri seyretmekten değil, yaşamın olaylarıyla ilgili bir kaygıdan ve insan zihnini işleten bitmek tükenmek bilmez umut ve korkulardan doğmuştur”. Bu görüşünü de şu örnekle açıklar: “Yaşamla ölüm, sağlıkla hastalık, bollukla yokluk arasında sürekli olarak boşlukta asılı dururuz: Bunların insanlara dağıtılmaları gizli ve bilinmeyen nedenlerle olur, açıklanamaz. Dolayısıyla, bu bilinmeyen nedenler umudumuzun ve korkumuzun hiç değişmeyen konusu olur; olayları merakla beklemek, tutkuları sürekli bir uyarılmışlık durumunda tutar iken, bir yandan da imgelem öylesine bağımlı bulunduğumuz o güçlere ilişkin fikirler oluşturmakla uğraşır”.

“Dinin Doğal Tarihi”nde Hume, dinin nasıl başladığının bir öyküsünü ortaya kor. Dindar insanların neye inandıklarını ve uygulamalarını betimler ve bu gibi inanış ve uygulamaların başka çeşit görüş ve davranışlar üstündeki etkilerini anlatır. Bakış açısı konuya dıştan bakanın konumudur. Gördüklerini ve gözlemlediklerinden anladıklarını anlatan bir gözlemcinin dilidir. Gerçi kitapta zaman zaman insanların akılsızlıklarına kızdığı ve o tür tutumları küçümsediği de olur. Ama yine de Tanrı ve din hakkında nihai yargıyı okuyucuya bırakan serinkanlı bir tutum kitaba hakimdir. Freud, Hume'un tersi bir tutum benimsemiş (dine doğrudan saldırı) olmakla birlikte, Hume'un dine genel bakışından çok etkilendiği ve büyük ölçüde ondan alıntılar yaptığı da açıktır.

Din, bir tür akılsızlık ya da çocuksuluk olduğuna göre aydınlanmış insanların dine ve Tanrı'ya ihtiyacı olmayacağı iddiası biçiminde dışa vuran bu küçümseyici tavır, Hume'da yoktur.

Hume'un “tasarım kanıtı”na vurduğu öldürücü darbeyi, ki bunu birkaç cümle ile özetleyeceğiz, çok değerli bulmakla birlikte asıl din olgusu karşısındaki akıl tutumunu daha fazla önemli bulduğumuzu da bu arada belirtmeliyim.

Hume, tasarımcı kanıtlamanın başvurduğu evreni bir saate benzetme analogisine iltifat etmez. O'na göre evren gerçekte bir saatten çok bir hayvana ya da bir bitkiye daha çok benzer. Bu yüzden, yaratıcının bir Zihin ya da Ruh değil de, organik bir itki olduğu çıkarsamasını yapmanın daha uygun olduğunu ileri sürer. Buna ek olarak Hume, dünyanın birçok eksikliğine (evrim sürecinin kör vadileri, çıkmaz sokakları buna örnek) işaret ederek, dünyamızın belki de ikinci dereceden bir tanrı tarafından ve “aylak” olduğu günlerin birinde yaratılıp yaratılmadığını merak ettiğini de ince bir ironi ile sorar. Hume'nun genel görüşü bir soru biçimine sokularak özetlenebilir: Mademki deprem, hastalık, ahmaklık, günah, ölüm, insan ıstırapının tüm biçimleri, evrenin düzenden yoksun oluşunun kanıtları olarak kabul edilmiyor ise, hangi kusur (eğer öyle bir şey var idiyse) kanıt olarak kabul edilirdi?

Freud'un din görüşüne olağanüstü katkılar yaptığını düşündüğüm Hume'un çoktanrıcılığı neden tektanrıcılığa üstün tuttuğuna ilişkin sözleri ile devam edelim:

“Akla uygunluk dışındaki bütün bakımlarından (hatta koşullu olarak ondan bile), çoktanrıçılık daha iyi görünmektedir. Bağınazlıkla tek bir çizgiyi izlemekte ve onun içinde, gösterdiği yoldan sapanları kovuşturmaya daha az eğilimli olmaktadır; küçültücü bir alçalmadansa, erkekçe bir yürekliliği tutmaktadır; dinbilim düşünceleri ve felsefe incelikleriyle yüklenmediği için, dürüst ve düz davranması daha olasıdır...Herhangi bir yaygın dinin temel ilkesi tanrıçılık olunca, bu inanç sağlam akla öylesine uygundur ki, felsefe böyle bir dinbilim sistemine kendiliğinden katılıverme eğilimini gösterir...Fakat felsefe çok geçmeden kendisini, yeni ortağıyla, eşitlik hiç gözetilmeden boyunduruğa vurulmuş bulacaktır; yan yana ilerlerken, her ilkeyi birlikte düzenleyecek yerde, her fırsatta, ortağının boş inanç amaçlarına hizmet etmek için yolundan sapıtırılmaktadır. Çünkü uzlaştırılmaları ve uyarlanmaları gereken, kaçınılmaz tutarsızlıklardan başka, bütün yaygın dinbilimlerin, özellikle de skolastik türünün saçmalık ve çelişkilere bir çeşit iştah duyduğu güvenle ileri sürülebilir.”

Tekrar konumuza dönersek, Hume ve Freud örneğinden hareketle dinin, bireyleri ve toplulukları etkilediği, yaşamları yönlendirdiği inkar edilemez. Ama bu değişikliğin her zaman kötüye doğru olduğunu söyleyen hiçbir doğa yasası da yoktur.

Freud'un din karşıtlığında kendisinin kültürel Yahudilik dışında hiçbir dine mensup olmayan amansız bir tanrıtanıma (ateist) olmasının da bir rolü vardır. Karşıtlığının bence belirleyici etkeni Freud'un taşıdığı “uygar toplum idealleri” ve hümanist değerleridir. Merhamet, hakikat aşkı, gerçekçilik ve özgürlük gibi değerlerle belirli aydınlanmacı ethos, Freud'un da savunduğu erdemlerdir. Din ve Tanrı tasarımı, bu değerlerin toplumsal yaşama yerleşmesine izin vermediği ve insan aklını tutsak kıldığı için eleştirilmektedir. Freud, aklın, insanı özgürleştirecek tek araç olduğuna inandığını veciz bir biçimde şu formülle anlatır: “Nerede ‘id’ varsa, ‘ego’ oradadır.” İçgüdüsel arzuların tutsaklığına indirgediği özgürlük sorunu fazlasıyla biyolojik yönelimlidir. Nitekim psikanalitik yöntemle güçlendirilen “ego” özgürleşmenin de garantisidir.

Freud'un bakışı bir hayli sorunludur. Birey odaklı bir toplum kuramı son derece zekice ve yaratıcı unsurlar içerse de toplumsal olguları açıklama da yetersiz kalmaya mahkumdur.

Nitekim din sorunu bağlamında Freud, eleştirilerini otoriter, baskıcı, kısıtlayıcı din örneklerinden (ağırlıklı olarak kilise Hristiyanlığı) hareketle tüm dinsel inanç ve doktrinleri mahkum edecek düzeyde genelleştirmektedir. Hristiyanlık içinde kalsak bile İsa'nın vaaz ettiği dinle, Aziz Pavlus'un inşa ettiği Kilise Hristiyanlığı özdeş olarak görülebilir mi?

Freud, dini üç düzeyde tehlikeli olarak görür. Birincisi, bir yanılsamaya inanmaya yönelmesi; ikincisi, aklın eleştirel gücünü dumura uğratması ve üçüncüsü de, ahlakı gayet sarsak ve gevşek bir zemine dayandırması.

Acaba, insancıl değerlere önem veren, insan aklını yücelten ve ahlaki “ahiret ve günah” kavramları dışında bu dünyadaki yapıp ettiklerimizle doğrudan ilişkilendiren dinsel doktrinler ve sistemler geçmiş ya da günümüz uygarlıkları içinde yok mudur?

Batı Avrupa merkezli bir dünya aydını Freud'un Musa meselesi nedeniyle ve Yahudiliğin tarihsel kaynaklarını araştırmak amacı ile yöneldiği Mısır'ı dışta tutarsak kadim Doğu ve hatta çağımızın Avrupalı olmayan dünyasıyla ilgilenmediği açıklıkla söylenebilir. Bu noktada Edward W.Said'in “Freud ve Avrupalı Olmayan” adlı denemesi çok yararlı bilgiler vermektedir.

Freud'un sert bir dille eleştirdiği Hristiyanlık kuşku yok ki Katolik doktrini olarak Kilise dogmalarına sıkı sıkıya bağlı, baskıcı ve yetkeci bir tür tektanrıci dindir.

Reform ve Rönesansın ardından Aydınlanma düşüncesinin taşıyıcısı Burjuva liberal devrimleri ile seküler akla ve ahlaka alan tanımak zorunda kalan Kilise egemenliği, hele de günümüzde devam eden “endüstri devrimi”nin bilim ve teknolojik ilerlemeleri karşısında iyiden iyiye gerilemeye yüz tuttuğu Avrupa'da acaba gerçekten insanlık için ciddi bir tehlike kaynağı olarak görülebilir mi?

Freud'un kokuşmuş, çürümüş olarak gördüğü günümüz ahlakının tek nedeni Hristiyanlık mı yoksa Marx'ın büyük bir isabetle işaret ettiği Burjuva ideolojisi ve Kapitalist Üretim tarzı mıdır?

Şimdi tam da bu noktada Marx ve Engels'in din hakkındaki görüşlerine kısaca da olsa değinmek uygun olacaktır.

Dine en radikal eleştiriyi Marx'ın yaptığı söylenir ve buna örnek olarak neredeyse basmakalıp bir cümle olarak Marx'ın şu sözü kullanılır: “Din halkın afyonudur.”

Oysa Marx'ın din olgusuna bakışı hiç de öyle kaba, temelsiz ve tek yönlü değildir. Ayrıca Marx, kendisine atfedilen basit ve sıradan ateizmi şu sözlerle reddeder: “Ben, kendisini dinleyen çocuklara gülyabaniden korkmadığını inandırmaya çalışan çocuğu hatırlatan ‘ateizm’ etiketini reddediyorum”.

“Hegel'ci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi” adlı çalışmasında Marx, dinin ikili yapısını sergilemeye çalışır. Bu paragrafın sonunda çokça kullanılan o meşhur aforizmaya “din halkın afyonudur” ulaşır. Ancak buraya kadar söyledikleri ise çok kez göz ardı edilir.

“Din karşıtı eleştirinin temeli şudur: Din insanı değil, insan dini yapar. Din, esasta kendisine henüz ulaşmayı başaramamış ya da kendisini bulup yeniden kaybetmiş insanın öz bilinci ve izzetinefsidir. Ama, insan dünyanın dışında pinekleyen soyut bir varlık değildir. İnsan -burada söz konusu olan, insanın dünyasındaki- devlet ve toplum içinde yer alır. Bu devlet ve toplum, dünyanın tepetaklak bilinci olan dini üretir zira devlet ve toplum tepetaklak dünyanın kendisidir. Din, bu dünyanın genel teorisi, ahlaki

müeyyidesi, yegane tamamlayıcısı, teselli ve mazeretin evrensel temelidir. İnsani varlığın herhangi bir gerçek hakikate kavuşamaması sebebiyle o insani varlığın hayali gerçekleşmesidir. O halde dine karşı mücadele dolaylı olarak ruhi aroması din olan dünyaya karşı mücadeledir. Dinsel sıkıntı, hem gerçek ıstırapın bir ifadesi hem de gerçek ıstırapa bir protestodur. Din, mazlum varlığın feryadı, ruhsuz koşulların ruhu olduğu gibi kalpsiz bir dünyanın hissiyatıdır. Din halkın afyonudur.”

Marx, din olgusunu değerlendirirken ilk aydınlanma düşünürlerinin yaptığı gibi dini kilise ve ruhban sınıfının insanlığı tutsak kılmak üzere düzenledikleri bir komplo olarak görmediğini gayet açık bir dille açıklar. Dini, insanın “yabancılaşması” sürecinin bir sonucu olarak gören Marx, diyalektik bir anlayışla dinin bu yabancılaşmayı bir yandan meşrulaştırırken öte yandan bu yabancılaşmaya bir protesto olduğuna işaret eder. Dinin afyon işlevi; dinin kendisi ve manevi içeriğinden çok ideolojik niteliğinden doğar. Sınıflı toplumlar varolan sömür ve zulmün ortadan kaldırılması yönündeki mücadeleye katılmayan dinsel kurumlar (Avrupa için Kiliseler) üstüne üstlük bu sömür mekanizmalarını gizleme ve meşrulaştırma işlevini yürüttüğü için bir tür uyuşturucudur. Kurtuluşu bu dünyadan ahirete kaydırıldığı için tehlikelidir.

Din konusunu Engels çok daha fazla irdilemiş ve özel olarak Hristiyanlık olmak üzere tektanrı dinlerin doğuş ve kurumsallaşma koşullarına dikkat çekmiştir. Engels gerçek bir düşünce klasiği olan “Din, Aile ve Devletin Kökeni” adlı kitabında ve diğer bazı denemelerinde Hristiyanlığın tarih içinde ne gibi değişimler geçirdiğini ve bu değişimlerin mevcut sosyoekonomik ve politik koşullarla bağlantılarını gösterir.

Marx ve Engels de Freud gibi din karşıtıdır ve ateisttirler. Freud dinden kurtuluşu aklın ve libidonun özgürleşmesine bağlar. Ancak toplumsal ve dünyevi gerçeklikten soyutlanmış bireysel gerçeklik olan Freud’cu akıl ile biyolojik dürtülere dayandırılan libidonun nasıl dinin baskılarından kurtulacağı açık olarak belirtilmez. Oysa Marx’ın önerisi gayet açıktır. Üretim araçlarına ait mülkiyetin topluma ait olacağı, emeğin sömürülmesi ve dolayısıyla insani yabancılaşmanın koşullarının ters yüz edileceği “devlete ve kilise” artık ihtiyacın kalmayacağı komünist devrim bir toplumsal projedir. Her ne kadar bunun bir ütopya olduğu itirazları mevcut ise de Freud’un da uygarlık savunusunda yaptığı ütopyadan başka nedir ki?

Din olgusuna farklı bir açıdan yaklaşan psikanalistler olduğu da bilinmektedir. Buna verebileceğimiz en iyi örnek kendisi de psikanalist ve filozof olan Erich Fromm’dur.

Din hakkında yapılan tartışmaların en zayıf noktasının terminoloji konusundaki müphemlik olduğunu belirterek konuya giren Fromm, tektanrıcılık dışında dinlerin de var olmuş olduğunu ve var olduğunu bilmemize rağmen gene de din kavramını Tanrı ve doğaüstü güçler merkezli bir sistemle ilişkilendirme eğilimine işaret eder. Tektanrı dini diğer tüm dinleri anlamak ve değerlendirmek için bir başvuru kaynağı olarak görmek ciddi bir kusurdur.

Budizm, Taoculuk, Konfüçyüscülük gibi Tanrısız dinlerin tam anlamıyla din olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışması işi daha da karmaşık kılan bir terminoloji sorunudur.

Fromm’a göre modern çağların otoriter laisizmi de pekala psikanalitik açıdan bir din olarak kabul edilebilir. O halde uzlaşım bir din tanımından hareketle yola çıkmalıdır. Bu amaçla Fromm kendi din tanımını verir:

“Bir grup tarafından paylaşılan ve kişiye kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma nesnesi sunan bir düşünceler ve eylemler sistemine din diyorum.”

Bu tanıma uyan bir din anlayışına geçmişte ve muhtemelen gelecekte sahip olmayan bir topluluk bulmak neredeyse olanaksızdır. Dolayısıyla önemli olan bu din ihtiyacının kökenlerini araştırmaktır.

Fromm da Freud’a benzer bir köken anlayışı sergiler. Aralarındaki fark Fromm’un “bir yön bulma ve tapınma nesnesi” olarak gördüğü dinin sadece “bastırılmış içgüdüsel dürtülerin hayali doyumu olarak bir yanılsama” olmadığı tersine insanın varoluş koşullarına dayandığı iddiasıdır.

Fromm çok haklı olarak insanın bilinç varlığı olarak kendi varoluşunun farkında olmasının yani akıllı bir yaratık olmasının sonucu olarak “hayvani varoluşu niteleyen uyumu” bozduğuna vurgu yapar. İnsana özgü varoluş koşullarını şiirsel bir dille şöyle betimler:

“İnsan doğanın bir parçasıdır, onun fiziksel kurallarına bağlıdır ve bu kuralları değiştiremez, ama doğanın geri kalanının üstündedir. İnsan doğanın bir parçası olmasına rağmen bir kenara atılmıştır; (varoluşçu filozofların pek hoşlandığı “yeryüzüne fırlatılmışlık” metaforu) evsizdir, ama tüm yaratıklarla paylaştığı eve zincirlenmiştir de. Kendinin farkında olduğu için güçsüzlüğünü ve varoluşunun sınırlarını kavrar. Kendi sonunu gözlerinin önüne getirir: Ölümü. Hiçbir zaman varlığının ikiye bölünmüşlüğünden kendini kurtaramaz: İstese dahi zihninden vazgeçemez; yaşadığı sürece bedeninden de vazgeçemez - bedeni onu hayatta kalmaya istekli yapar.”

İnsan aklı bu ontik bölünmüşlüğü ne yaparsa yapsın aşamaz. Ancak bu çabadan da hiç geri durmaz. Dolayısıyla insani varoluş sürekli ve kaçınılmaz bir dengesizlik durumunda olmaya mahkumdur. Varlığı kendi için kaçamayacağı ve çözülmesi gereken bir sorun olan tek hayvan, insandır. O halde yapması gereken tek iş; insanlık öncesi doğayla uyum evresine geri dönemeyeceğine göre, doğanın ve kendisinin efendisi olana dek aklını geliştirmek için harekete geçmektir.

Fromm’a göre insanın içinde doğuştan getirdiği bir “gelişme güdüsü” yoktur; onun yola koyulmasına neden olan varoluşundaki çelişkidir. İnsan cenneti -doğayla bütünlüğü- yitirince, amaçsız dolaşıp duran sonsuz bir gezgin oldu. İlerlemeye ve bitmez tükenmez bir çabayla bilgisindeki boşlukları yanıtlarla doldurarak bilinmeyi

bilinen yapmaya sürüklendi. Odysseus, Oedipus, Hz. İbrahim ve Faust gibi tüm zamanların en ünlü mitolojik kahramanlarının bilgi ve sağlam inanç arayan gezginler olmaları boşuna değil. İnsan kendisine kendini ve varlığının anlamını açıklamak zorundadır. O “eksiksizlik” için, insanı doğadan, soydaşlarından, kendinden ayrı düşüren laneti kaldıracabilecek başka bir tür uyum için duyduğu şiddetli arzudan azap duyar ve içsel ayrılığı alt etmeye ihteklenir.

Fromm yukarda betimlediği bu varoluş koşullarının bir sonucu olarak aklın tüm çabasına rağmen üstesinden gelemediği bölünmüşlüğü, çelişkiyi aşamadığını ve devreye duyguların girdiğini ifade eder. Birlik ve bütünlük deneyimi için akıl ve duygu işbirliği zorunludur. Bu işbirliği sayesinde insan bir amaca, bir ideale ya da Tanrı gibi insanın üstündeki bir güce bağımlık ortaya çıkar. Bu bağlanma da yaşarken duyduğumuz tamamlanmışlık ihtiyacının bir ifadesidir.

O halde mesele dinin olup olmaması değil, dinin ne tür olduğudur; din insanın gelişimine katkıda bulunup kesin bir biçimde onun gücünü açığa mı çıkarıyor yoksa Freud'un iddia ettiği gibi bu gücü felce mi uğrattıyor?

Bu noktadan hareketle Fromm, teolog ile psikolog arasında ilgi birliği olduğunu ama yaklaşımlarının farklı olduğunu vurgular.

Teolog kuvvetle kendi dininin ve diğerlerinin özgül öğretileri üzerinde durur. Çünkü onu ilgilendiren kendi dininin diğerlerine karşıt olarak doğruluğudur. Aynı şekilde psikolog da dinin kendine özgü içeriğiyle ilgilenmek zorundadır, çünkü onun için önemli olan dinin nasıl bir insan tutumunun ifadesi olduğu ve insanın yeteneklerinin gelişimi üzerinde iyi olsun kötü olsun ne tür bir etkisi olduğudur. Psikolog farklı dinlerin yalnızca psikanalitik kökenlerinin değil aynı zamanda değerinin de incelenmesiyle ilgilenir.

Kısacası Freud'un iddia ettiği gibi dini bir kolektif nevroz olarak görmek çok fazlasıyla toptancı ve bilim dışı bir kişisel yargıdır.

Fromm bu tür bir toptancılık eğiliminden kaçınmayı salık verir ve din olgusuna başka bir açıdan yaklaşmayı dener. O'na göre tanrı ve tanrı olmayan dinler arasında önemli bir fark vardır. Birinciler genellikle otoriteryan nitelikli iken ikinci grup dinler ise hümaniteryandır.

Batı dillerinde din kavramı şöyle tanımlanır: “Din insanın alinyazısını belirleyen ve saygı duyulmayı, önünde boyun eğilmeyi ve tapılmayı hak eden kendinden üstün görünmez bir gücü kabul etmesidir” (Oxford Sözlüğü)

Fromm bu tanımın tam anlamıyla yetkeci (otoriter) tektanrı din tanımı olduğunu ve dinin genel algısının da tipik örneği olduğunu belirtir. Bu dini yetkeci yapan sadece bir üstün güç tasarımı değildir. Çünkü bu tür tasarımı insancıl dinlerde de vardır. Fark bu üstün gücün uyguladığı denetimden dolayı saygı duyulmayı, önünde boyun eğilmeyi ve tapılmayı hak etmiş olduğu düşüncesidir. Bu haklılık ilahın ahlaki niteliğinden, sevgiden ya da meşruiyetten gelmez. Üstün gücün kendine tapması için insanı zorlamaya hakkı olduğunu ve ve boyun eğmemenin

ve saygı göstermemenin günah sayılacağını ortaya koyması nedeniyle otoriterdir. Tektanrı dinlerin heterodoks mistik yorumlarında Tanrı'nın bir sevgi kaynağı olduğuna ilişkin teosofik teoloji geliştirdikleri hatırlanmalıdır. Bu özellik en belirgin olarak İslam mistiklerinde hele de heterodoks gnostik olanlarında açıkça ortaya çıkar. Bir örnek vermek gerekirse Anadolu Alevliğinde Hakk (Tanrı) tam da sevgiyle evreni var eden bir mutlak güçtür. Panteist nitelikli Hakk anlayışı gereği insan bu ilahi sevginin yeryüzündeki tecellisidir.

Sevgi merkezli din anlayışına Batı dünyasından bir örnek vermek gerekirse Spinoza'nın Tanrı anlayışı verilebilir.

Fromm, Doğu dinlerinin hemen hepsinin de insancıl türden olduklarını ve bu nedenle insanın gelişimini engellemek bir yana tam tersine “ bu dünyada ve toplumsal yaşam içinde kendini gerçekleştirme ve aydınlanmaya” destek verdiğini açıklar.

Freud'un 18-19. yüzyıllarda doruk noktasına varan Avrupa kökenli aydınlanma düşüncesinden çok etkilendiğini belirtirken Aydınlanmayı hazırlayan entelektüel iklimin de 16-17. yüzyıllarda hazırlandığını da hatırlayalım.

Bazı ruh bilimciler tanrı ve kutsal kavramlarının oluşumunu teolojik olmayan somut insani deneyimlerle açıklarlar. Bu anlayışa göre bebek-anne ilişkisi içinde çok sayıda ipucu bulunmaktadır.

Bebek büyüdükçe bireysel benlik gelişir ve anneden bağımsızlık giderek artar. Bebek anneyi bu dönemde bir nesne olarak değil bir süreç olarak algılar. Bebek annenin varlığını tekrarlayan deneyimlerle bilir. Anne kaybolur ama az sonra tekrar ortaya çıkar. Yetişkinler, kendilik oluşumunu sağlayan kişi, yer, olay ve süreç ile ilgili anıları farkında bile olmadan saklı tutarlar. İnsanlar bizi dönüştüren, büyüten ve geliştiren nesnelere ve kişilere en derin bir yerde saygı duymayı öğrenirler ve bunların neredeyse kutsal olduğunu düşünürler. Kutsallık fikrinin temelleri de böyle atılır.

Bir çocuğun başlangıçtaki Tanrı imgesi öncelikle kendi ebevenlerinin Tanrı imgesine bağlıdır. Çocuğun Tanrı'sı şefkatli ve koruyucu aynı zamanda korkutucu, zalim ve her zaman çocuğun isteklerini doyurucu olmayabilir. Çocuklukta kurulan olumlu anne-çocuk ilişkisi temel güven duygusunun gelişmesiyle sonuçlanır. Bu da daha sonraki yıllarda Tanrı'ya inanç, insanlara ve geleceğe güven duymaya yol açabilir. Çocuk benliğinin çekirdeğini oluşturan bu 'temel güven duygusunun' şu ya da bu nedenle gelişmediği olumsuz anne-çocuk ilişkisi ise Tanrı inancının doğmasını da bozabilir.

0-6 yaş arasında gelişen anneden ayrışma ve bağımsızlaşma sürecinde çocuk bireyselleşirken Tanrı diye bir şey duyar ama bu dönemdeki zihinsel anlama-kavrama kapasitesi açısından bunun ne anlama geldiğini henüz bilemez. Çocuğun duyduğu bu Tanrı dünyayı yaratmıştır ve bildiği kadarıyla en güçlü varlık olan ebeveynlerine ama özellikle de babaya benzemektedir. Okul dönemiyle birlikte

çocuk anababanın her şeyi bilmediklerini ve kadiri mutlak olmadıklarını anlar. Bu romantik mükemmellik ve tanrısal baba yerini çarpık aile görüşüne bırakır. Tanrı ve ebeveynler tamamen koruyucu olarak idealize edilebilirler ya da iyi Tanrı ve değersiz ebeveyn veya değersiz Tanrı, iyi ebeveyn olarak ayrıştırılabilir. Okul çağında yani 6-11 yaşları arasındaki çocuk sembollerin anlamlarını çok daha net olarak kavrayabilir. Tanrı kavramı yine de tam olarak anlaşılamaz ama insani bir varlık olmaktan çıkar ve kötülüğü kesinlikle cezalandırdığı için gücüne saygı duyulması gereken, korkulan soyut bir güce dönüşür.

Ergenlik döneminde Tanrı, “benim kurtarıcım” ya da “benim babam” olarak daha da kişiselleştirilir. Aşk, itaat, güven ve korku gibi duygularla ve öznel yaşantılarla Tanrı kavramı ilişkilendirilir. Tanrı, kişinin içindeki sorunları ve arzuları sabırlı ve müşfik bir biçimde dinleyen ideal bir otorite ve öğüt verici bir kutsal kılavuz olarak hissedilir. Bu düşünceler belli bir olgunluğa ulaşmazsa Tanrı'nın bu türlü hissedilmesi fanatik dinsel tutumlara yol açabilir. Ergenler ahlakçı olduklarında en küçük günahları bile acımasızca yargırlar ve en katı cezaları öngörebilirler. Asilik çağı olarak bilinen ergenlikte bu eğilim aşırı boyutlara vardığında ebeveynin dinsel inançlarına ve Tanrı anlayışlarına başkaldırı onları dinsiz ve tanrıtanıma duruma getirebilir.

Sağlıklı bir ergenlik dönemi geçiren gençler erişkinliğe yaklaştıkça ebeveynin dinini izleme ya da en azından saygılı olma tutumunu gösterirler. Bağımsız düşünme ve bireysel yaşam tercihlerini gerçekleştirme gücüne sahip olanlar da farklı bir dinsel inanca yönelme ya da tümüyle din kavramını reddetme tutumunu benimseyebilirler.

Bu bölümü bitirmeden önce ülkemizde de çok iyi bilinen ve neredeyse tüm kitapları dilimize kazandırılan ünlü varoluşçu psikanalist İrvın D. Yalom'un bir ödül töreninde yaptığı konuşmadan alıntılarla konuyu psikiyatri ve din ilişkilerine getirmek uygun olacaktır.

Amerikan Psikiyatri Derneği'nin “psikiyatri ve din” komitesi 2000 yılı Oscar Pfister Ödülü'nü din, inanç ve maneviyat ile psikiyatri ilişkilerine yaptığı önemli katkılardan ötürü Prof. Dr. Yalom'a vermeyi uygun bulmuştur.

Amerikan Psikoterapi Dergisi'nde 2002 yılında yayınlanan ve Türkçeye de 2006 yılında kazandırılan bu ünlü konuşmasında Yalom, bu ödülü kazanmaktan duyduğu onurun yanı sıra şaşkınlığını da gizlemeden şunları söyler; “Din mi? Ben mi? Bir yanlışlık olmalı” sözleriyle şaşkınlığını ifade eder ama komite sözcüsü “Sizin, kendinizi dini meselelere adadığınıza inanıyoruz biz” diyerek Yalom'u bir kez daha şaşırtır.

Yazar biraz düşündükten sonra din meselesi üzerinde düşünmek ve araştırmak için illa dindar olmanın gerekli olmadığını ve düşünce tarihinde benzer örnekler olduğunu da fark edince şaşkınlığı kaybolur ve ödülü hak ettiğini kabul eder bir tutumla şunları söyler özetle:

“...Varoluşçu psikoterapi ile dini teselli arasında bazı karşılaştırmalar yapacağım. Bu iki yaklaşım arasında karmaşık ve gerilimli bir ilişki olduğu kanısındayım ben. Bir bakıma bunlar, soyu aynı atalara dayanan, aynı temel kaygılarla ilişkili iki yakın akraba: Ortak misyonları, insanlık durumunun kendi doğasından gelen, yani Batını diyebileceğimiz ümitsizliği vaaz yoluyla hafifletmeye çalışmaktır. Bire bir iletişim, itiraflardan yararlanma, iç gözlem yoluyla kendini sorgulama, başkalarını ve kendini bağışlamayı vaaz etme gibi. Aslına bakarsanız, yaşım ilerledikçe psikoterapiyi de meslekten ziyade bir misyon olarak görmeye başladım. Bir yandan da, psikoterapi ile dini avuntunun, temel inançları ve uygulamadaki başlıca yaklaşımlarıyla birbirine taban tabana zıt olduğu doğrudur.

Tarih boyunca, yahut en azından birinci yüzyıldan 17. yüzyıl ortalarına kadar, varoluş meselelerine en çok ilgi gösteren düşünürlerin köklerinin dinsel bilgelik geleneklerine dayandığı da doğrudur. Bakışlarının doğrudan dini inançlardan kaynaklandığı anlamına gelmez bu, ancak bu tarz bir düşünsel etkinliği besleyip büyüten yegane zemini de dini kurumlar sağlamıştır. Bu olgunun hem olumlu hem olumsuz yönleri üzerinde durabiliriz: Olumlu yönü, dini kurumların felsefi sorular sorulmasını teşvik etmiş, bunlara destek sağlamış olmasıdır; olumsuz yönü ise yine bu kurumların, nelerin düşünebileceğine ve hangi sorunların ele alınıp incelenebileceğine dair kısıtlamalar getirmiş olmasıdır....Böyle bir perspektif, her türlü değişmez hakikat ihtimalinin reddi riskini getirir.”

Dinsel inançla ilgili çocukluk yaşantılarının kendisini nasıl dinsizliğe getirdiğini açıkça itiraf eden Yalom, bu konuda şunları söyler:

“Aldığım ilk din eğitimi pedagojik bir facia niteliği taşır, zira ailemin bağlı olduğu Ortodoks Yahudi sinagogu, bana tam anlamıyla berbat gelen son derece katı, ödün vermez bir otoriteryanizme sığınmaktaydı. Uzun vadede benim açımdan belirleyici olmuş bir etkidir bu, çünkü herhangi bir şeye iman etme olanağını daha küçük yaşta kaybettim. Schopenhauer, dini inancın gelişip serpilebilmesi için çocuklukta kök salması gerektiğini hatırlatır bize. Onun deyişiyle, “İnanç kapasitesinin en güçlü olduğu dönem çocukluktur; bu nedenle dinler, her şeyden önce ağacın henüz yaş olduğu bu yıllarda etkilerini kalıcılaştırmaya uğraşırlar.”

Dolayısıyla ben, erken yaşta kök salmış imanın yükünü taşımadım hiç ve imanın da tıpkı hayatın ilk dönemlerinde gelişen bütün diğer akıldışı inançlar ve korkular gibi bir yük olduğu yolundaki tutumu benimsedim. Yine Schopenhauer'in sözleriyle, “Din, alegori ve mitoslar yoluyla ifade bulmuş hakikattir, bu sayede hakikat de, insanlığın geniş kesimlerinin erişebileceği bir şey haline gelir.” Ama işte dar kafalı din eğitimlerinin ya kişisel düzeyde alegori ile metaforu tarihsel hakikat zannetmeleri ya da bu doğrultuda bir eğitim vermeyi kasten seçerek kutsal kitapların buyurduğunu aklın yerine koymaları, bazı öğrencileri dinden tamamen soğutma riskini getirmektedir. Nitekim ben de küçük yaşta bu işte soğuyanlardan biriyim.”

Varoluşçu felsefenin ve psikoterapinin temel konuları olan ölüm, anlam, özgürlük ve yalnızlık gibi kavramlarla dinin ana meseleleri arasındaki benzerliğe değinen Yalom, din olgusu ile ilgili şu tespitleri yapar:

“Dini inanç ve ibadetin her çağda, her yerde görüldüğü tartışılmaz bir gerçektir - hiçbir dini geleneğe bulunmayan bir kültür keşfedilmiş midir ki bugüne dek? Zaten dini inancın her zaman her yerde var olması, her zaman her yerde var olan bir ilahi güce kanıt olarak ileri sürülmüştür.

Oysa ben de başka bir çokları gibi bunun tam tersini düşünüyorum; yani , tarih boyunca her kültürde insan, nihai kaygılarla boğuşmak zorunda kalmış ve insanlık durumunun kaçınılmaz bir ögesi olan endişeden kurtulmanın yollarını aramıştır. Ölüm, anlamsızlık, özgürlük (yani varoluşun mutlak biçimde bir yapıdan yoksun olması) ve mutlak yalnızlık düşüncelerine eşlik eden endişeyi her insan yaşar ve işte din de, insanlığın varoluş endişesini dağıtma yönündeki başlıca çabası olarak ortaya çıkmıştır. Neticede dini inancın her zaman her yerde görülür oluşu, varoluş endişesinin her zaman her yerde görülür olmasındandır. Bu nedenle, Tanrılar tarafından yaratılmış olmadığımız, biraz huzur bulabilmek uğruna bizim Tanrılar yaratmış olduğumuz çok açıktır; üstelik de yazılı sözün ilk ortaya çıktığı andan beri filozofların sürekli tekrarladığı gibi, kendi suretimizde yaratmışızdır Tanrılar. 2500 yıl öncesinin Sokrates öncesi düşünürlerinden Ksenophanes demişti ki, “Aslan düşünebilseydi, Tanrıların da yeleli olur, Tanrılar da kükreder”.

Varoluş meselesinin önemli ikinci konusu anlam sorunudur. İnsan anlam arayan ve yaratan bir varlıktır. Kendi başına anlamdan yoksun bir dünyaya atılmış olmak gibi bir talihsizliğin de pençesine düşmüş olan yaratıklarız. Hayattaki en önemli ödevlerimizden biri, bize bir hayatı sürdürme gücü verecek kadar sağlam bir yaşam amacı icat etmektir. Bundan sonra da, kurnazca bir manevrayla bu amaç üzerindeki yaratıcılık haklarımızı inkar eder, amacın zaten “mevcut” ve bizi beklemekte olduğunu, bizimse onu sadece “keşfetmiş” olduğumuzu öne süreriz.

Yalom anlam sorunumuz ve din meselesi hakkında şunları söyler:

“Hayatın anlamı meselesi, kendi varlığı üzerine düşünebilen bütün varlıkların başındaki beladır. Tanrı'nın bizim için belirlediği nihai kişisel gayeyi bize ileten dini vahiy ise ne kadar zor olursa olsun, ne kadar teferruata dalarsa dalsın, elbette sevinçle karşılanır. Bu soruna getirilen dini çözüm, doğanın gönderdiği daha akılcı ama kasvetli mesajdan, bize evrendeki ve varoluşun muazzam zincirindeki minicik yerimizi hatırlatan o mesajdan ne ölçüde daha avutucudur?”

Varoluşsal yalnızlık ve izolasyon konusu da terapilerin ve dinlerin uğraşmak zorunda olduğu temel ontik sorunlardır. Yalom bu konuda şunları yazar:

“Dini teselli ve psikoterapi, yalnızlık duygusunun getirdiği ruhsal sarsıntıyı gidermek için kendilerine özgü yöntemler geliştirmişlerdir. Oxford İngilizce sözlüğüne göre Batı dillerindeki “religion” (din) kelimesinin köklerinden biri, “bağlamak, birleştirmek” anlamındaki religare'dir. Romalılarda religare kelimesi, aileye, atalara, devlete duyulan olmak üzere çok çeşitli bağları ifade ediyordu. Bağlama, bir arada tutma biçimindeki bu anlam, veya buna isterseniz birleştiricilik diyelim, psikoterapi ile dinin benzer misyonlarını olanca canlılığıyla aydınlatmaktadır. Zaten birleştiricilik, çağımızdaki manevi arayış biçimleri için iyi bir ortak payda oluşturur.”

“...Din ve psikiyatriye ilişkin her türlü tartışmada “birleştiricilik” terimi büyük değer taşır. Terapistler için hiçbir şey, hastalarıyla, olabilecek en derin ve sahici bağı kurma hedefinin önüne geçemez. Terapist-hasta ilişkisini konu alan profesyonel literatür , bir araya gelme, sahicilik (otantisite) kesin empati, kayıtsız şartsız pozitif saygı, “ben-sen karşılaşması” gibi terimlerle dair tartışmalarla doludur. Grup terapistleri için de en büyük öncelik, grubu bir arada tutacak bağları oluşturmaktır. Grup, bu bütünlüğe bir kez eriştikten sonra her üye, diğer üyelerin her biriyle kendi ilişkisini daha iyi inceleme ve sağlamlaştırma olanağına kavuşur.

...Din de işte böyle güçlü bir birleştiricilik sunar. Dinine bağlı insanın avuntusu, sonsuza dek onun yaşamını gözlemleyen bir ilahi kuvvetin varlığıdır, üstelik bu kuvvet, onun varlığının farkında olmakla kalmayıp sonunda kavuşma vaadi de sunmaktadır - kaybettiği sevdiklerine. Ve tabii herkesin bildiği üzere örgütlenmiş haliyle din, bir cemaat üzerinden birleştiricilik sunar: Kilise, benzer düşüncedeki insanları bir araya getiren istikrarlı bir cemaat sağlar, sayısız küçük grubu destekleyerek bir arada tutar; bunlar arasında sosyal gruplar, özel çıkar grupları, Kitabı Mukaddes inceleme grupları, eş bulma grupları, bekarlara ait gruplar da vardır. Çok sayıda insanın bir dini cemaatin parçası olmasının altındaki neden, söz konusu dinin doktrininden ziyade bu sosyal birleştiricilik işlevidir kuşkusuz.”

Ölüm gerçeği ile yüzleşme konusunda da psikoterapilerle dinin benzer işlevler gördüğüne değinen Yalom, ölüm korkusunun, “yaşanmamış hayat” oranıyla doğrudan bağlantılı olduğuna işaret eder.

Hayatlarını dolu dolu yaşamış oldukları duygusunu taşıyan, potansiyellerini ve yazgılarını gerçekleştirmiş olan kişiler, ölümle yüz yüze gelince daha az paniğe kapılırlar. Bu bilinen gözlemlerden hareketle ölüm karşısında serinkanlı davranmanın dinsel inançlarla doğrudan bağlantılı olmadığı söylenebilir.

KÜRESEL CİHAD

Engin Erkiner

Irak, Suriye, Yemen, Nijerya, Çeçenistan, Afganistan, Pakistan, Özbekistan ve eklenebilecek başka ülkelerde şeriat devleti için Allah yolunda savaş küresel özellik kazanmış durumdadır. Sayılabilecek ülkelere Batı ülkelerinde gizli ya da açık olarak bulunan Selefî güçleri de eklemek gerekir. El Kaide ve değişik ülkelerde farklı adlar taşıyan kolları, Taliban, İslam Devleti (İD), Boko Haram, El Nusra ve eklenebilecek başka örgüt isimleriyle oluşan geniş bir yelpaze karşındayız. Bu yazıda bu örgütlerin hangi boşluğu doldurdıkları, savaşa getirdikleri yenilikler ve çok sayıda ülkeden nasıl militan kazanabildikleri üzerinde durulacaktır.

Bu örgütlerin -aralarında farklılıklar bulunmakla birlikte- temsil ettikleri İslam anlayışının “gerçek İslam” olmadığı saptaması açıklayıcı değildir ve küresel düzeydeki bir olguyu görmezlikten gelmek çabasıdır. Bütün büyük anlatılar gibi İslam da çok sayıda yoruma açıktır. Kutsal Kitap metin olarak değişmez; ancak aynı metin farklı dönemlerde ve farklı güçler tarafından çok farklı yorumlanabilir. Dinde reform da aynı yolu izler; metin değişmez, yorum değişir. Cihatçı örgütler arasında bile aynı metnin farklı yorumları söz konusudur. Bunlardan hangisinin “gerçek” olduğu yorumcuya göre değişir.

Küresel cihad konusunda bilginin önemine dikkat çekilmesi gerekir. Teori, bilgidен hareket etmek zorundadır; bilgiyle sınırlı kalmaz, bilgiyi yorumlar ve bilgidен bilgi üretir ancak her durumda çıkış noktası bilgi olmak zorundadır.

Cihatçıların kökenleri, bir bölümünün nasıl Selefî olduğu, neden devam ettikleri ya da bıraktıkları, canlı bombaları harekete geçiren motifler hakkında yapılan

araştırmalar incelenmeden “teori” oluşturmaya kalkmak yanıltıcıdır. Bu tür “teoriler” gerçeğe yaklaşmak için değil, değişik grupların dönemselsel amaçlarına hizmet için oluşturulur.

Cihat içinde yer aldığı döneme göre şekillenir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sırasında özellikle İngilizlere karşı cihad ilan etmiş olması gibi yeni değildir; ancak yaygınlığı, örgütlenme, çalışma tarzı ve teoride öne çıkan unsurları döneme göre değişir.

Küresel cihad yeni tür bir başkaldırı olarak görülebilir. Mevcut dünya düzenine karşı farklı bir düzenin kurulmasını amaçlayan bir başkaldırı hareketi... İsyanların sadece ilerici olacağını düşünmek doğru değildir. 1979 İran devrimi, tarihte geleceği değil de geçmişi yücelten bir devrim olarak ilitir. Cihat'ın amacı da yeni bir geleceğin kurulması değil, insanlığın mutlu olduğuna inanılan İslam'ın ilk döneminin yeniden hayata geçirilmesidir. Eskinin bugüne taşınmasıdır. Burada değişik cihatçı örgütler arasında yorum farklılıkları bulunmakla birlikte yaklaşık 1400 yıl öncesinin insanlık için daha iyi bir düzen anlamına geldiği konusunda fikir birliği vardır.

Böyle bir başkaldırının ortaya çıkabilmesi için diğer alternatiflerin gücünü kaybetmesi gerekiyordu; bunlar milliyetçilik ve marksizmdir. İslam dünyasında 1960-90 döneminde ikisinin değişik bileşikleri varolmuştur.

Filistin'deki hareket laik ve milliyetçiydi; ek olarak ABD tarafından desteklenen İsrail'e karşı SSCB'ye yakındı. Mısır'da Nasır rejimi, Suriye ve Irak'taki Baasçı rejimler de benzer özellikler taşıyordu.

SSCB'nin çözülerek ortadan kalkması, Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerindeki sol milliyetçi rejimlerin ülkenin gelişmesi konusunda oldukça sınırlı kalan başarıları, baskıcı ve rüşvetçi rejimlerin ortaya çıkması, İslamcı muhalefetin gelişme yolunu açtı. Bu muhalefetin ortak özelliği, şeriat devletinin kurulmasını amaç olarak benimsemeleridir. Bu ortak amaç örgütler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmaz ve tümünün Selefî olmasını da gerektirmez. Arap dünyasında en örgütlü İslamcı akım sayılabilecek Mısır'daki Müslüman Kardeşler, yasak oldukları dönemde bile toplumda önemli örgütlenmeye sahipken, silahlı eylem yapılması geri plandaydı. Aynı örgüt Suriye'de silahlı mücadeleyi seçmişti. Filistin'deki kardeş örgüt sayılan Hamas'ın silahlı eylemi bu ülkedeki iç çatışmalar ve İsrail ile sınırlıydı. İD, Batı ülkelerinde eylem yapmazken; El Kaide'nin asıl hedefi bu ülkelerdir. Bu örgütler arasında bazen silahlı çatışmaya kadar da varabilen rekabet söz konusudur.

Cihatçılar ve Silahlı Mücadele

Paris'teki Charlie Hebdo saldırısı silahlı mücadele yürüten İslamcı örgütlerin eylem anlayışına dikkat çekti; önüne çıkan herkesi öldüren ve ölmekten de çekinmeyen eylem anlayışı...

"Onlar yaşamayı seviyorlar, biz ölümü..." sözleri bu eylem anlayışını iyi tanımlar.

Bu anlayış 1980'li yılların başlarında Beyrut'ta bulunan ABD ve Fransız ordusu garnizonlarına bomba yüklü kamyonlarla yapılan saldırılardan beri ya da yaklaşık otuz yıldır hayata geçmektedir. Kimisi bölgesel kimisi küresel düzeyde eylem yapan cihatçı örgütlerin silahlı mücadeleye getirdikleri farklı bir üslup vardır. Siyasi muhalefetlerini silahlı olarak yürüten örgütlerin tarihinde dönemlere göre değişen farklı üsluplar bulunur. Burada 1960-70'li yılların sol silahlı muhalefetiyle silahlı cihatçılık arasındaki benzerlikten söz edilebilir.

1968 hareketi çok sayıda silahlı mücadele hareketinin gelişme zeminini hazırladı. Bu hareket oluştu, parçalandı ve bir bölümü silahlı mücadeleyi seçti. Benzer bir şekilde alternatif muhalefet akımlarının zayıflaması sonucu İslamcılığın yükselmesi cihatçılığın da zeminini hazırladı. Bir bölüm İslamcı cihada ve bunun silahlı olarak yürütülen çeşidine yöneldiler.

Silahlı sol hareketlerin gelişme çizgisi sürekli olarak değişen üslupları içerir.

Devrim için şartların olgunlaşmasını beklemek gerekli değildir, silahlı eylem bu olgunlaşmayı hızlandırabilir "Castro-Guevara" bunlardan bir tanesidir. Vietkong ise halk savaşında amaca ulaşmak için yüksek kayıpları göze almak olarak adlandırılabilir ve ABD genelkurmayı tarafından şaşkınlıkla karşılanan bir tarz geliştirmişti. 1968 başındaki Tet saldırısında Vietkong ağır kayıp vermesine karşın savaşta insiyatifi ele geçirecekti.

Cihatçı örgütler ise, daha önce farklı İslamcı örgütler tarafından da kullanılan "canlı bomba"yı (intihar eylemcisi de deniliyor) yaygın olarak kullandılar. Eylemci ya da eylemciler bombalı kemerle ya da patlayıcı yüklü arabayla belirlenen yere gidip kendilerini ve belirlenen hedefi havaya uçururlar. Bu hedef genellikle karşıt tarafta yer alan bir insan grubudur.

Ucuz ve kolay bir eylemdir çünkü eylemi yapmaktan daha zor olan eylemcinin geri çekilmesi ve gizlenmesi gibi sorunlar yoktur; eylemcinin hayatı eylemle birlikte sona erecektir. Kişiyi böyle bir eyleme sokabilmek için güçlü bir grup psikolojisinin varlığı yetmez, gideceği yerde ya da "öteki dünya"da da kendisini iyi bir hayatın beklediğine kesin olarak inanmış olması gerekir. İster istemez. Alamut Kalesi ve Hasan Sabbah'ı düşünüyorsunuz. Ölümüne eyleme giren fedailerini şöyle yetiştirirdi: Fedaiye esrar içirilir ve uyutulur; uyandığında güzel bir yerdedir. Sular akmakta, kızların birisi gelip birisi gitmektedir. Burasının ölünce geleceği cennet olduğunu anlatırlar. Uykusu gelince uyur ve daha sonra gerçek dünyaya döner. Kim tutar artık bu fedaiyi! Ölünce gideceği yeri görmüştür nasıl olsa...

Canlı bombalar bir şekilde buna inandırılırlar; bazen ailenin etkisiyle, dini eğitim yoluyla, bazen de örgütteki genel eğitim ve grup psikolojisinin etkisiyle... Ek olarak, geride kalanlar yoksul iseler, örgüt onlara yardım edeceğine söz verir. Filistin'de Hamas canlı bomba eyleminde hayatını kaybeden kişinin ailesine yardım eder; bunu anlayan İsrail de o ailenin oturduğu evi yıkar...

Kişinin hayatını ortaya koyarak yaptığı eylemin kendisine, ailesine, örgütüne ve arkadaşlarına getirisi vardır.

İD ve 1968

Çok sayıda cihadçı örgüt canlı bomba kullanmakla birlikte (11 Eylül'de İkiz Kuleler'e uçakla saldıranlar da bu kategoride ele alınabilir), cihatçı örgütler arasında İD'nin ayrı bir yeri bulunuyor. Oliver Roy'un da aralarında bulunduğu değişik İslam bilimcilerinin İD'nin yükselmesiyle 1968 arasında paralellik kurmaları üzerinde dikkatle durmak gerekir.

Görünürde İD ile 68 hareketi arasında herhangi bir yakınlık bulunmuyor. 68'liler geleceğe bakıyorlardı, İD ise geçmişe... Savundukları görüşler de son derece farklıdır hatta zıttır denilebilir. Buna rağmen önemli benzerlikleri de bulunuyor.

Birincisi: İD'nin bir isyan hareketi olarak değerlendirilmesi şaşırtıcı gelebilir ama yanlış değildir. İsyân için gerekenin bol olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Gerekeceği yoksullukla sınırlı görmemek gerekir. Geçmişten örneklenecek olursa, 68'in en önemli nedeni yoksulluk değil, özgürlük talebiydi. Başka bir dünya isteği günümüzde de kendisini hissettiriyor ve bunun 68'dekine benzemesi gerekmiyor.

Berna Moran'ın anılarını anlattığı kitabındaki bir belirleme değişik dönemlerdeki isyanları anlamak için önemlidir: "İçimde büyük bir tepki vardı, bu da beni marksizme götürdü."

Burada sıra önemlidir: Önce marksizmi öğrenmek, sonra isyan değil; tersi geçerlidir. Marksizmin dünya çapında altın yıllarıdır; başka bir dünya isteyen, şu veya bu nedenle isyana yönelen insanlar kolayca marksist örgütlere giderler. O yıllarda isyan denilince o örgütler akla gelirdi.

1990 sonrasında milliyetçi ve marksist örgütler - Ortadoğu'daki Müslüman dünyasında da- zayıfladılar ve kendi anlayışı uyarınca mücadele yürüten cihatçı örgütler öne çıktılar.

Değişik Avrupa ülkelerinden İD'ye katılanların geçmişi incelendiğinde, bu insanların sıkı dini eğitim almamış ve hatta hayatlarının büyük bölümünde dinle pek ilişkisi olmamış insanlar oldukları görülüyor. Örgütler, düşünceler, talepler çok farklı olmakla birlikte mücadeleye katılma mekanizması 68'dekiyle benzerlik gösteriyor: İnsanlar önce Müslümanlığın belirli bir yorumunu öğrenip sonra İD'ye katılmıyor; önce ilgi duyuluyor, yakınlaşıyor, sonra öğreniliyor. İD'ye "protesto hareketi" de denilmesi bu nedenledir. Almanya'da Naziler de 1920'li yıllardaki yükseliş dönemlerinde kendilerini alternatif bir hareket, protesto hareketi olarak sunarlardı.

İkincisi: 68'lilerin özgün bir giyim tarzı vardı. Uzun saç dünyada çapında genel bir eğilim olmakla birlikte, bizde parka ve postal da vardı. İD'lilerin de özgün bir giyim tarzı bulunuyor; tümüyle siyah giyinmek.

Hatırlanacak olursa o yıllarda 68'lilerin topluma uymayan davranışları (kızlı-erkekli dolaşmak, eğlenmek, garip karşılanan müzikler dinlemek gibi) sürekli olarak basında konu olurdu.

68'den farklı olarak İD basında haber olmayı bilinçli olarak tercih ediyor. Okur, İD'nin uyguladığı vahşetin nedenini merak edecektir. İnsanları yakarak, boğazlayarak, yüksek binalardan atarak öldürmek gibi uygulamalarını videoya alıyor, bunlar internet üzerinden yayılıyor ve gazetelerde de haber oluyor.

İD basında haber olmayı bilinçli olarak tercih ediyor. Okur, İD'nin uyguladığı vahşetin nedenini merak edecektir. İnsanları yakarak, boğazlayarak, yüksek binalardan atarak öldürmek gibi uygulamalarını videoya alıyor, bunlar internet üzerinden yayılıyor ve gazetelerde de haber oluyor.

Bu uygulama bilinçlidir; çünkü İD bu sayede önemli haber olmayı hedefliyor ve bunu da başarıyor. Rehineyi öldürürseniz bunda ilgi çekecek herhangi bir yan yoktur. Bugüne kadar savaş bölgelerinde çok sayıda kişi para ya da değişik taleplerin yerine getirilmesi amacıyla kaçırıldı ve bir bölümü de öldürüldü. Bu tür öldürmeler medyada kısa haber olarak geçilir. Vahşet içeren öldürmeler ise büyük haber olur ve İD'nin amacı da budur.

Üvey Kardeş Örgütler

Le Monde Diplomatique'in Şubat 2015 nüshasında El Kaide ile İD'yi karşılaştıran bir yazı yayınlandı. Yazı, ikincisinin birincisinin etki alanını azaltarak yerini almaya başlamasının nedenlerini açıklıyor. Her ikisi de bütün dünyayı kaplayacak şeriat devleti kurmayı amaçlayan küresel örgütler sayılıyor; ama bu durum aralarında yapısal farklılıklar bulunmasını engellemiyor.

El Kaide değişik ülkelerde aralıklı olarak ses getirici eylemler gerçekleştiriyor; ama örgütlenme yapmıyor. Küçük hücreler halinde örgütlü ve bunların önemli bölümü de gizlilik içinde çalışıyor. İnsanların sempati bile duysalar az çok büyük sayılar halinde bu örgüte katılmaları mümkün değil.

İD ise tersine önemli oranda açık çalışıyor. Camileri, dernekleri ve yayınevleri bulunuyor. Bunlar İD adını kullanmasalar bile bu örgütle bir şekilde bağlantılı oldukları biliniyor. Selefilikten uzak başka camileri de kullanıyor ve buralardan militan topluyor.

Suriye ve Irak'taki cihatçı örgütlerde savaşmak amacıyla 80 ülkeden yaklaşık 20 bin kişinin geldiği tahmin ediliyor. El Kaide'nin bu kadar geniş bir çevreden militan toplama gücü bulunmuyor. İD'ye katılanlarla ilgili olarak yapılan araştırmalara göre (Der Spiegel'in Ocak ve Şubat 2015'te çıkan nüshalarında bu yazılar bulunabilir) örgüte katılanlar arasında Müslüman olmayanlar ve kadınlar da var. (İD kadın tugayı kuracağını açıklamıştı ama anlaşılan gerçekleşmedi.)

Katılım şöyle gerçekleşiyor: Kişi Müslüman ise Selefi bir çevreyle bağlantıya geçiyor ve ilk ideolojik eğitimini alıyor. Konuyu inceleyen bütün yazarlar hemen her ülkede var olan küçük Selefi çevrelerin özellikle Müslümanların radikalleşmesinde büyük önem taşıdığını vurguluyorlar.

Müslüman olmayanlar da büyük oranda medya yoluyla etkileniyorlar ve bu çevreyi buluyorlar. Kadınlar ise genellikle kutsal bir dava için savaştığını inandıkları erkeklerle evlenmek amacıyla İD'ye katılıyorlar. Savaşmayı seçen kadınlar da bulunuyor.

İD, El Kaide'den farklı olarak belirli ve geniş bir bölgede açık olarak etkin durumda ve burada devlet yapılanması kuruyor. Petrol satışından ve fidyecilikten kaynaklanan büyük gelir kaynakları bulunuyor.

İD'nin küresel cihada bir numaralı aktör durumuna gelmesini sağlayan bir başka faktör de yeni savaş ile olan ilişkisidir.

Yeni Savaş ve Cihat

Cihadın özgün özellikleri bulunmasına karşın, ilk kez Mary Kaldor tarafından yeni savaş olarak da adlandırılan olgunun genel çerçevesinin dışında değildir.

Kaldor, Yugoslavya iç savaşında rakip grupların davranışlarını inceleyerek bu kavrama ulaşmıştı. Sırp, Hırvat, Arnavut vd. gibi rakip gruplar birbirleriyle savaşırken şimdiye kadar rastlanmayan türden ilişkiler geliştiriyordu. Savaş aynı zamanda bir geçim tarzıydı. Yüce bir ideal için savaşılırken mümkün olan her yoldan gelir temin etmek de unutulmuyordu. Bunun başlıca iki yolu fidyecilik ve uyuşturucu da dahil olmak üzere kaçakçılıktı. Kaldor, rakip grupların birbirinin kazancını sabote etmemeye dikkat ettiğini de gözlemlemişti. Başka bir deyişle, kimse diğerinin ekmeğiyle oynamıyordu. Savaşmak ve birbirini öldürmekle ekonomik kazanç konusu birbirinden ayrılmıştı. İlkinde düşman olanlar ikincisinde dost olabiliyor, gerektiğinde geliri de paylaşabiliyordu.

Savaşta rakip gruplar arasındaki ilişkide paranın oynadığı rol konusundaki gazete haberleri aydınlatıcıdır.

Afganistan'da bazı ABD askerleri El Kaide militanlarına silah satmaktadır. Bu davranış normal karşılanmalıdır çünkü ABD askerleri orduya genellikle iyi para kazanmak için katılırlar. Gizlice silah satmak da geliri artırmanın bir yoludur, yakalanmamak şartıyla tabii...

Basına yansıyan ikinci örnek Suriye'den... Suriye'de bir süre kalan Frankfurter Allgemeine Zeitung muhabiri, savaşta hükümet askerlerinin isyancılara silah kiraladığını yazmıştı. Tek şart, silahın kiraya verilen bölgede kullanılmamasıydı.

Kiralama ilişkisi taraflar arasında yakın ilişkiyi gerektirir ve bu da karşılıklı çıkara dayanan gelir etmenin başka bir yoludur.

Afrika ülkelerinde de çok sayıda savaş yaşanıyor ve bunların önemli bölümü basında yer almıyor. İç savaş yaşanan her ülkedeki karakteristik durum, hükümet güçlerinin yanında onunla birlikte ya da ona karşı olan çok sayıda başka gücün varlığıdır. Bunların bir bölümünü çete olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Görünürde inanılan bir amaç için savaşıyor olmakla birlikte asıl istek sınırlı bir alanda da olsa güç ve paradır.

İD bunların ikisini de militanlarına sağlayarak yeni savaşın başlıca gereklerini yerine getirmektedir. Örgüt militanlarına iyi ödeme yapılıyor. Birleşmiş Milletler'in İD'ye karşı mücadelede örgütün gelir kaynaklarının kurulmasına öncelik vermesi bu nedenledir.

Paris ya da Brüksel'in kenar semtlerinde isimsiz bir kişi olarak yaşarken ya da herhangi bir Arap yerleşim biriminde büyümüşken, bir esirin boğazlanmasında görev alarak dünya çapında kişi olmak... Güç isteği bundan daha iyi tatmin edilebilir mi? Videolarda infazı yapan kişinin istekli davranması da bunu göstermiyor mu?

Sonuç

İD ve küresel cihadın diğer örnekleri konuya basit yaklaşımların geçerli olmadığını gösteriyor. Analiz her

konuda olduğu gibi bu konuda da bilgi temelinde yapılmalıdır. 80 ülkeden yirmi bin kişi Suriye ve Irak'taki cihatçı örgütlere nasıl katıldı sorusu, "emperyalizmin rolü" ile açıklanamaz. Bu rol var; ama mevcut durum bu rolü fazlasıyla aşan özelliklere sahiptir.

Cihatçı örgütlerin gelişmesinde tipik bir çizgi bulunuyor: daha sonra düşman olunacak güçle işbirliği yapmak, bu süre içinde güçlenmek ve savaşın yönünü değiştirmek...

1979'da Kızıl Ordu Afganistan'a girdiğinde Mücahitler küçük bir gruptu. ABD'nin desteğiyle Kızıl Ordu'ya karşı mücadelede güçlendiler, buradan Taliban ve El Kaide doğdu.

Laik ve sola eğilimli Filistin Kurtuluş Örgütü'nü parçalamak için İsrail dinci yapıya sahip Hamas'ı destekledi ve bölünmeyi de başardı. Ardından Hamas, İsrail'e karşı dönecekti.

Keza ABD'nin Irak işgali olmasaydı, İD de olmazdı. Burada dikkat edilmesi gereken, ikincisini birincisinin zorunlu sonucu olarak görmemektir. İD'nin doğması ve gelişmesi için uygun koşulların bulunmasıyla, bu örgütün güçlü olarak var olması arasında aşılması gereken uzun bir yol bulunuyor. Örgüt, liderlik ve ek koşullar olmadan bu yol aşılamaz. Bölgede solun güçlü olduğu bir dönemde İD ortaya bile çıkamazdı ya da önemsiz bir örgüt olarak kalırdı.

Reel sosyalist ülkelere karşı geliştirilen Yeşil Kuşak'ın aynı zamanda 1979 İran devrimini de hedef aldığı unutulmamalıdır. Cihatçı örgütlerin ortak özelliklerinden bir tanesi de İran karşıtlığıdır. Karşıt olmalarına rağmen bu devrim olmasaydı, 1400 yıl öncesine dönüş özlemini savunan örgütler de bu kadar güçlenemezdi.

80 ülkeden yirmi bin insanı Suriye ve Irak'taki savaşa getirmek, ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir devletin başaracağı iş değildir. İletişim teknolojisindeki büyük gelişme, uluslar arası göçün ulaştığı düzey, diyasporalardaki örgütlülük gibi önemli unsurlar dikkate alınmadan verilecek cevaplar basit olur. Bu basitliğin yaygınlık kazanmada avantaj sağlaması da mümkündür. Nitekim İD de karmakarışık bir dünyaya basit cevaplar getiriyor ve ideolojik eğitimi de bu temelde şekillendiriyor.

Fransa'da doğmuş, anadili Fransızca olan, bu ülkede sosyalizasyon yaşamış, çok sayıda Arap kökenli gibi kendisini Fransız sayan iki kişinin Yemen'deki El Kaide'de askeri eğitim görmesi ve Charlie Hebdo eylemini gerçekleştirmesi eskiden teorik olarak bile düşünülemezdi; ama o eskidendi...

ŞİDDETİN KAYNAĞI ÖTEKİLEŞTİRME BİÇİMİMİZDE YATAR

Mutluhan İzmir

Psikiyatrist

İnsanların birbirlerine uyguladıkları saldırganlığı anlamak, insanın doğasını iyilikten yoğurulmuş bir hamur gibi gören kişiler için oldukça zordur. Ancak insanı iyilik-kötülük ayırımının söz konusu olmadığı bir hamurdan yoğurulmuş, her koşulda yaşamda kalma önceliğine göre kurgulanmış bir canlı olarak ele aldığınızda önünüzde yeni bir ufuk açılacaktır. Bizleri iyi yapan içsel bir donanımla doğmayız. Tam tersine iyi bir insana dönüşmemiz, iyi olmayı bize öğreten bir toplumsal yapının içindeyseک olanaklı olabilecektir:

Kültür ve uygarlığın sadece cinselliğe değil insanın saldırganlık eğilimine de böylesine büyük bir kısıtlama getirmesine bakınca bu kültürlerin ve uygarlığın içinde insanın kendini mutlu hissetmesinin zor olacağını da anlıyoruz. İlk insan gerçekten de bu bakımdan daha iyi durumdaydı; çünkü dürtü kısıtlaması diye bir şey tanıımıyordu. Ama buna karşılık böyle bir mutluluğun uzun süre tadına varma garantisi de çok azdı. Kültür insanı, bir parçacık mutluluk olanağını bir parça güvenlik ile takas etmiştir. (Freud 125).

İyiliği insana kazandıran etkenler o kadar bireye dışsaldır ki, içinde bulundukları koşullar değiştiğinde, daha önceden iyi olmayı öğrenmiş kişilerin bile şaşırtıcı biçimde kötü olmaya yönelik bir eğilim gösterdiklerine sıklıkla şahit oluruz. Örneğin Arendt bu durumu soykırım suçuyla yargılanan Nazi subaylarında gözler; Eichmann gibi onlarcasının ne sapık ne de sadist olduklarını, ne yazık ki hepsinin eskiden de, şimdi de dehşet verici bir biçimde normal olmalarına karşın soykırım vahşetini gerçekleştirmiş olduklarını belirtir (281).

İyi olmayı sonradan öğreniyorsak ve iyi kalabilmemizi sağlayacak bir dış yapıya gereksinimimiz varsa, ötekine nasıl iyi davranacağımızı belirleyen de yine dışsal etkenler olacaktır. İçinde iyilik hamuru olmayan bir canlının ötekiyle ilişkisi bu bağlamda hassas bir ilişkidir. Bu ilişkinin olumlu bir zeminde gerçekleşebilmesi için özellikle siyasetçiler tarafından salık verilen “ötekileştirmeyin” önerisinin uygulanabilirliği ne yazık ki yoktur. Çünkü insanların benlik sınırlarını sağlıklı biçimde çizebilmeleri için, çok erken çocukluk dönemlerinden başlayarak ötekileştirme yapımları kaçınılmazdır. 'Ben' ve 'öteki' ayırımını yapabilmek, sağlıklı bir kişilik sahibi olabilmemizin ön koşuludur. Ötekini kendimizden ayıramamak, oldukça sağlıksız bir ruhsal durumun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Şizofreni, depresyon gibi psikiyatrik hastalıkların en başta gelen nedeni, ben ve öteki ayırımının sağlıklı biçimde yapılamamasıdır. Şizofrenide (ya da tüm psikoz tablolarında), öteki ve ben bir bütünlük oluşturdıkları için paranoya durumu ortaya çıkar. Depresyonda ise, ötekinden tam olarak ayıramamış olan benlik, kendisinin sahip olmadığı ama ötekinin sahip olduğu şeyler nedeniyle kendisini yetersiz hissederek depresyona girer. Bu nedenlerle, ötekileştirici bir dil kullanmamız kaçınılmazdır.

Ötekileştirme, sağlıklı olabilmemiz için bir gereklilik ise, sorun nereden kaynaklanıyor o halde? Öncelikle iyi olmak değil, kötü olmanın doğamız olduğunu ortaya koyarak işe başlamak gerekir. Sorunun kaynağı, kaçınılmaz ötekileştirme sonrasında, ötekini bir nesne haline getirip getirmediklerimizle ilgilidir. Eğer öteki bizim için, bir insan bilincine sahip, en az bizim kadar haklara sahip olmasını doğal bulduğumuz bir özne bilinci olarak

kabul görmekte ise sorun yaşanmıyor. Ama bunun tersine, ötekini bir nesne olarak görüyorsak, ona hiçbir hak tanımamak bize doğal geliyor. Yani sorun ötekinin tarafımızca nesneleştirilmesi ya da nesneleştirilmemesi. Nesnelerin bazıları ile olumlu duygusal bağlar kurmamıza karşın, çoğuyla ya hiç duygusal bir bağ kurmayız, ya da bir kısmıyla olumsuz duygusal bir bağ kurarız. Eskiyen kalemini çöpe atmaktan dolayı üzülen pek az kişi vardır. Öteki bizim için çöpe atıldığında üzülmeyeceğimiz bir nesne haline nasıl dönüşür?

Bir eylemi ya da tutumu yanlış haline getiren şey, insanın doğumundan beri içinde var olan bir doğruluk acentesi değil, bireyin içinde yaşadığı toplumun kurallarıdır (Bravo 30). Yani iyi-kötü ayırımı, içimizden değil dışımızdan kaynaklanır. Sonuçta insan, tıpkı diğer canlılar gibi, biyolojik varlığını her koşulda sürdürmeye kurgulanmış bir varlıktır ve bu yönde programlanmış olarak doğar. Ancak insanı diğer canlılardan ayıran belki en önemli özellik olan yalnız başına yaşayamayacak bir varlık olması, doğumundan sonra yaşamda kalabilmesi için en uzun süre başkasının bakımına gereksinim duyan bir varlık olması gibi bağlayıcı özellikler, insanı doğum anından başlayarak ötekilere bağımlı kılar. Bir sinek, kedi, tavşan, yılan bile çok kısa sürede bağımsız ve tek başına doğanın içinde yaşayabilecek duruma gelirken, insanın kendi başına ayakta durabilecek hale gelebilmesi, uzun yılları alan bir süreçtir. Kaldı ki ayakta durabilecek hale gelse de doğada tek başına insanların yaşayarak varlıklarını sürdürebilme olanakları diğer canlılara göre oldukça kısıtlıdır.

Yaşamda kalabilmesi için diğer kişilere olan bağımlılığı, doğasında iyilik-kötülük ayırımı bulunmayan insanı, bağımlı olduğu toplumla arasını iyi tutabilmesi için, toplumun birlikte yaşamı olanaklı kılmak adına geliştirmiş olduğu kurallarına uyum sağlamaya zorunlu kılar. İyi yaratan bu zorunluluktur. Yani insan iyi olmayı sonradan öğrenir ve iyi-kötü ayırımı barındırmayan doğasını, sonradan öğrenmiş olduğu bu iyilik kavramının doğrultusunda zapturapt altına almaya çabalar:

Kötü, çoğu durumlarda 'ben' için zararlı, tehlikeli bir şey değil, tam tersine onun arzu ettiği, ona zevk, keyif veren de bir şeydir. Demek ki neyin kötü, neyin de iyi olarak tanımlanması gerektiğini bir dış etki belirler. İnsanın bu dış-yabancı etkiye boyun eğmesine neden olan etken, onun çaresizliğinde ve başkalarına bağımlılığı nedeniyle sevgiyi yitirmekten duyduğu endişede (korkuda) kolayca keşfedilebilir. Bu kişi, bağımlı olduğu ötekinin sevgisini yitirdiğinde, bazı tehlikelerden korunması da olanaksızlaşır; en başta da, bu üstün konumdaki kişinin cezalandırma yoluyla ona üstünlüğünü kanıtlaması tehlikesi karşısında korumasız kalır (Freud 141).

Ötekine yönelik kaçınılmaz öfkemizin bir saygı ve sevgi ilişkisine dönüşebilmesi, iyi-yi-kötüyü sağlıklı biçimde ayırbilmemiz bize yol gösterebilecek bir sağlıklı toplumsal yapının içinde varoluş bulabilmemizle ve bu varoluşun kodlarını kullanarak dünyamızı kendimiz için anlamlı kılabilmemizle olanaklı duruma gelir. Bu olanağı yakalayabilmemiz, toplumun sağlıklı bir simgesel evrene

sahip olabilmesi ile gerçekleşebilecektir. Sağlıklı bir simgesel evren, aile, aşiret, soy, etnisite, mezhep, dinsel kimlikleri aşan bir üst kimliği sahiplenmiş bireylerin oluşturduğu bir toplumun simgesel evrenidir. Toplumu oluşturan bireyleri ekonomik olarak olabildiğince eşit bir konuma yerleştirmek ve toplumu tüketim toplumundan çok üretim toplumu (metanın ve düşüncenin üretimi) biçimine sokmak da sağlıklı bir simgesel evrenin oluşabilmesinin olmazsa olmaz koşullarıdır.

Tüm geçmiş toplumsal modeller göstermiştir ki, ekonomik dengesizliklerin arttığı tüketim toplumlarında şiddete yönelim kaçınılmaz olarak artmaktadır. Bunun nedeni, bu tür toplumların bireylerinin birbirlerine yabancılaşmaları nedeniyle birbirleriyle ilişkilerini, birbirlerini nesneleştirerek kurmalarında yatmaktadır. Oysa bireylerin birbirlerine yabancılaşmalarına neden olan alt kimliklerini aşabilmelerini sağlayacak bir üst kimliği harç olarak kullanan toplumların bireyleri, ötekileştirme aşamasının sonrasında, ötekini kendilerine aşına kılan bir dil kullanabildikleri için, ötekine yönelik şiddet eğilimleri azalmakta, toplumun aynasına bakarak birbirlerine karşı nasıl iyi davranabileceklerini daha iyi kestirebilmekteler. Daha önce belirttiğim gibi, ötekine iyi davranabilmenin kodları içimizde yazılı değildir. Bu kodları sadece insanları, haklarının tanındığı, ekonomik olarak birbirlerine eşit olabildikleri bir zeminde bir araya getiren bir toplumun simgesel evreni oluşturabilir. Bu simgesel evrenin dili, kardeşlik, paylaşım ve yardım dilidir.

Son 30-40 yılda ülkelerin çoğunda, sosyal devletleri ortadan kaldıran neo-liberal ekonomik modelin ağırlık kazanmasıyla birlikte bireylerin ekonomik kayıpları ciddi biçimde artmıştır. Bu kaybın üstü, alt kimliklere yeniden sahip çıkmanın bir özgürlük alanı olarak sunulması sahteciliğiyle örtülmeye çalışılmaktadır. Yugoslavya örneğinde olduğu gibi laik ulus kimliği, birliğin getirdiği ekonomik kazanımlarla birlikte tarihe gömülmüş, Slav halkları aralarındaki ufak farklılıkları öne çıkartıp alt kimliklerine sahip çıkma özgürlüklerini kullanarak birbirlerinin gırtlığına çökmüşlerdir. Suriye ve Irak'taki parçalanma ile birlikte halkın çektikleri de ortadadır. İnsanlar kendilerini birbirlerine aşına kılan dili yitirince düşmanlık ve acımasızlık öne çıkmaktadır.

Ötekileştirmenin nesneleştirmeye dönüşmesini önleyecek olan simgesel evrenin dilini baskıcı ideolojilerle bir tutanlara, insanların ideoloji içine değil, mekânın içine doğduklarını anımsatmak gerekir. İdeoloji, içinde bulunduğu mekânı anlaşılır kılmak için mekânın içinde varlığını anlamlandırmaya çalışan bireyin sonradan geliştirdiği bir dildir. İdeoloji mekândan önce gelmez, mekân hep ideolojiye ilkseldir. Kendi ideolojisini kuramayan bir toplum, mekânı anlamlandırabilmek için başkasının oluşturduğu kodları kullanmak zorunda kalır. Topluma yabancı kodlar, mekâna yabancılaşmayı aşmamıza yardımcı olamaz. İdeoloji olumlu ya da olumsuz özelliklere sahip olabilir ancak ötekileştirmenin nesneleştirmeye dönüşmesini önleyecek olan kolektif bilincin ortak dilinin de bir ideoloji olduğu unutulmamalıdır.

Durkheim, kolektif bilincin varlığını idame ettiremediği bireyci toplumların sonunda çözülmeye gideceğini belirtir (Tolan 17-18). Çözülmüş bu toplum yapısına anomik toplum denir. Anomik toplumlar normlardan ve kurallardan mahrum kalmış oldukları için, insanlar kendilerini bağlayıcı, yaşamlarının anlamını belirleyici bir toplumun içinde yaşamaktan yoksun kalırlar. Anomik toplum, tecrit olmuş insana ne yapması gerektiğini, ona kim olduğunu söyleyebilme, bir anlam yansıtmaya yetisini yitirecek derecede ayrılmış ve parçalanmıştır. Yani Lacancı terimlerle ifade edersek, toplumun simgesel yapısı, bireylerinin yaşamına anlam katacak ve onları kendilerini güçlü hissettirecek biçimde konumlandırılamayacak derecede çökmüştür. Durkheim'a göre modern toplum yapısı anomiye yatkındır. Bu tür toplumların bireylerinin kafası karışık, kimlikleri belirsizleşmiş ve gelecekleri kayıptır (Alogan). Bireysel kimliklerde tam bir kargaşa yaşanmaktadır ve bireyin birbirine çok zıt kimliklerin bir arada yaşadığı bir yapı kazanması olağanlaşır. Bu nedenle bireyler kendilerine dönünce bir hiçlikle karşılaşır, kendilerini anlamlandıramazlar ve sabit biçimde konumlandırılamazlar. Bunun sonucunda da olağan yollardan aşılması güç olan bir acizlik algısı bireyi kaplar. Ötekine şiddet uygulamak, acizlik algısını aşmanın en kestirme yoludur.

Anomi halindeki toplum, kendi tarihinden ve kültüründen gelen temel değerleri kaybetmiştir ya da bu değerler üzerinden birbiriyle çatışan, yabancılaşmış gruplara ayrılmıştır. Temel değerlerle birlikte normlar da kaybolmuştur; artık hiç kimse (bireyler, ideolojik gruplar, sınıflar vs) toplumun içindeki yerini karşılıklı olarak görememekte, fakat sınırlar/normlar ortadan kalktığı için büyük heveslere kapılmaktan, gerçekleşmesi imkânsız

hayallerin peşinde koşmaktan da geri duramamaktadır (Alogan). Bu imgesel yapı, simgesel ile aşılamazsa, şiddete başvurmak bu toplumun en önde gelen eylem biçimi haline gelir.

Her tür ideolojiyi insanların özgürlüğünü kısıtlayan ve onlara acı çektiren bir konuma sokarsak, farklı coğrafyalardan, farklı etnik kökenlerden, farklı mezheplerden, farklı toplumsal konumlardan gelen insanların birbirlerini bir kardeşlik dili içinde nesneleştirmeden benimseyebilmelerinin önüne dikilmiş oluruz. Freud'un belirttiği gibi, ideoloji, bir arada yaşamak zorunda olan insanların, bir parça güvenlik için özgürlüklerinden fedakârlık edebilmelerini sağlayacak, bunu yaparken kendilerini sağlıklı hissedebilmelerini olanaklı kılan dildir. Yüzlerce yıl önce gökyüzündeki yıldızlar gibi birbirinden kopuk ve uzak yerleşim birimlerinde yaşayan insanların değişen yaşam koşulları nedeniyle bir arada toplanarak yaşamak durumunda kalmaları, birbirlerine duydukları yabancılaşmayı aşabilmelerinin tek yolu olarak simgesel bir evrenin oturtulmasını gerekli kılmaktadır. Aksi halde, mekâna yabancılaşan insanın ötekini bir nesne olarak görüp ona şiddet uygulamasının önüne geçmemiz çok zor olacaktır.

Alogan, Yavuz. Dünyasız Bir Kafa/Kafasız Bir Dünya. İleri Haber <http://ilerihaber.org/yazarlar/yavuz-alogan/dunyasiz-bir-kafa-kafasiz-bir-dunya/706/Son> Erişim: 21.01.2015 10:00

Arendt, Hannah. Kötülüğün Sıradanlığı – Adolf Eichmann Kudüs'te (Çeviren: Özge Çelik). İstanbul: Metis Yayınları, İkinci Basım: Şubat 2012

Bravo, Hamdi. Ahlak Kuralları Öznel Midir? Öznel Olabilir Mi? Düşünbil Dergisi: 45, Ankara, Ocak-Şubat 2015

Freud, Sigmund. Kültürdeki Huzursuzluk. (Çeviren: Veysel Atayman). İstanbul: Say Yayınları, 2011

Tolan, Barlas. Çağdaş Toplumun Bunalımı; Anomi ve Yabancılaşma. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980

WOLF SINGER KONFERANSI

Beyin araştırmalarının Almanya'daki tanınmış ismi Wolf Singer, Frankfurt'taki Goethe Üniversitesi'nde konuyla ilgili bir konferans verdi. Üniversitenin altı yüz kişilik en büyük anfsi tümüyle dolduğu gibi insanlar yerlere de oturmuştu. Akla, katılanların büyük bölümünün öğrenci olduğu düşüncesi gelebilir, ama böyle değildi. Bu tür konferanslar halka açık olarak yapılıyor ve her yaştan çok kişi dinleyici olarak katılıyor. Yaklaşık on yıldan beri bunun yeni bir yönelim olduğu söylenebilir. Halkın genel olarak bilgi düzeyi yükselmezse, sadece öğrencilerin yetişmesi büyük anlam taşımıyor. Bu nedenle neo-liberal dönemde yaşanmasına rağmen üniversite harçları ülke genelinde kaldırıldı. Üniversite ve yüksek lisans öğrencilerinin –belirli bir yaşa kadar- burs imkanları artırıldı. Aileleri zengin olanların dışında teorik olarak herkes burs alabilecek durumda... Bursun yarısı karşılıksız kalamı da düşük faizli olarak veriliyor ve sonuçta son beş yılda üniversite öğrencilerinin sayısı katlanarak artmış durumda...

Ek olarak her konuda halka açık bilimsel konferanslarda da büyük artış var.

Bu alanın tanınmış bir başka ismi olan Gerhard Roth'un "Beyin ruhu nasıl üretir?" başlıklı son kitabı da yeni yayınlandı.

Singer sözlerine, "beyin sağlıklı olmadan insan sağlıklı olmaz" diyerek başladı.

Beyin araştırmalarının ilk sonucu, beyinle ilgili hastalıkların tedavisidir. Beynin yapısı ve işleyiş tarzı tanındığı oranda bu konuda önemli adımlar atıldı. Bu konudaki büyük ilerlemeyi kimse tartışmıyor.

Psikolojik hastalıklarda da beyinde hangi değişikliklerin

Engin Erkiner

gerçekleştiği ve bunların giderilmesi ya da hastalığın iyileştirilmesi için ne yapılması gerektiği konusunda önemli adımlar atıldı.

Beynin öğrenebilen ve kendisini üretebilen bir yapı olduğu süreç içinde daha iyi anlaşıldı.

Felsefe ile beyin araştırmaları arasındaki tartışma konusu, beynin faaliyetinin ve bundan kaynaklanan insan eyleminin beyindeki fizik ve kimya reaksiyonlarına indirgenip indirgenemeyeceğidir. Somut olarak sorulursa, özgürlük düşüncesi beyin hangi bölümüyle ilgilidir ve hangi reaksiyonlara bağlıdır?

Singer konferansta yıllardan beri savunduğu görüşte değişiklik yaparak insan faaliyetinin beyindeki reaksiyonlara indirgenemeyeceğini söyledi. İnsan şöyle ya da böyle düşününce ya da bu düşüncesi sonucu eyleme geçince beyinde bir şeyler oluyordu (buna kimsenin itirazı yoktu). Sorun beyinde olup bitenin tümüyle fizik ve kimya reaksiyonlarıyla ne oranda açıklanabileceğiydi.

Singer, özgürlük düşüncesi, belirli bir toplumdaki birey kişiliğinin başlıca motifleri gibi unsurların tek tek beyinlerdeki reaksiyonlara indirgenemeyeceğini, bunların kültürel olgular olduklarını ve ancak çok sayıda insanın kolektif faaliyeti sonucu oluşabileceklerini belirtti. İnsanın karar vererek bir şey yapması ve bu yolla dış dünyayı etkilemesi sadece bireysel değil, aynı zamanda sosyal bir olgudur.

Singer konferansını beyin araştırmalarıyla kültürel araştırmaların birbirine daha yakınlaşması gerektiğini belirterek bitirdi.

DİNSEL TERÖR KİMİN İŞİNE YARIYOR?

Abdullah Şevki

Dinsel terör, amaçları ve motivasyonları kutsal kitaplardaki Tanrısal buyruklar çerçevesinde belirlenen, bir dine saplantılı biçimde inanan fanatik militanlarca gerçekleştirilen terördür. Bu bağlamda dinsel amaçlarla terör eylemi yapmak yeni bir etkinlik değildir kuşkusuz. Ortalama iki bin yıllık geçmişe sahip bir olgudan söz ediyoruz... Bireysel dinci terör kutsal kitaplardaki Habil ve Kabil cinayetinden de başlatılabilir pekala. Dünya toplumlarının yakın ve uzak geçmişlerinde çok sayıda dinsel amaçlı toplu ve bireysel terör katliamları, hunharca şiddet örnekleri olduğunu biliyoruz. Hafızalarımızı biraz karıştırır ve bulgularımız üzerinde düşünürsek bunları birer birer hatırlayabiliriz: Hristiyan, Müslüman, Yahudi ve Hint etiketli dinsel terör örneklerini... Ancak, geçmişte bazı milliyetçi-dinci de denilen Yahudi (The Zealots, IRGUN), Filistin (HAMAS), Katolik IRA, Protestan Ulster, Cezayir'in FNL'si gibi örgütlerde din değil de daha çok siyasi amaç ön planda oluyordu. İlginçtir; ayrılıkçı, etnik ve milliyetçi terör örgütlerinin uluslararası faaliyetleri Soğuk Savaş'tan sonra azalmış; bu örgütler kendi ülkelerindeki iç savaşlarda rol almaya başlamışlardır. Bosna'da, Dağlık Karabağ'da ve Çeçenistan'daki gelişmeler bu olgunun kanıtıdır. Dinsel terörizm daha çok Soğuk Savaş sonrasında 1990'larda gelişmeye başlayan bir terör trendidir. Burada Marksist-Leninist, Maoist ideolojilerin yerini dinsel ideolojilerin aldığını da belirtmeliyim. Modası geçmiş kabul edilen bu ideolojiler artık terörist örgütlere motivasyon sağlayamaz olmuşlar; din, "ideolojiler" yerine daha etkin biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde giderek artış kaydeden, Batı metropollerini hedef alan İslami/dinci terör eylemlerinin kökeninde İslamın kendi totaliter içerikteki öğretisinden çok, ABD ve müttefiklerinin Soğuk Savaş sonrasında reel

sosyalizmin çöküşü üzerine emperyalist kapitalizmin özellikle silah sanayiinin muazzam üretimini tüketecek başka bir fanatik ideoloji ve karşıtlık unsuru olarak İslam'ı hedef ve düşman olarak seçmesi ve inşa etmesidir. ABD'nin Afganistan'dan Cezayir'e, Büyük Ortadoğu Projesi'nin özü de bu olmalıdır kanımca. Kısacası İslam, günümüzde, fanatik ideolojik yapılanması, "cihat"ın Tanrı'nın emri bir dini ibadet niteliğinde olması, "umutsuz" (desperado), işsiz-güçsüz, eğitimsiz ya da din eğitilmiş çok sayıdaki militan kaynağı nüfus ile Batı kapitalizminin karşısında tıpkı bir zamanların Varşova Paktı ülkeleri gibi varsayımsal "İslamistan" olarak adlandırılan kozmopolit, terör uygulayan bir "karşı blok" konumuna sokulmuştur.

"İslamistan" tezi, 01 Eylül 1990 tarihli The Economist dergisinde bir yeni dünya düzeni haritası ile birlikte yayınlanan "A New Flag: A survey of defence and the democracies" (Yeni Bir Bayrak: Demokrasiler ve savunma üzerine bir araştırma) başlıklı makalenin konusudur. Basit ve eski bir konu bu; ama bugünün İslam terörizmine oldukça ışık tutuyor. O nedenle burada dikkat çekmek istedim. Bana göre günümüz İslam terörizminin coğrafyası işte bu sözünü ettiğim "İslamistan"dır. Batı'nın önemli bir müttefiki konumunda olan Türkiye de, bu haritada "İslamistan" bölgesinin sınırları içinde gösteriliyor. Avrupa Birliği ile ABD birlikte ve ortak bir bölge olarak yorumlanmış... Doğu Avrupa -Yunanistan, Balkanlar ve Romanya dahil- Avrupa'dan ayrılarak Avrupa Asyasına (Euro-Asia) dahil edilirken, Müslüman dünya; geniş bir deniz ile "psikolojik ve ideolojik" olarak Avrupa-ABD anakarasından uzaklaştırılarak adına "İslamistan" denmiş... "İslamistan" içinde; Kuzey Afrika, Türkiye, Ortadoğu ülkeleri, İran, Afganistan, Pakistan ve Endonezya yer alıyor. Hindistan, "Hinduland", Uzak Doğu ve Çin Halk

Cumhuriyeti “Confuciana” genel adlarıyla haritada gösteriliyor. Büyük Sahra çölünün alt kıtası olarak Afrika ve Avustral Asya gibi kara parçalarına ise hiç yer verilmemiş. The Economist'teki bu makalesinde yazar “İslamistan” a yirmi birinci yüzyılın yeni devi olarak bakmaktadır. Ancak, bu olgu “dinsel” yönden değil, daha çok “kimlik” açısından yorumlanmıştır. Samuel B. Huntington'ın tezinde belirttiği “continentalism” (kıtacılık/aynı kıtaya ait olma) veya “regional nationalism” (bölgesel milliyetçilik) kavramlaştırmasına koşut olarak İslamistan'a ilişkin bir “Hypernationalism” (Aşırı milliyetçilik-Fanatik milliyetçilik) yorumu yapılmıştır. İslamistan tezinin bir önceki versiyonu da yine ABD'nin eski SSCB çevresinde oluşturduğu “yeşil kuşak”, diğer adıyla CENTO Paketi idi bilineceği üzere. Tüm bu ABD projeleri yıllarca İslamcı teröre zemin hazırlamış; fanatik İslam militanlarına İslami devlet kurma umutları vermiştir. Afganistan'da, eski SSCB'nin çekilmesinden sonra, ABD'nin bir taktik hata olarak kullanıp attığı eski CIA ajanı Usame Bin Ladin ve Taliban da uluslararası İslami terör olarak geri dönmüş, intikam alma peşinde koşmuştur.

Şii ya da Sünni dogmatik İslamcı fanatiklerin terör eylemleri günümüzde İslamın dinsel özelliklerini budayarak onu emperyalist kapitalizminin amaçlarına uygun biçimde değiştirmekte, salt ölme ve öldürmeye dayalı bir terörist eylem ideolojisine dönüştürmektedir. Çünkü kapitalizmin bunalımlara düşmemek, üretimini ve finansal yapısını sürdürmek için ortaya çıkardığı bu sanal “İslami” terör bloku, Müslümanlara değil, kapitalist emperyalizmin çarklarının döndürmeye yaramaktadır. Bu olguda ilginç olan, emperyalizmin gizli amaçları bağlamında düşman haline getirilen İslam dininin giderek “din” olmaktan çıkartılması, manevi-düşünsel yapısının, değerlerinin budanması ve Sünni-Selefi fanatikler yardımıyla kapitalizmin kullandığı tıpkı bir zamanların komünizmi gibi acımasız bir terör ideolojisi haline dönüştürülmesidir. Bu konuda çoğu Amerikan ve İsrail ajanı olan, bir kısmı da akıntıya kapılan sözüm ona vaizler, şeyhler (clerics) aracılığıyla İslam ümmeti üzerinde çalışarak, müritler, akılcı din bilginleri yetiştirme yerine, “kamikaze” militanlar üretmekte oldukça yol almıştır. İşsiz, güçsüz, amaçsız ve eğitimsiz insanları canlı bombalara dönüştürmek kolaydır ve fazla masrafı da gerektirmemektedir. Kapitalizm her gün İslami terör eylemleriyle dünyanın Avrupa ve ABD dışındaki geri kalmış ülkelerinin çarşı pazarlarında öldürülen kitlelere acımamaktadır. İlginç bir iki yüzlülük ve çifte standart örneğidir: Dünya, on yedi sanatçının öldürüldüğü Paris'teki Charlie Hebdo katliamı için ayağa kalkarken aynı dönemde Nijerya'da Boko Haram örgütü tarafından nedensizce öldürülen 2.000 Müslümanı görmezden gelmiş, onlara önem vermemiştir.

Öte yandan, fanatik İslam terörizmini besleyen genel olarak Şiiğin ve İran'ın Ortadoğu bölgesinde İsrail devletinin güvenliğine yönelik tehditlerinin bertaraf edilmesi bağlamında, İslam Devleti (ID) ve diğer Sünni-Selefi muhalif “terörist” örgütlerin terörle toprak kazanmalarına, irili ufaklı yapay devletler/kurtarılmış bölgeler kurmalarına, toplu katliamlarla orada yerleşik

toplumlarda korku yaratarak hakimiyet tesis etmelerine, başka dinlere mensup kadın ve kızları pazarlamalarına, aileleri dağıtmalarına, “din adına” masum insanlara işkence yapmalarına, “BM İnsan Hakları Şartı”na karşın, göz yumulmaktadır. Yaşadığımız süreç, ABD, İsrail ve Batı kapitalist ülkelerinin Ortadoğu ve Orta Asya'yı yeniden biçimlendirme sürecidir. İslami kör terör bu planın araçlarındandır. Çünkü, İslamcı teröristler daha bin yıl savaşa ABD ve Avrupa kapitalizminin amaçladığının dışında hiçbir şey olamaz! Bugün istenirse dinci terör belki kısa sürede bitirilebilir. Marx'ın belirttiği gibi görüntülerle değil, asıl görüntülerin arkasındaki gerçeklerle ilgilenmenin zamanıdır. Nesnel ve bilimsel davranış bu olmalıdır. Açıkçası İslami ve dinci terör günümüzde dünyadaki kapitalist-emperyalist sömürüyü maskeleymektedir ve dinsel fanatizmle gözü karadığından tam olarak bunun bilincinde de değildir. Çünkü kardan adam yapmanın İslamiyet'e aykırı olduğunu beyan eden Suudi imam Mohammed Sale al Munajjid gibi fanatik beyinlerin neyin nereye gittiğini anlamaları ham bir hayaldir. İslami dinci terörün adeta Ionesco'nun gergedanı örneği dünyanın her yerinde bireysel ve toplu katliamlar yaparak sokaklardaki masum insanların canını almaya devam etmesi bir yanılsama ve aldanış olarak sonuçta sadece ve sadece emperyalizmin işine yaramaktadır.

İslami dinsel amaçlı terörün tarihteki bilinen örneği 1090-1272 yılları arasında etkinlikte bulunan Şii-İsmaili Hasan Sabbah'ın Haşhaşileridir. Selçuklu veziri Nizamülmülk'ü öldürmüşlerdir. Modern İslami terörün geçen yüzyılda 1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin ortaya çıkmasından sonra, Şii El Dava ve İslam Devrimini Koruma Komitesi vb. örgütlerle dünyada artış kaydetmeye başladığı söylenebilir. 1980 yılında dünyada 64 dinsel terör örgütünün etkinlik gösterdiği saptanmıştır. Ancak, dünyada sadece Müslümanlar değil, ABD'deki kült kuruluşlar, tarikatlar, Japonya'daki tarikatlar, İsrail ve ABD'deki fanatik dinci Yahudi bireyleriyle yine aşırı dinci gizli Yahudi örgütleri de kendi ülkelerinde ve dünyanın çeşitli metropollerinde dinsel terör eylemleri yapmaktadır. Örneğin: Fanatik bir Yahudi olan bireysel terörist Yigal Amir, İsrail Başbakanı Yitzak Rabin'i “Tanrı'nın emri” ile öldürdüğünü belirterek, bu eyleminden kesinlikle pişmanlık duymadığını söylemiştir. İsrail'de sivilleri taşıyan otobüsleri ve kalabalık yerleri bombalayan Hamas'ın teröristleri, Fransa'da ayırım gözetmeksizin bombalama eylemleri yapan Cezayir'li Müslüman teröristler, Tokyo metrosuna Mart-1995 yılında Sarin gazı atan Aum Shirinkyo tarikatının Shoko Asahara kolunun izleyicisi dinci teröristler ve ABD'de faaliyet gösteren American Christian Patriots dinsel örgütünün teröristleri Oklahoma'daki Alfred P. Murrah Federal Ofis Binasını bombalama eyleminden sonra aynı şekilde eylemlerinden pişmanlık duymadıklarını söylemişlerdir. Hindistan'da faaliyet gösteren Thug tarikatı militanları da Tanrı Kali'ye ibadet etmek amacıyla kutsal günlerinde suçsuz turistleri öldürmektedir. Thug tarikatı üyelerinin 7. y.y.'dan günümüze kadar bir milyon kişiyi öldürdüklerinden söz edilmektedir. Thug dinsel terörünün günümüzdeki yıllık rakam 800 civarındadır.

“Laik” terör ile dinsel terör arasında farklılıklar bulunmaktadır: Dinsel terör Tanrı buyruklarını temel aldığından şiddet eylemlerini gerçekleştirmek bakımından fanatizm dozu daha yüksek olan bir terör eylemidir. Çok sayıda insanın bir terör eylemiyle topyekün öldürülmesi dinsel terör için bir ahlak dışılık sorunu yaratmaz. Kutsal kitaplardan hareket eden ya da onu yorumlayan dinsel otoriteler terör eylemini yasalaştırır; ona Hadis gibi dini metinleri kullanarak haklı gerekçeler bulur. Buna Kuran’ın Bakara suresinin 244. ayetinin “Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah iştir, bilendir.” mealindeki metni ile Enfâl suresinin 39. ayetinin metnini örnek verebiliriz: “Siz de ortalıkta bir “fitne”, yani “şirk belası” kalmayıp din tamamıyla Allah’ın dini oluncaya kadar onlara karşı cihad edin. Eğer vazgeçmezlerse, kuşkusuz Allah yapıp ettiklerini görür.” Elbetteki bu dinsel metinler zamanına göre yorumlanmamakta söylemsel olarak güncel siyasi çıkarlara göre çarpıtılmaktadır. Bir İslami terör eyleminde ölen “şehit”, yaralanan “gazi” ilan ederek mililitana itibar kazandırılır. Dinsel terörde şiddet, kutsal görevin yerine getirilmesi ve teolojik buyruklara açık ve net bir adanma olmaktadır. Terörist militanın din şehidi (martyr) olması ailesi için büyük bir onur olurken, olay diğer militanlarda da eylem yapmak bakımından motivasyon yaratmaktadır. Bu anlamda kendini dinsel amaçlı bir bombalı intihar saldırısına kilitlemiş fanatik bir dinci militan ancak önceden alınacak istihbarat ile durdurulabilecektir. Bu da oldukça zordur.

Dinci terörist kendisini topyekün savaş içinde kabul eder. Örneğin Avrupa ülkeleri ya da ABD bir İslami terörist için “Dar ül Harp” yani savaş bölgesidir. Dinsel terör bildirilerinde hedef ülkelerden “inançsızlar topluluğu”, “köpekler”, “soysuzlar”, “kafirler” vb. şeklinde hakaret nitelendirmeleriyle söz edilir. Dinci teröristler, laik teröristler gibi mevcut sistemi iyileştirme ve değiştirme talebinde bulunmazlar; onlar için tüm dünyada İslami düzen kurulmadıkça, “din Allah’ın dini olmadıkça” diğer siyasi sistemler önemsizdir. Dolayısıyla mücadele bitimsiz sürüp gidecektir. Mustafa Chamran bunu şu sözleriyle doğruluyor: “Biz günümüz dünyasının düzeni ve kuralları için savaşıyoruz. Onun tüm kurallarını ve düzenini reddediyoruz.” Lübnan Hizbullah’ının eski lideri 1992 yılında İsrail tarafından öldürülen Hussein Mussawi de aynı şeyi başka bir anlatımla vurguluyor: “Düşman bizi tanısin, bize bir şey sunsun diye savaşıyoruz. Düşmanı tamamen yok etmek için savaşıyoruz.” Lübnan Hizbullah’ının eski lideri Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah da dinci şiddeti “öz savunma” olarak nitelendirmiş, İslam’daki cihadın şiddet uygulayanlara karşı kendini savunma olduğu yorumunu yapmıştır.

İslami dinci terörde ister Şia isterse Sünni etiketli olsun terör eylemleri için bir din adamının fetvası aranmaktadır. Mesela, ABD/New York’taki 1993 Dünya Ticaret Merkezi (WTC) 9/11 terör eylemi için Şeyh Ömer Abd El Rahman’dan fetva alınmıştır. Keza Ayetullah Humeyni 1989 yılında yazar Salman Rüştî’nin katli için fetva vermiştir. İslami terörde terörist eylem ve onu yapan militanın bir din adamı tarafından desteklenmesi önemlidir. Çünkü, İslam dininde intihar etmek günahıdır. Bu yüzden

canlı bomba olan militan intihar eylemcisi değil kendiliğinden “şehit” olmayı arzulayan inanmış fanatik kişidir. Cezayir’de İslam devleti kurmak için mücadele eden GIA terör örgütünün lideri Antar Zouabri, terörist eylemde bulunan Müslüman militanların kendi istekleriyle İslam devleti kurmak üzere görevi kabul ettiklerini, İslami hareketin bir görev olduğunu, bu nedenle masum insanların ölümünden sorumlu olmak gibi bir durumun söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Hamas, “mühendis” lakaplı usta bombacısının İsrail tarafından öldürülmesi üzerine bir bildiri yayınlayarak Yahya Ayyahs’ın şehit olup cennete gittiğini açıklamış; Ayyash’ın babası da “öldüyse Allah rahmet eylesin, şehit olduysa tebrikler” demiştir.

Paris’teki, mizah dergisi Charlie Hebdo’nun “ifade özgürlüğü”ne yönelik El Kaide kökenli olduğu açıklanan İslami terörist eylem sadece dinsel amaçlı terörün yeni bir örneğidir. Sokaktaki batılı insanın bu İslami dinsel terör eylemini ilk anda masum karikatüristlerin öldürülmesine duygusal tepkisi bağlamında yorumlarsak terörün amacına ulaştığını söyleyebiliriz. Başka bir yaklaşım biçimi de dinsel karşıtlık düşünmek olacaktır. Her terör eylemi, dinsel ya da değil, sonuçta korku ile karışık propaganda, yönetsel yetkeyi felç etme, kamu oyunu sindirme amaçlarına yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel medyanın terör haberlerini verme biçimleri de bu negatif etkilerin evlerin içine kadar girip katlanarak yayılmasına önemli katkılarda bulunur. Söz konusu terör eyleminin duygusal tepkiler aşıldıktan sonraki zamanlarda soğukkanlı biçimde, uzmanca derinlemesine değerlendirilmesi önemli ve farklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilecektir. ABD’nin 9/11 gibi bir dinci terör eylemine hedef olmuşken Paris’teki cumhuriyet yürüyüşüne üst düzeyde temsil olunarak katılmaması Müslümanlar nezdinde çıkarlarına uygun kamu diplomasisi yapmak anlamındadır ve tamamen kendi ulusal çıkarlarını düşünmektir. Aynı ABD gerektiğinde insan hakları ve yaşama hakkı için tozu dumana katmaktadır. Taktik düzlemde güvenlik önlemleri ve etkin istihbaratla Batı metropollerinde İslami terörist eylemlerin önüne geçilmesi mümkün olabilir. Ancak, kardeş ilişkisi bağlamında aile içi yapıda barınan teröristler dışarıya bilgi sızmasını önlemektedir. Öte yandan, özelde İslami terörün ve genel olarak ülkelerdeki dinci terör örgütlerinin gelecekte nükleer, biyolojik silah olanağı elde etmelerinin önüne geçilmesi de çok önemlidir. Din için kendisini öldürmeye koşullandırılmış, şehit olup cennete gitmek isteyen bir dinci militanı nasıl bir istihbarat ve güvenlik sistemini önleyebileceği yanıtlanması çok zor bir sorudur.

Ocak-2015, Ankara.

FREUD, MARX VE KIERKEGAARD*

Frederick J. Hacker

Çeviren: Evinç Dinçer

Aşağıdaki yazı Marx'çı olmayan bir bilim adamının yazısıdır. Çağdaş düşünceyi en fazla etkilemiş olan üç büyük düşünürü karşılaştırışı, bir iki yer dışında pek politikaya girmeyişi, bilimsel bir tarafsızlığa yönelişiyle okurlarımızın ilgisini çekeceğini sanıyoruz.

Büyük düşünürlerin ortak yanlarını bulmaya çalışmak çoğu zaman bize ne bir şey kazandırır, ne de aydınlatıcı olur. İnsan önemsiz apaçıklıklara ya da hayalperestçe keyfiliklere başvurdu mu, düşünceler ve insanlar arasında elbette sayısız benzerlikler ya da ayrılıklar bulabilir; ama bu karşılaştırmalar ancak bizi yeni bir anlayışa, böyle bir yüzleştirme yapılmadıkça kazanamayacağımız bir anlayışa, götürüyorsa gerçekten anlamlıdır.

Marx'la Freud arasında karşılaştırmalar yapmaktan hemen hemen kaçınılmaz. İkisi de bireyin ve insanlığın, altıda beşi suya batık olan aysberg'in, altta ve derinde kalan güdücü güçlerini buldular ve sistemli olarak açıkladılar; yüze de, gerçeği yalnız ortaya koyan değil, aynı zamanda örten, gizleyen bir şey olarak baktılar. İki düşünürün de sanki ortak bir düşmanı, hiç değilse birbirine çok benzeyen birer düşmanı vardı: Marx için burjuva toplumunun ekonomik yapısı; Freud için aynı toplumdaki cinsel töre. Ayrıca, Freud yazılarında sık sık Marx'ın adını anmış ve onun kavramlarına başvurmuştu. Birçok metinlerde Freud, Marx'a iyice bağlı kalmıştı, kimi metinlerdeyse kesinlikle karşıydı. Bu çeşitli metinler üzerinde yapılacak bir inceleme insanı doğrudan doğruya Freud'un sosyolojik koşullanmasını ve düşüncesindeki sosyolojik öğeleri daha açık olarak tanımaya götürür.

Freud'un Marx'a karşı derin merakını Rus Devrimine olan büyük ilgisi iyice artırıyordu. Bu devrim, Marx'tan esinlenmiş ve bütün Batılı aydınlar için en ateşli konu olmuştur. Öte yandan, Freud'un kavramları Rusya'da ün salmaya başlamıştı: 1911'de orada bir psikanaliz derneği kurulmuş ve iki yıl önce de *Psychotherapia* dergisi Freud'un birçok makalesini yayımlamıştı. Psikanalizin ünü 1917'den sonra çok hızla arttı ve bu devrimci pathos'a karşı sezgiyle duyulan yakınlık, birkaç yıl sonra değişik yöntem ve amaçların çatışmasına dönüşüncüye kadar sürdü; böylece psikanaliz artık kendisine saygı duyulan bir dost olmaktan çıktı ve «tek gerçek» devrimin hor gördüğü bir belâ sayılır oldu.

Freud ile Marx'ı karşılaştırmak kolay ve doğaldır, ama Freud ile Kierkegaard arasındaki ilinti, ilk bakışta, zorlanmış gibi görünüp kuşkuyla karşılanabilir; Freud'un bunalım (anxiety) üzerine ihtiyatlı varsayımlarıyla Kierkegaard'ın tutkulu düşünceleri arasında bir paralel kurmak bütünüyle umutsuz bir girişim sayılabilir. Sanki burada, karşılaştırılması baştan aşağı olanaksız iki çaba bir araya getirilmiş gibidir.

Çağdaş dinsel varoluşçuluğun kurucusu ile psikanalizin kurucusu birbirlerini tanımış olamazlardı. Kierkegaard, Freud'un doğumundan altı ay önce öldü ve Kierkegaard'ın yazılarından herhangi birini Freud'un okuduğu da pek umulmaz. Bununla birlikte, ikisi arasında, yaşanan boyunca bunalım olayı ile uğraşmalarından daha fazla ortak yanlar vardır. Birbirinin yapıtlarından habersiz olan bu iki düşünürün yazılarında bunalım sorununun açıklanışı ve ele alınışı bizi çok şaşırtıcı sonuçlara götürür.

* Bu yazı "Yeni Dergi"nin Haziran 1965 tarihli 9. sayısından alınmıştır...

Vardıkları sonuçlarda birbirlerini doğrularlar, konuların sınırlamalarında birbirlerini eleştirirler ve birbirlerini yetkince tamamlarlar. Birinin hesaba katmadığı durumlar öteki tarafından parlakça ele alınmış, düşünce tarihinde pek seyrek olarak iki düşünür ortak bir sorunu bütünü ayrı biçimlerde bu kadar dikkatle incemişlerdir; bu yüzden, ikisinin çabası heybetli bir bütünü temsil eder.

Freud ve Marx

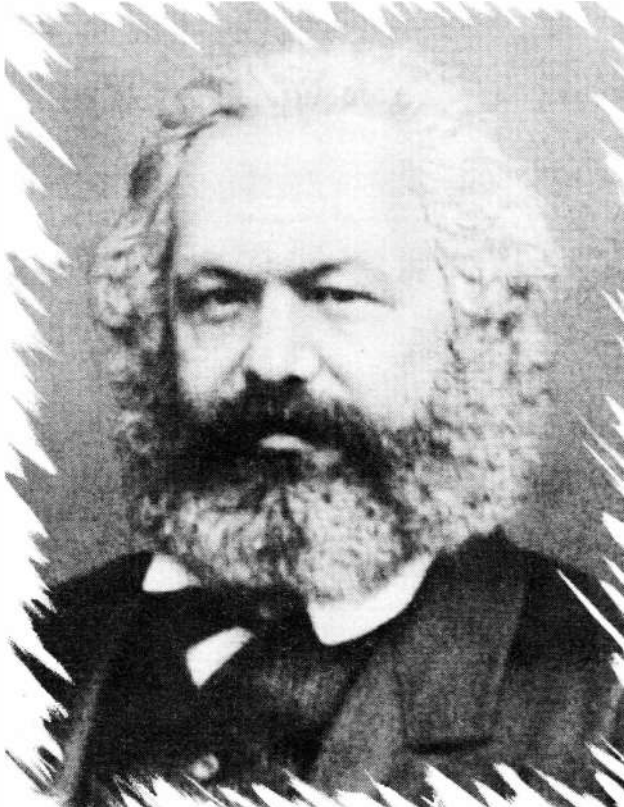
Marx'çılık ile psikanaliz arasındaki çekişmelerin ardında, temel çatışma kadar, temel uyum da vardır. Freud bir zaman, «Komünizm ile psikanalizin bağdaşması pek başarısızca olur.» demişti. İleriki gelişmelerin ışığında bu, gerçekten kâhince bir işaret sayılır. Ama Freud'un Marx'la ilişkisi bu kısa bildirinin anlattığı kadar basit değildir.

Her şeyden önce, Freud'un dinamik gelişme kavramının (bireyin yaşama çizgisinde birbirini izleyen aşamaların ayrıntılı anlatımı) Marx'ın toplumların gelişimi konusundaki görüşüne benzerliği yüzeyde kalan bir benzerlik değildir. Freud insanın yaşam çizgisini biyolojik aşamaların düzenli, kurallara uygun bir ard arda sıralanışı olarak görmüştü; her aşama -tam Hegel'ci biçimde- bir öncekini içinde gizler, onun yerine geçer ve onu ortadan kaldırır. Bu gelişme şeması belirli bir tarihsel ânın önemini dile getirir, bireyin yaşantısında yalnız neler olduğu değil, bu olup biten şeylerin zamanı da önem kazanır. Sadece bir dış olayla belirli bir iç gelişim evresinin (safhasının) eş zamana rastlaması dış olayı nevroz doğuran bir travma olarak damgalayabilir. Böylece bireyin tarihi yalnız bir kronoloji olmakla kalmaz; bir olayın özel tarihsel ortamı, o

olayın niteliksel ya da niceliksel özelliği kadar önem taşır. İnsanlığın filogenetik gelişimindeki birtakım çapraz olaylar, başlangıçtan beri, toplumsal bir çevrede oluşan bireyin gelişme süreci içinde de tekrarlanır. En baştaki «biyolojik» -içgüdülerin belirlediği- çatışmalar bile çocukla onun ilk objeleri, ana babası, arasında meydana gelerek dış dünyada varlık kazanır, ya da imgeler halinde içe yönelmiş ve cisimleşmiş olarak bireyin bütünü içinde yer alır. Kendi bireysel çeşitliliğinde karmakarışık bir renklilik gösteren bu değişim modelinin bazı genel kuralları vardır; bu kurallar metafizik yoldan, önceden düşünülmüş ya da psikoloji dünyasının dışındaki kaynaklardan normatif olarak verilmiş olmayıp çeşitli sapmalar, engeller ve hayal kırıklıkları yüzünden pek ender ulaşılan ideal olgunluk aşamasına doğru insanı iten biyopsikolojik sürecin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Marx'ın çeşitli toplumsal örgütlerin bir kurala uyarak ardarda sıralanışı -bu sıralanış iddialı bir alt amaç olan sınıfsız toplum'a yönelmiştir- üzerine fikirleri aynı temel düşünceyi dile getirir.

Freud da, Marx da metafizik olmayan'a yönelen savlarında çok çetindiler. Onlar da Hegel'ci anlatım biçimini kullandılar; ama kendi kuramlarının bilimsel, gözlemlenebilir ve geçerliği tanıtlanabilir kuramlar olduğunda direndiler. Pozitif bilimlerin dilini kullandıkları halde, kavramları boş ve maddeci sayılarak hücumu uğramış, yadsınmıştı; oysa onların çabası, tarihsel süreç için ampirik bilimlere adına gösterilen çabaların hiçbirinden daha aşağı değildi. Psikanaliz ve Marx'çılık doğruluğu kabul edilmiş öncellerine (seleflerine) karşın köklü bir yenilik ve özgürlük (orijinallik) taşıyan görüşleri temsil ederler. Tutarlıklarında ve yüzeyin rastgele düzensizliklerinden görünmeyen'in heybetli mantığının derinliğine inişlerindeki becerikliliklerinde akla yönelmiş bir ayartıcılık ve çekicilikleri vardır; ikisi de derindeki gerçeği açığa vurduğu kadar örten görünü'e karşı köklü bir güvensizlik duygusunda ve yalnız var olanla yetinmemekte birleşirler. «Façade»ın arkasında kalana eğilmekle, kolayca algılanabilenin önemini alaşağı etme ve varlığın temelindeki tek düzenliliğin üzerinde durma eğilimi gösterirler.

Bu ısrarlı alaşağı ediş eğilimi yaşamın çok renkli çeşitliliğini, bu çeşitlilik kurallara bağlı ise, birkaç dogmatik düşüncenin kuru yalınlığına indirgeyip açıklamaya girişen indirgemeciliğe (reductionism) düşmeye yol açabilir. Ama hiçbir şey Marx'çılığı ve psikanalizi indirgemeci yanılma ile karıştırmak kadar haksız olamaz; indirgemeci yanılma açısından bakılırsa, Freud'a göre, birey «doğunluğa (tattmine) ulaşabilmek için körü körüne insanı zorlayan içgüdüleri yığını'ndan başka bir şey değildir», Marx'ın tarihi ekonomik açıdan yorumlaması ise insanın tüketici ya da işçi'den «başka bir şey» olmadığı ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak yalnız ekonomik dürtülerle harekete geçtiği anlamına gelir. Ne Freud ne de Marx inanç, din, metafizik, sanat akımları, ahlâki fikirler ve siyasal sistemlerin psikolojik ya da ekonomik dürtülere indirgenebileceklerine ya da önemsiz olduklarına inanmamışlardı. Onlar yalnız bunları belirleyen ve etkileyen psikolojik ve ekonomik koşulları bulup göz önüne sermeye çalıştılar - bu çok önemli niteliği, hem onlara körü

körüne karşı olanlar, hem de çağdaş bilim kılığı altında psikanalizi ve Marx'çılığı bütün psikolojik, sosyolojik sorunları «çözecek» bir din ya da sihirli değnek gibi kullanan taraftarları aynı derecede değerden düşürdüler.

Freud'un da, Marx'ın da baş düşmanları tek insanın ya da toplumun hastalığı gibi dünyamıza özgü kötülüklerin öncelikle psikolojik ya da politik olduğuna (böylelikle bunlar teoloji'nin ve metafiziğin alanlarından uzaklaşırlar) inanmayan ve bunların düzeltilmesi için bu açıdan gösterilen çabalara karşı koyanlardır. Freud da Marx da kötülüğün başlangıcını belli tarihsel bir olgu olarak gördüler: Marx'a göre, efendi-köle ayırımı'nda yüzyıllar boyunca değişik biçimler almış bir çatışma vardı; Freud ise, her bireyin biyososyolojik kaderinde, baba ile ve önder (leader) ile olan çift değerli ilişkisinde, gene yüzyıllar boyunca değişik biçimler almış bir çatışma gördü. Onlar, şeytandan ya da ilk günah'dan çok, bu kötülüğün (çatışmanın) hasta insan ve hasta toplum üzerindeki etkisi ile ilgilenmişlerdir. İkisi de bireyi sakatlanmış olarak görüp ona yeniden sıhhatli bir insanın beden yapısını vermeye çalıştılar. İnsan ve insanın geleceği konusundaki düşüncelerinde pek uyuşmazlardı; ama her şeyi insan'ın haklı gereksinimleri ve istekleri yönünde değiştirme dileğinde çoğu zaman birleşirlerdi. Geçmişin ve günümüzün bilim yoluyla aydınlatılması, daha iyi bir geleceğin biçimlendirilmesi için onların araçlarla donatılması demekti. Geçmişte ve günümüzdeki çatışmaların yenilgiye uğratmadığı bu ülküsel geleceğe bağlanış, iki kurama da insancıl (humanitarian), öğretici (didactic) ve ilerici (progressive) bir renk verir ve Freud ile Marx'ın, kendi isteklerine uygun olarak bilim adamı sayılmalarını sağladığı gibi, onları okul kurucusu, öğretmen ve peygamber olarak da niteleyebilir. Hümanizma geleneğine uyarak ikisi de dünyayı, onu düzeltmek amacıyla incelediler.

Ama onların en büyük iç benzerliği, çağdaşlarının o zaman bile değer verdikleri yanılsamalara (illusions) kapılmamalarıydı. Mücadeleci (militant) Freud dünyanın, bir çocuğun oyun odası olmadığını yazıyordu; o da, Marx gibi, büyümeyi bir türlü göze alamayıp kendilerini çocukça peri masallarıyla aldatan çocuk kalmış (infantile) erginlerin gevezeliklerini hoş göremiyordu. Onlar insancıl umutları bir hatip edası ile överek hiçbir zaman tatmin edilmemiş arzular haline düşürmek, böylece bu umutların insanlığın bitmeyen bir düş konusu olmasına hizmet etmesini sağlamak istemediler. İnsanın daha iyi bir yaşam özlemini kendileri için en büyük yükümlülük saymışlardı; bu özlemde, en yüksek derecede bir bilgi temeline sağlamca ve gerçekçi olarak oturtulması gereken insan eyleminin temel itici güçlerini gördüler. Hem Freud'a, hem de Marx'a göre bilgi, kesinlikle kendisi için bir erek olmayıp eylemin zorunlu koşuludur. Eylemin en yüksek (optimal) sonuçları elde edebilmesi için bütün öncüllerin (premises) ve önceki eğilimlerin iyi bir çözümlenmesinden sonra gelmesi gerekir. Eylemin rasyonel olabilmesi, irrasyonel'i bile hesaba katan bir bilgiyi zorunlu kılar.

Bireyde irrasyonel, yalnızca değilse de çoğu zaman, bilinç dışı hareketlerde ortaya çıkar ve psikanalitik

yöntemin bütün heybeti sayısız belirtilerin (devices), tedbirlerin, bilinç dışı baskı mekanizmalarının, gizlemenin, kılık değiştirmelerin ve gizli anlamlar taşıyan sembolleştirmelerin ustaca incelenmesinde kendini gösterir. İlkel ve çocuksu insan (her insan bir yanı ile ilkel ve çocuksudur) çok fazla hakikate (truth) dayanamaz; ama bu kendini aldatmasının da bir hakikat olduğuna inanmak zorundadır. Bunu, rasyonelleştirme yoluyla, yani kendisine hakiki nedenler yerine elverişli nedenler bularak sağlar - aldatici bir başarıdır bu, o anda geçerliliği vardır; ama uzun süre içinde insanı yıkar. Marx'çılıkta da topluluk ya da sınıf ideolojisi tıpkı Freud'daki rasyonelleştirme gibidir. İdeoloji bir topluluğun kolektif olarak yaptığı rasyonelleştirme; rasyonelleştirme ise, bireyin kişisel ideolojisidir.

Aslında, belki de rasyonelleştirme ve ideoloji ille de bir bozarak değiştirme (distortion) olmayıp sadece psikolojik ya da toplumsal ortam içinde bireyin ya da topluluğun somut durumu ile bağıntılı olan yöre, tarih ve varlık koşullarının belirtileridir. Bununla birlikte, rasyonelleştirme ve ideolojiler böyle çözümlenmez ve değerlendirilmez, görünüşteki değerleriyle ele alınırlarsa - hakikati meydana çıkardıkları kadar örterler de- kendi alanlarına girecek her şeyi bozup değiştiren «sahte bilinçliliği» (false consciousness) meydana getirerek büyük aldaticılar olurlar. Sonuçlar korkunçtur; ideolojinin bedeli istismar; rasyonelleştirmenin bedeli nevroz. Freud da, Marx da Aydınlanma'nın ürünleriydiler, ikisi de kendilerini hakikati aramaya vermiş, uyuşturucu yanılsamaların maskesini sıyıırken acıma nedir bilmemişlerdi; çünkü onlar gördüler ki insan ancak, kendisini yaratan ve kendisinin yarattığı çevreyi ve özellikle kendi benliğini - aldatici inançlarla kendisini uyutma eğilimini de kapsayarak- ne kadar çok tanırsa o kadar mutlu olabilir.

Çok somut, pratik sorunlarda bile Freud ile Marx arasında uyumlu yakınlık bağları görülebilir. Freud iyice anlamıştı ki bizim uygarlığımız öncelikle bir orta sınıf uygarlığıdır ve gene Freud'un çıkardığı sonuca göre, böyle bir uygarlığın yaşama olasılığı pek azdı, gerçekte belki de yaşamaya lâyık değildi. Marx, kendisi, hiçbir zaman bunu daha sert bir deyişle ortaya koymadı. Bundan başka, tedbirli, şüpheli, ancak istemeye istemeye taraf tutan Freud, koşullarla sınırlı da olsa, gene de yol gösteren bir bildiriyle ortaya çıktı: İnsan mülkiyet ilişkilerinde gerçek bir değişim, hiç şüphesiz ahlâki bir emirden daha yararlı olurdu.

Böylece, Freud maddeciliğin başladığı yol kavşağında Marx'tan ayrılmadı. İnsan aklının yarattığı her şeyin temelinde bulunan ekonomik ve politik dürtülerin gücünü küçümsemedi; tersine, bu bağları bu kadar açıkça gördüğü için Marx'a hayranlık duydu. Freud, Mısır'da tektanrıcılığın ortaya çıkışını emperyalizmin bir yan etkisi olarak açıklamış, özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla insandaki saldırganlık arzusunun önemli bir silâhtan yoksun bırakılmış olacağını en atak muarızının diliyle anlatmıştı.

Freud, Marx'ın maddeciliğini değil de, daha çok felsefî idealizmini, kuramsal ve pratik metafiziğini ve mehdiliğini yadsıyordu. Hegel'ci Marx'ı, dinsiz ilâhiyatçıyı

yadsımıştı. Freud'a göre, Marx'çı tarih felsefesi «Bir Yanılsamanın Geleceği» (The Future of an Illusion, 1927) adlı kitabında gösterdiğinden daha az bir yanılsama değildi. Sözde sosyalistler için Freud, «Onların sezgileri insan tabiatının idealistçe yapılmış ve uygulanma yeteneği olmayan yanlış bir yorumu ile yeniden gölgelenmiştir,» diyordu. «Yeniden» sözcüğünü kullanmıştı, çünkü biliyordu ki, onlar eski birtakım yanılsamaları yetkince sarsmışlardı; ama Freud, Marx'çı yanılsamayı bütün saldırganlığın kapitalist toplumdaki çıktığı konusundaki dogma'da buluyordu. Freud bütün saldırganlıkların özel mülkiyet tarafından yaratılmadığını ve onunla birlikte ortadan kalkmayacağını biliyordu. Komünizmin ekonomik düzenini eleştirmekten kesinlikle çekindiği ve özel mülkiyetin kaldırılmasının yararlı olup olmayacağı konusunda karar vermek için -bugün her okul çocuğunun söyleyebileceği gibi- kendisini yetkili görmediğini söylediği halde, özel mülkiyetin kaldırılmasından sonra saldırganlık içgüdüsünün gene yeni ifade biçimleri bulacağını ileri sürmüştü. Ona göre, sınıfsız bir toplumla sınıflı bir toplumun ana özellikleri birdi ve hiç zora başvurmamak bir toplum düzeni olabileceğine aklı yatmıyordu.

Psikanaliz akımı, toplumsal ve ekonomik değişmelerin en önemli kurtarıcı etkiler olduğuna inanan Marx'çı görüşe katılamaz. Bu akım saldırganlığın, savaşın ve insandaki çatışmaların kaynağı üzerine temelden farklı görüşlere bağlıdır ve insanlığın özlenen geleceğini, bu geleceğe giden yolları, Marx'çılıktan, sosyalizmden ya da komünizmden çok başka bir biçimde anlar. Öte yandan, Marx'çılık psikanalizi bir düşman sayar; devrimci gücü, bencil, toplum dışı düşüncelere saptıran burjuva uyusukluğu sayar ve Marx'çılığın egemenlik kazandığı her yerde, fikir alanındaki karşı çıkma kısa zamanda her çeşit psikanaliz kuramlarının ve uygulamasının yasaklanmasına dönüşür.

Freud, ayrıca belirtmemiş olmakla birlikte, Marx'ın sahte bir insan portresinin yerine başka bir imge koyarak onu düzelttiği kanısındaydı; ama ters yönde bir çekicilikle, bu imgenin de öteki kadar sahte olduğuna inanıyordu. Freud bir ara, aslında yalnız iki bilim olduğunu söylemişti - biri psikoloji, genel ve uygulamalı psikoloji, öteki de doğa bilim; sosyolojiyi de uygulamalı psikoloji olarak sınıflandırmıştı. Buna karşı, kısaca denilebilir ki Marx da insanın biyolojik yanını bilmezlikten gelmişti. Bir dereceye kadar ilkel bir anlamda, Marx bu soruna bir misilleme yaptı: Önce her şey -toplumun ürünü olanlar bile- doğal diye adlandırılırken, Marx bir çeşit düzeltme ile her şeyi toplum diye adlandırdı.

Ama Freud bilgin Marx'ı yalnız kuramsal uzlaşmazlıklar yüzünden eleştirmekle kalmadı. Onu felâketlerin büyük kıskırtıcısı olarak gördüğü için Marx'a karşı çıktı. Marx'çılıkta, insanın niteliği üzerine felsefi ve ülkücü bir yanılsamanın milyonlarca insanı bu fantazi uğruna harcayacak korkunç bir cömertlikle birleştirdiği kanısındaydı. Freud ne inatçı bir psikolog, ne de bir gerici olarak Marx'a karşı çıkmıştı. Marx'çı yanılsamayı eski çağların en kanlı haçlı seferleri kadar tehlikeli saydığından bir insancı olarak Marx'çılığa karşıydı.

Lenin'in, Avrupa'da Rusya'daki iç savaş ve açlık döneminden daha kötü bir sıkıntı dönemi geçirileceğini, ama bundan sonra sonsuz barışın egemen olacağını söylediğini öğrendiği zaman Freud, bu sözün ilk yarısına inanmaya elbette hazır olduğunu bildirmişti. Marx'çılıkla ilgili yazılarında tarafsızca bir çekingenliği vardı. 1789 ülküsünün sözde gerçekleşmesini kutlayan ateşli taraftarlardan olmadığı gibi, öfkeli ve küskün bir düşman da değildi. Avrupa ile Asya arasındaki dev ülkede uygulanmakta olan büyük toplumsal ve kültürel deneyimin ilgiyle, saygıyla, hattâ bazen hararetle sözünü ediyordu. Ama yaşamının sonunda, barbarlık çağının, artçıları ile ileri cephenin bir anlaşmaya giriştiklerini büyük bir şaşkınlıkla gördü. O zaman bile devrim'in başarılarını unutmadı - örnekse, ruhban sınıfının etkinliğine son verilmesi, cinsel sorunlara karşı daha fazla hoşgörü taşıyan yasaların konması; ama devrim'in çetin baskısına ve düşünce özgürlüğünü yıkışına da okuyucularının dikkatini çekti- yalnız, sıradan bir antikomünist olmadığı için, köleliğin öbür çağdaş ve Rusya dışındaki biçimlerini de sözlerine ekledi.

Freud'un bu konudaki dağınık yazılarından genel olarak bir toplumsal ütopyalar psikolojisi ve özel olarak bir Bolşevik ütopyası psikolojisi çıkarmak güç olmazdı. İnsan ıstıرابının çeşitli kaynakları arasında insanın insana verdiği acılar özel bir yer tutar; çünkü bu genellikle kaçınılmaz ve doğal sayılan bir şey değildir. Ama Freud bunun, böyle olduğu için, kolaylıkla yok edilebileceği konusundaki iyimser görüşe katılmıyordu. Toplumun yarattığı mutsuzlukta «yenilemez doğa'dan bir parça» görüyordu. Oysa, insan unutmamalı ki, bu «yenilemez doğa» da yenilebilir toplum'un bir parçasıdır.

Freud, büyük düşünür Karl Marx'a olan derin sevgisi yüzünden onun en güçlü muarızlarından biriydi. Marx'çılığı iyi anlamış ve bazı yanlarına kardeşçe bağlılık duymuştu.

Bu yüzden Marx'çılığın insanı kurtarma adı altında köleleştiren gizli tehdidine dokunaklı olarak işaret etmişti.

Onların çatışması tarihsel gerçeklik tarafından çözüldü mü? Ekonomik bildirinin (message) analitik bildiri'den daha güçlü yankıları oldu. Marx çok somut ve çok güvenliydi. Freud ise, yaşam felsefesinde, çok müphem ve kuşkuvar içindeydi. Marx'ın çözümünün unutulmaz bir şeması var - üretim araçlarının, seçkin bir grubun seçkin kişilerinin mülkiyetinde kalmasına izin veren bir düzenin yıkılması; bir kez bu düzen yıkıldı mı, olasılıkla, tarihte alabildiğine gerilere uzanarak egemen olmuş bir karanlık yok olacak. Freud'un şeması bu kadar açıklıkla görülemez ve ayrıca yalnız ılımlı bir umut verir. Sadece küçük bir umutla da kimse yığınları kendine çekemez.

Her ikisi de insanoğlunun imgeleme gücünü yakaladılar - Marx, insanın insanı sömürmesinin çok etki yaratan diyalektik tarihi ile; Freud, insanın kendisini bilinçsiz olarak cezalandırışı üzerine eşdeğerde sağlam hikayesiyle. Biraz puriten ve disiplinli olan Marx'çılık yakın bir dünya cennetinin iyimser umutlarını taşır. Freud bireydeki ve insanlıktaki aklın nihaî zaferine inandı; ama bu zafer uzak bir gelecekte ve o zaman bile sınırlıdır, çünkü Eros ve Thanatos akılla sadece evcilleştirilebilir, yumuşatılabilir, yok edilemez.

Freud ve Kierkegaard

İlk yazılarında Freud bunalımı (anxiety) bir araz, bir rahatsızlığın ortaya çıkışı olarak tanımlıyordu. Onu cinsel fonksiyon bozukluklarına sıkıca bağlı buluyor ve böylece cinsel baskının meydana getirdiği bunalımın, baskı nedenlerinin tanınması ve ortadan kaldırılması yoluyla tedavi edilebileceği sonucuna varıyordu.

Bununla birlikte araştırmaları ilerleyince Freud kabul etmek zorunda kalmıştır ki, edimli (fiili) gerçek tehlike bunalımı haklı çıkarır - yani bazen insanın korkmak için her türlü mantıkî nedeni vardır ve baskı bunalım'ı yarattığı halde aslında baskıyı doğuran bunalımdır. Tehlike ve bunalım böylece, her zaman yenilenen ince ayrımlar ve karışımlarla, birbirine sıkıca bağlanmış oluyor. Bunalım ego'nun organizma'ya bir işareti; kaynağı fizik ya da toplumsal çevresinde, ya da özellikle kendi içinde olan bir tehlikeyi haber veren işaretidir. Kişiyi uyaran ya da baştan aşağı saran bu tehlike işareti, tehlike ister gerçek, ister gerçek dışı, ister edimli, ister düşsel, ister hakiki ister nörotik olsun, hep aynı biçimde algılanır. Öyleyse devamlı iç ve dış tehlikelerle kuşatılmış insanoğlu her zaman bunalımla karşı karşıyadır; bu bunalım, kendisinin nedeni olan tehlikeler kadar çeşitli biçimlerle ortaya çıkacaktır. Ve bunalım, daha da karmaşık olarak, çoğu zaman, onun işareti olduğunu önceden kabul ettiğimiz tehlikeden önce görünür ve bunalım'ı haklı göstermek, rasyonelleştirmek için bazı tehlikeler icat edilir. Böylece, her zaman için, her insanın hikâyesi bunalım'ının hikâyesi olur.

Freud, belli bir bunalım biçiminin bütün bunalımların ilk örneği olduğunu dogmatik olarak ortaya koymaya hep karşı çıktı. Bütün bunalımların doğum

sürecinin özgün bunalımı tarafından yaratıldığı ve biçimlendirildiğini savunan Rank ile tartışmaya girişmişti. Freud için hiçbir tekil olay yaratıcı olamadığı gibi, bunalımın hiçbir tekil biçimi de -ayrı düşme, iğdiş edilme ya da ölüm- onun tipik örneği değildir. Freud kendi bunalım kavramını bir biyofizyolojik durumlar dizisini tanımlayarak gösterdi. Bu durumlar tipik bunalımları yaratan ya da onlar tarafından yaratılan baskın tehlikelerle bağlantıları içinde ele alındı. Freud, «bunalım'ın fizyolojik belirtileri ancak onun varlığının temelindeki varoluş korktuğu için olanaklıdır,» diyen Heidegger ile de, varoluştan gelen bunalımı insan yaşamının özündeki öge olarak gören çağının ve bunalım yüzyılıının bütün sözcükleri ile de iyi anlaşıyordu. Freud daha da ileri gitti. Bunalımın bireyin yaşamında hangi belirli sahneler ve kılıklarda görüldüğünü klinik ayrıntıları içinde gösterdi. İnsanoğlunun bir benzeri bulunmayan yaşantısının -uzun süren biyolojik ve çocukluk bağımlılığının- kendisindeki yenilemez çaresizliğin damgasını iyice taşıdığını ispat etti. Freud, belki de bir sınırlama yapmak için, bunalım deyiminin ayrıntıları üzerinde durmadı. Bunalımın çağlar boyu süren hikâyesiyle ilgilenmemişti; ilgilenmiş olsaydı uygarlığın getirdiği tedirginlikleri sonsuz insan çaresizliğinin belirtileri olarak tanımlayacak ve tedirginliğin yarattığı bunalımın her an yenilenen uzlaşma tedbirleriyle yatıştırılıp bu uzlaşmalar bozulduğunda hep yeni bunalımlara düşüleceğini söyleyecekti.

Görünüşte, sürgit ateşli ve saldırganca intibaksız olan Kierkegaard ile taraf tutmayan ve toplum içinde hatırı sayılır bir yeri olan Freud arasındaki karşıtlıktan daha büyük bir karşıtlık düşünülemez -bir yanda, düşünce dünyası Hristiyan teolojisi ve idealist metafizikle dolmuş; köklerini geleneksel pietizm'den alarak Hristiyanlığa sabit fikirle eğilmiş melankolik bir babanın yetiştirdiği, Hegel'den beslenmiş Kierkegaard- öte yanda, Aydınlanma'dan gelen ve nesnelliği öncelikle doğabilimlerin (fizik, kimya, biyoloji) kesin yasaları, sonra da sadece biraz daha az kesin olan psikoloji ve sosyoloji metodolojisiyle beslenmiş ve yetişmiş olan saygıdeğer Freud var. Freud, bunalımdan söz açınca, öncelikle insanın öz geçmişini ve bir hekim olarak bunalımın nasıl azaltılıp yok edilebileceğini bulmaya çalışmıştı. Kierkegaard, bunalım üzerine düşününce, yeniden kendi felâket dolu hayatının şiddetli ıstırap veren bunalımları içine düşmüş ve insanoğlunun hangi korkunç günahının bunalımı yarattığını belirlemeye uğraşmıştı.

Ama kimi zaman, garip bir biçimde, Freud'la Kierkegaard rollerini değiştirir. Kierkegaard çoğu, aydınlık Freud'dan daha aydınlık görünür; «tanrıtanımaz» Freud, paradoksal bir biçimde, insanın günahkâr düşüşü mitosuna «Hristiyan» Kierkegaard'dan daha çok yaklaşır. Freud - İncil'deki gibi- insanın dünyaya düşmesini tarihsel bir olgu olarak anlattı -ilk baba katli- ve böylece günah ve bunalım için belli, tarihsel bir kaynak göstermiş oldu. Kierkegaard'a göre, insan'ın temel belirlenmesi, (determinasyon'u) gelişmemiş, her zaman var olmuştur. O, okuyucularını, her insanın cennetini yeniden kaybettiğine inandırmak için, büyük bir titizlikle Âdem ve Havva tema'sını işlemişti. Freud'un baba katli mitos'u ile alay edecek, Darwin'den

sonra yaşamış olsaydı şüphesiz evrim tarihindeki dogmatik öge üzerine nefret zehirini saçacaktı. Bu bakımdan Kierkegaard aşırı nesnel olan Freud'a göre daha anlayışlıydı; bununla birlikte, Freud ilk günah sorununun, başlangıçta hem sevdiği, hem de nefret ettiği babasını öldüren oğul'un acı yaşantısını izleyerek aydınlanabileceğine dair avutucu nitelikteki boş inanca saplanmıştı. Oluş süreci ve gelişmesi ile ilgilenmemiş olan Kierkegaard'ın, Freud'un açıkladığı birçok olayın üzerinde durmadığı halde, psikolojinin sınırları konusundaki incelemesi bugün de geçerlidir. Psikolojide söz konusu olan günahın (ya da bunalımın) ortaya çıkışı değil, nasıl ortaya çıktığıdır. Freud'un takıldığı, takılmak zorunda kaldığı tam bu noktada Kierkegaard'ın asıl yardımı görülür - bunalımın kişisel bir hastalık gibi değil, genel bir insan fenomeni gibi düşünülmesi.

Kierkegaard'a göre bunalım merkezîdir, insanoğlunun çekirdeğinde vardır. Bunalım, insanın bütün büyük başarılarının kaynağında olan kökel (radical) özgürlüğün sezinlenmesidir; düşünsel ve artistik yaratmanın ve insan yaşamında değerli ne varsa hepsinin nedeni olan sıkıntının kaçınılmaz ve vazgeçilmez şartıdır. Bunalımın nesnesi (objesi) ve nedeni «hiçlik»tir. Bunun için, Kierkegaard'ın özgürlüğü salt kurtuluş ya da serbestlikten (liberty) bambaşka bir şeydir. Hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri bağımlılıkları -örnekse Tanrı'ya, ya da kesin mantığın gereklerine boyun eğmek- özgürlüğün parlak adıyla anmak öyle rasyonelleşmiş bir insan alışkanlığı olmuştu ki, çoğu zaman Katolikler, Protestanlar hep benzer biçimde, özel bir bağımlılık çeşidini özgürlük olarak övmüşlerdir. Kierkegaard bütün bu kendini aldatmaların ve yerine koymaların (substitutes) çok ötesine geçmiş, tek gerçek özgürlüğe, hiçbir zaman yardım etmeyen, yalnız hiçliğe düşmeye yol açan özgürlüğe varmıştı. Kierkegaard'ın özgürlüğü salt değerli bilinmiş bir bağımlılıktan fazla bir şeydir; özgürlüğün bunalımı yaratması bundandır - gerçekte özgürlük bunalımın kendisidir.

Kierkegaard zorunluluğun değeri üzerine felsefi tutkuya son verdi. Zorunluluk kültürünü özgürlüğün korunmasız yalınlığına karşı başka bir korunma biçimi olarak meydana çıkardı. İnsanın kültür tarihini, «Aydınlanma»yı da içine alarak, kişinin yönelebileceği ve sığınabileceği bağımlılıkların, kurumların sürekli yaratılışı olarak gördü. Bu böyle olunca, tarih yalnız her an büyüyen özgürlüğe ve bilgiye doğru bir ilerleyiş değil; bu özgürlükten siyasal, dinsel, metafizik ya da ütöpik bağımlılıklarla sürekli bir kaçış teşebbüsüdür. Kierkegaard biliyordu ki, biz çoğalan bilgimize karşın gene de hep büyüyen kesinsizliğe düştüğümüz için, bir şeye bağlanamayız. Romantikler bu kötü sonucu (catastrophe) haber vermişlerdi; ama Kierkegaard kuşku ve kararsızlıklar içinde ve bu kuşku ve kararsızlığın yol açtığı karamsarlık, korku duygularıyla boğulmuş olarak bunalımı (ya da özgürlüğü) kendi yaşamında o kadar iz bırakan biçimde denemişti ki, onun denemesi yüzyılımız için tehlikeli olmuştu. Freud bütün klinik bilgisiyle hiçbir zaman bu duygu, anlayış ve kişisel yaşantı düzeyine erişmedi.

Bunun için, Kierkegaard'a göre, bunalım, yalnız katlanılacak kaçınılmaz bir alınyazısı değildi. Korkmak ve korku içinde yaşamak bir emir, bir dilek, bir zorunluluk oldu: Bunalmalısın; mutlak özgürlüğü olan bir birey haline gelmelisin; hiçbir akıntıda yüzmeme ve özgür, yalın kararlarla bir arada olan bunalımdan kaçmamalısın. Tanrıtanımaz Freud bilime olan inancıyla son başdönmesinden korunuyordu. Hristiyan Kierkegaard'ın böyle bir rahatlığı yoktu. Kierkegaard'da bunalım Freud'da olduğu gibi bütün ayrıntılarına kadar özenle açıklanmamıştı; ama Danimarkalı ilâhiyatçı bun alım konusundaki tekdüzenli (monotonous) ve saplantılı (monomaniac) zihin çabası ile kendisinden ne önce ne de sonra kimsenin erişemediği bir algılama derinliğine erişti.

Pascal, «İnsanlar niçin olduklarından daha korkak değiller?» diye sormuştu. Cevap: Kaçıyorlar - görmezlikten geliyor ve bunalımın değişik çeşitlerinde belirdiği kadar çok sayıda açık ve kapalı biçimlerde kaçıyorlar. İşte burada, yeniden, Freud ve Kierkegaard'ın buluştukları noktaya geliyoruz: Biri bu kaçışı zararlı ve sağlığı bozucu; öteki, değersiz ve alçakça bir davranış sayıyor. Ama insan bunalımla karşı karşıya gelince ona nasıl katlanacak? Kierkegaard ile Freud'un cevapları kaçış yollarını yadsımları bakımından aynı derecede uzlaşmazlık gösteriyor. Kierkegaard'ın Hristiyan düşüncesinde ısrarı ve teolojiyi rasyonelleştirmeye karşı oluşu ile Freud'un tam bilinçli olma üzerinde duruşu ve özel ya da kolektif yanılsamaların rasyonelleştirilmesine karşı oluşundaki direnme birbirine benziyor. Ama Freud, derece derece ve yavaş yavaş aklın ve bilginin yaşamı ve yaşamın bunalımını ancak dayanılabilir hale getireceğine inanırken, Kierkegaard kurtuluşu yalnız, münzevî, tedirgin bireyin bir inanç sıçraması yapmasında görüyor. Kurtuluşun tarihin dışında ve üstünde mutlak olarak varolan Tanrı'nın oğlu'nun tarih içinde Tanrı'nın öteki çocuklarını kurtarmak için dünyaya geldiğine inanmakta olduğunu hararetle savunmuştu. Kierkegaard din olayları konusunda son derece ciddi idi; kendisine bu tarih dışı olayı mecazî olarak düşünme izni vermiyor ve bu olayı bir mecaza (metaphor) ya da bir sembole çevirmek, böylece yok etmek isteyenlere çatıyordu.

Böyle olmakla birlikte, kendisi de buna inanmış değildi. Birçok kitabını bu tek soruna -bir insan inançlıysa, nasıl ve neye inanır sorununa- adanmıştı; çünkü kendisinin inanma yeteneği yoktu. Kierkegaard bir Hristiyan değildi, kendi tanımlamasına göre, Hristiyanlığı yalnız mutsuzca ve tutkuyla seviyordu. Hristiyanlığın ne olmadığını biliyordu - çevresinde gördüğü ve Hristiyan olarak tanıtılan şeylerin, özellikle fena halde hücum ettiği Kilise'nin. Gene de, bunalımı tek başına yenecek olanı -İsa ile bir olmayı- elde etmeyi başaramamıştı. Yalnız, iyilikle eş tuttuğu özgürlüğe, insanın olanaklarına ve yok edilmez bunalıma içtenlikle inanabilirdi. Avuntu olarak, inancı ile özgürlüğü ve olanaklarını ve bunalımını yenmiş bireyin mutlu durumunu açıkladı. Ama hiçbir zaman kendi korkunç özgürlüğünden vazgeçebileceği kadar kendisini aldatmadı; bu özgürlükten kurtulmak istese de vazgeçemiyordu. Kilisenin Hristiyanlığı bozduğu ve ters anladığını söylediği halde, Savonarola ya da Luther gibi, reformcu değildi. Her türlü koruma imgesini, bir din reformu ile

gelenini bile yıktı: «Luther'in doksan beş tezi vardı. Benimse bir tane: Hristiyanlık yaşamıyor.»

Kierkegaard çözüm yolunu ve kurtuluşu kendi gücünün yetmediği bir inanç eyleminde görüyordu. Tutku ile kaleme aldığı ateşli, şairane yazılarında, vaadedilmiş ülkeyi (mev'ut toprak) göz önüne getiriyordu; ama ona hiçbir zaman ulaşamamıştı. Kesin bir sıçrama yapamadığından bunalımını melankoli ile hafifletti; «özgürlük kendi oluşum çizgisi içinde yetkin olmayan biçimlere girerse» bu böyle olur. Melankoli açığa çıkmış ve kabul edilmiş bunalımdır. Bu, köklü bir tanrıtanımazlığa dönüşen harareti, sözde dindar ilâhiyatçının çözümüyle -ya da çözüme varamayışıyla- daha kontrolsüz bir inançla yetinmiş ölçülü bilim adamının akla uygun cevapları arasında ne kadar açık bir benzerlik var. Freud her zaman klinik adamıydı ve kökel çözümlere kuşkuyla bakardı ve kendi değişmez insanlığı konusunda o kadar koyu bir muhafazakardı ki, ister Marx'çı biçimde olsun, ister Kierkegaard'çı, büyük değişimlere hiç güvenmezdi - bunalıma Kierkegaard'ın açısından bakmak gereğini hiç duymamıştı. Freud edebî dille yazılmış ağırbaşlı yazılarında, insanların bilinç dışı mekanizmalarla bunalımdan kaçtıkları zaman hastalandıklarını göstermek amacıyla sınırlanmıştı. Ama farkındaydı ki, her zaman bu çözüm çok ileri götürülemez, hiçbir zaman tamamlanmamış, bitmemiştir, sıkıcı bir ağırlıkla ilerler, hiç değilse insanı sıkacak derecede yetersizdir; bunun için, iş buraya varınca -umduğundan belki biraz fazlasına varınca- Freud ezilmedi, yalnız biraz hayal kırıklığına uğradı.

Bu kazanç, insanın ülkücü umutlarıyla karşılaştırılınca, küçük bir kazanç da olsa, hiç değilse gereksiz birtakım sıkıntılardan kurtulmak bakımından değerlidir ve bunun için Freud'un ufak çözümlere ılımlı taraftarlığı baştan sona sarsılmadan kalabilir. Bazı sıkıntılar, birtakım insanlarda zekânın ve yaratıcı olanakların yardımıyla, yüceltme (sublimation) yoluyla tedavi edilebilir. Ötekiler tam tatminden yoksun kalmayı, vazgeçmeyi öğrenmelidir; insan baskı'nın yerine vazgeçme'yi koyacaktır. Bu da Kierkegaard'ın melankolisinin biraz daha iyimser bir biçimidir.

Bu üç düşünür -ölçülü, bilimsel psikiyatrist, öğretici toplum reformcusu ve münzevî heyecanlı ilâhiyatçı- gerçekten, çok farklı nedenlerle bizim, düşünce atmosferimizi, bilinçli sezgimizi, daha da çok, bilinçsiz korkularımızı, umutlarımızı etkilediler. Kişilikleri ve yetişme tarzları, dile getirdikleri amaçlar ve erekler, sorulan ortaya atıp cevaplandırma biçimleri, üslupları ve yönleri bakımından alabildiğine ayrıydılar; ama gene de hepsi çağımızın, belki de bütün çağların ana konulan ve anlamlı sorunlarına (hakikat, bunalım, uzun ve sağlam yaşamının olanakları) gösterdikleri ortak ilgide birleşiyorlardı. İnsan hakikatin ne kadarına onun parlaklığından gözleri körleşmeden karşı koyabilir? Heybetli yüküne dayanamıyorsa ve dayanamayacaksa ne yapar? Ne kadar ve ne çeşit bunalımı gereksinir ya da kaldırabilir? Kaçmak ve kendisini avutmak için çeşitli aldanma ve tedbir alma yolları nelerdir? Gerçeğin ve özgürlüğün koşulları nelerdir? İnsan onlarla nasıl ayakta durabilir ya da yaşayabilir?

Bunlar, gerçek ve sahte bilinç, inanç ve akıl, tarihsel görelilik (izafiyet) ve salt kesinlik, kaybolmuş cennet ve kazanılacak cennet ana motiflerinde görülen ve devamlı olarak tekrarlanan büyük temalardır.

Freud, Marx ve Kierkegaard, üçü de başarısızlık karşısında cesurdular, hiçbirinde çevreleriyle uzlaşma eğilimi yoktu. Elllerinde çekiçle felsefe yaptılar ve her şeyden önce, araştırmalarının akkor olmuş ışığını çevrelerindeki kurumlara ve bu kurumlar içindeki kuvvetlere çevirmiş olan birer eleştirmendiler. Sırf varolduğu için gerçeklik ile yetinme alışkanlığında değillerdi; tarihsel öğenin rastgele düzenini mutlakmış gibi gösterip, böylelikle yaşamın güvensizliğini, düşüncenin serüvenlerini küçümsemeyi kabul etmediler. Bu, yalnız verilmiş olan ve varolanla yetinemeyiş onları rahatlığın ve kendi durumundan hoşnut olmanın amansız düşmanı yaptı.

Bilgi ile bilimi kutuplaşmış karşıtlar olarak gören ve bunların ancak inanca dayanan ünlü sıçrama ile bağdaştırılabileceğini söyleyen Kierkegaard'ın kendisi, hararetle arzuladığı bu eylemi hiçbir zaman gerçekleştirememişti. Bu başarısızlığını kabul edecek kadar da dürüst ve sözünün eriydi. Kendisini bir Hristiyan olarak niteleyememişti; ama ulaşamadığı temel çözümün yerine sahtesini benimseyemeyecek kadar da gururluydu.

Kapitalizmin iç çelişmeleri üzerine yaptığı çalışmalarda bütün düşüncenin tarihsel göreliliğini ve duruma göre değişen belirliliğini keşfetmiş ve sistematik olarak incelemiş olan Marx, bu değerli görüşünü büyük çözüm'e adadı. Bu, Marx'ı insanlığın bütün hastalıklarına iyi gelecek ilâci bulduğuna inanan izleyicileri gözünde, her şeye gücü yeten bir önder durumuna getirdi ve dünyanın çehresini değiştiren güçlü bir siyasal hareket yarattı. Ama bu yeni çözüm, aslında, tıpkı eski akıl dışı inancın verdiği güvenliliğin çağdaş bilimin yeni kılıfına bürünmüş olanıdır. Dünyaya indirilmiş bu dinin yeni olan tek gerçek özelliği ne gariptir ki, istismarın bu en usta ortaya vurucusu ve tarihçisi adına yepyeni ve işitilmemiş istismar çeşitlerinin uygulanmasıdır.

Freud herhangi dramatik bir sıçramayı denemek için fazla şüpheli ve dışa ait bir değişmenin (bu değişme ne kadar yaygın olursa olsun) içte de devrimci etkiler yaratacağına inanamayacak kadar ölçülüydü. Sezgide ve cesaretle ötekilerden aşağı kalmadan insanın iç dünyasının inatla saklanan gizlerini buldu ve ağır ağır, özenle, sabırla, insan ruhunun keşfedilmemiş ülkesine giden bir yol açtı. Freud'un çalışma yöntemleri can sıkıcıdır, gözalcı değildir; başarısızlığı bile dramatik sahneler yaratan büyük çözüm yollarının ateşli çekiciliğinden yoksundur. Bununla birlikte o, dıştaki sömürücülüğe ve içteki köleliğe karşı -bunalımın dayanılmazlığına ve hatta insanın kendi kendini aldatmasının daha da dayanılmaz sapkınlığına (perversion) karşı- belki de en etkili silâhları imal etmiştir.

İNANCA SAYGI TABUSU ÜZERİNE

Mehmet Miroğlu

Eğer tabuları yıkma yolunda ilerliyorsak, eğer amacımız gerçekten buysa; öncelikle bireylerin kafasında kurduğu ve inatla savundukları hatalarla dolu bir tabu olan "saygı tabusu"nu yıkmamız gerekir. Dini her konudan eleştirebilmeyi araç olarak belirlediğimize göre öncelikle "Dine/İnanca saygı duymak gerekir!" önyargısını kırmalıyız. Aksi takdirde ne kadar anlatsak anlatalım bir adım yol gidemeyiz.

Birçok kişinin bana karşı çıkacak olmasını göz önüne alıp yazıya kendi görüşlerimi aktararak başlayayım; inanca saygı duymak zorunluluk değildir, inanca saygı duymak hatta bu saygı ve hürmeti zorunlu kılmak bile bireye yapılan saygısızca hareketlerdendir. Ben bu görüşe sahibim. Hem inanca saygı duymak gerekmez hem de inanca saygı duymamak suç sayılmamalıdır. Yazının geneline yayılmış olan bu görüş sadece dine mensup insanlar tarafından değil, neredeyse herkes tarafından yanlış anlaşılmalıdır. Yanlış anlama şudur ki; inanca saygı duymak ile inanca sahip olma hakkına saygı duymak aynı şeyler değildir.

Bir kişi çıkıp süperman olduğunu iddia ederek bu görüşüne inanabilir, bunu körü körüne bir bağlılıkla savunabilir. Onun bu görüşe sahip olup buna inanması sizin bu inanca saygı duymanızı gerektiren bir olay değildir. Ama şunu gözden kaçırmamak gerekiyor: Bu inanışa sahip olan kişinin "inanca sahip olma hakkına" saygı duymalısınız, hiç değilse bu inanış başkasına zarar vermiyorsa... Eğer süperman olduğunu iddia eden bu birey kendi halinde yaşayıp gidiyorsa, kimseye bir zararı dokunmuyorsa, o kişinin inanma hakkına saygı duyulmalıdır. Fakat bu kişi "Süperman olma inancı" yüzünden kişilerin özel hayatlarına karışıyor ve insanların özgürlüğünü kısıtlıyorsa o zaman inanca sahip olma hakkına da saygı duyulmamalıdır.

İşte genel yanlış yukarıda bahsettiğim noktada oluşuyor. İnanca saygı duymakla inanca sahip olma hakkına saygı duymak birbirinden farklı iki kavram olmakla beraber, benim gibi "İnanca saygı duymuyorum" diyen kişiler, yanlış anlaşılıp "İnanca sahip olma hakkına saygı duymuyorum" demekle suçlanıyor. Yazının başında da uyardım: rağmen tekrar uyarayım; lütfen bizleri yanlış anlamayın. İsterseniz krem peynire taparsınız, fakat insanların krem peynire saygı göstermesini beklemeniz yanlış olur, sadece sizin bu inanışa sahip olmanıza saygı duymalıdır. Siz de bununla yetinmelisiniz. Ricky Gervais'in sözleri ne kadar da anlam kazanıyor şimdi: "Aptalca inançlara saygı duymam. Ancak bir insanın aptalca inançlara sahip olma hakkına saygı duyarım. Bunları aptalca bulma hakkımı da sonuna kadar savunurum"

Geçtiğimiz aylarda Fazıl Say'ın başına gelen talihsiz olayları az çok biliyorsunuzdur. Twitter'dan yazdığı Ömer Hayyam'ın rubaisi yüzünden 10 ay hapse mahkum edilen besteciden söz ediyorum (1). Fazıl Say'ın düşüncesi diğer insanların inanışlarıyla çelişiyorsa bu onu neden saygısız yapıyor? Neden bir müslüman "Allah'ın olduğuna

inanmıyorum" diyen bir ateisti saygısız olarak niteliyor? İki düşüncenin birbiriyle çelişmesi neden bir diğerini "saygısız" yapıyor?

Birinin çıkıp "Camide votka içmenin kutsal olduğuna inanıyorum" deyip camide içki içmeye çalışması sonucunda gelecek tepkileri düşünün. Ya da bunu hayata geçirmesi sonucunda dövüleceği, işkence edileceği, öldürüleceği gerçeğini... Sonuç olarak kimse müslüman kimselerin "Camide votka içmenin kutsal olduğuna inanmak" adlı inanışa saygısızlık ettiğini düşünmeyecektir. Peki ya neden? Bu insanların neden saygı hakkındaki görüşleri sadece kendi inanışları eleştirildiği zaman ortaya çıkıyor diye bir düşünün. Bir kişinin çıkıp da "Tanrı benimle konuştu ve müslümanları öldürmemi istiyor." demesi durumunda kaç kişi bu inanışa saygı duyar tahmin edin. Herkesin "Kafası kaçık, şizofren bir islamofobik" olduğu görüşünde birlik olacağına garanti verebilirim. Şimdiye kadar anlatmak istediğim ana fikri üç maddede toplamam gerekirse:

1- İnanca ve fikirlere saygı duymak zorunda değiliz. Her türlü fikir/düşünce/inanç eleştirilebilir. Bu savunduğum görüşü bile insanlar, benim özgürlüğümü kısıtlamadan eleştirebilirler. Bir görüşe koyu bir şekilde bağlanan insanların sayısının çoğunlukta olması, o görüşü dokunulmaz yapmaz, o görüş eleştirilebilir.

2- Bir görüşe saygı duymak zorunda olmamız durumunda her şey bitmiş değildir. Ortaya yeni bir soru çıkar: "İnsanların bu görüşe sahip olma hakkına saygı duymalı mıyız?" İnsanların o görüşe sahip olmasına saygı duymamız bir zorunluluk olmasa bile, "yaparsanız iyi olur" denilebilecek bir harekettir. Eğer sahip olunan inanç insanların özgürlüğünü kısıtlamıyorsa, etik bir inanç ise bu görüşe sahip olma hakkına saygı duyulmalıdır.

3- Eğer bu görüş insanların özgürlüğünü kısıtlıyorsa, başkalarına zarar veriyorsa, insanlığı geriye götürmekte kullanılan en büyük araçlardan biri ise, insanların o görüşe sahip olma hakkına saygı duymak zorunda değilsinizdir. Şiddeti öngören bir görüş, sahip olunmaya dahi saygıyı hak etmez.

Peki bir düşünelim. Saygı duyulması istenilen dinlerin özellikleri neler? Bu dinlerin her öğretilerine saygı duyulmalı mıdır? Yukarıdaki ikinci madde ile bir uyuşma söz konusu ise insanların inanma hakkına ve inancına saygı duymamızda problem yok demektir. Bu ve benzer soruların cevapları irdelendikten sonra saygı duyulup duyulmaması kişiye bırakılması gereken bir meseledir.

*Bir kadının miras hakkının erkeğin yarısı kadar olduğu görüşüne (2)

*Hırsızların çaprazlama ellerinin kesileceği görüşüne (3)

- *Zina yapanlara 80 sopa vurma görüşüne (4)
- *Namaz kılmayı bırakanın öldürülmesi görüşüne (5)
- *Dinden çıkan kişinin öldürülmesi görüşüne (6)
- *Kadına değer vermeyen bir görüşe
- *İnsanlara hakaret edebilen bir kitabı kutsal sayan görüşe (7)
- *Kadınlara "Uğursuz bir mal" gözüyle bakan görüşe (8)
- *Din Allahın olana kadar insanlarla savaşma görüşüne (9)

...ve çok daha fazla madde ile uzatılabilecek bu görüşler bütününe saygı beklenmesi ne kadar doğaldır? İnsana saygısı olmayan bir görüşe nasıl saygı duyabiliriz ki? Bir de bunu eleştiren Fazıl Say'ı düşünün. Yaptığı sadece birkaç satır yazmaktı. Üstelik yazdığı satırlar yukardaki görüşlere yönelik de denebilirdi. Fakat suçlu kim oldu: Fazıl Say.

Sık sık katıldığım tartışmalar içinde İslam'ın Peygamberine sürekli "Muhammed" olarak hitap etmekteyim. Karşı taraf ise çoğu zaman bu hitabımın yanlış olduğunu düşünerek bağırma sinirlenmeye başlıyor. Sözde saygısızlık ediyormuşum. Eğer Muhammed'den bahsedeceksem önüne "Hazreti" sıfatını getirmem gerekiyormuş, yoksa karşıdaki kişinin inancına saygısızlık edermişim. İyi de benim için değerli olmayan birine neden bu sıfatla hitap edeyim ki? Siyaset tartışmalarında bir nazistin çıkıp "Hey, hey, hey! Sen Saygıdeğer Hitler hakkında konuşuyorsun. Ağzını topla bakalım. Ona Saygıdeğer Hitler olarak hitap etmelisin. Hitler'in görüşlerini kabul etmiyor olabilirsin ama saygı duymak zorundasın" dediğini hayal etsenize...

O halde her şeyi bir kenara bırakıp sizden yeni bir beyin fırtınası yapmanızı rica edeyim. Şimdi bahsedeceğim olayların, günümüzdeki tartışmalarda oldukça yaşanan bu olayların, sebebini düşünmenizi istiyorum: Eğer bir non-teist İslam'ın peygamberinden bahsediyorsa ve "Muhammed" olarak hitap ediyorsa bu müslüman için saygısızlık olarak sayılacaktır. Ama müslüman "Hazreti Muhammed" derse bu non-teistin görüşüne saygısızlık değildir. Eğer non-teist "Evreni Allah/Tanrı/İsa/Yehova yaratmadı" derse müslüman ya da inançlı başka biri bunu saygısızlık olarak algılayacaktır; ama tersi söz konusu olduğunda non-teist için saygısızlık olmamalıdır. O halde buradaki tezatlığı fark ettiniz mi? Bir insan, kendi inancının herkes tarafından, düşünceleriyle çelişse bile, saygı duyulmasını istemesi sadece inancını dayatmaya girer. Bu da bir hak değildir, suçtur.

Bir inanca sahip birinin görüşleri ve kutsalları sadece o inanca sahip kişilere ve o inanca göre kutsaldır, geçerlidir. Bundan dolayı kutsal değerleri eleştirmek ne suç sayılmalıdır, ne bunu yapan kişiye 10 ay hapis verilmelidir, ne bu kutsallar başkalarına dayatılmalıdır, ne de bu inanç başkalarına dayatılmalıdır.

Şu ana kadar anlattığımız her şeyi göz önüne alırsak bunu fark edeceksinizdir. Bir inançlının gözünde "İnanç ve Saygı" söz konusu olduğunda aşağıdaki maddeler söz konusudur.

- Eğer bilim ve inanç çelişiyorsa bilim haksızdır, saygısızdır.
- Eğer dinsel görüşler insancıl görüşlerle çelişiyorsa, insancıl görüşlere sahip kişiler saygısızdır.
- Eğer kutsallar eleştiriliyorsa bu eleştiri yapanlar saygısızdır.

Yukardaki üç madde de hatalı bir tabunun sahip olunması ile ortaya çıkmış önyargılardan ibaret. Üçü de saygısızlık olarak nitelendirilmemeli ve inanca sahip bireyler bu eleştirilere açık olmalıdır. Fakat öyle görülüyor ki eleştirenler, sorgulayanlar sürekli olarak saygısızdır ve cezalandırılmaya mahkumdur. Kısaca inançlıların gözünden olaya baktığımızda:

- Charlie Hebdo katliamına benzer İslam kökenli vahşetler yaşansa da
- Her ne kadar Sivas Katliamı gibi katliamlar tarih boyunca gerçekleştirilmişse de,
- Turan Dursun, Bahriye Üçok gibi aydınlarımız öldürülmüşse de,
- Fazıl Say birkaç dize yüzünden 10 ay hapse mahkum edilmiş olsa da,
- Danimarkalı karikatürist için idam fetvaları çıkarılsa da
- İntihar bombacıları masumların canlarını alsada

... inançlara saygı duymalısınız. Tabi bunlarla birlikte; siyahilere terör estiren Ku Klux Klan'a da Nazizme de Haçlı Seferleri'ne de saygı duymalısınız. Çünkü halkın bir kesimini incitmemeniz gerekiyor.

Benim insancıl olan her inanca saygım olacaktır. Eğer bir inanç ya da düşünce biçimi insancıl değilse ama bunu benimseyen kişi çevresine ve kendisine bir zarar getirmiyorsa bu inanca sahip olma hakkına saygı duyarım; inanca değil. Eğer ki bir inanç ve ya düşünce biçimi hem insancıl değilse hem de inancı benimseyen kişi tarafından çevreye zarar getiriyorsa kesin olarak saygım olmayacaktır: hem inanca hem inanca sahip olma hakkına.

Yazıma Lewis Wolpert'tan yapacağım kısa bir alıntıyla son vermek istiyorum:

"Bilime ve dünyayı anlamak için en iyi yöntemin bilim olduğuna inanıyorum. Din olgusuna bir bilim adamı olarak yaklaşıyorum ve Tanrı'nın varlığını kanıtlayan sağlam bir kanıt görmüyorum. Dini inançlara, başkalarının hayatına müdahale etmediği ya da bilimle çelişmediği sürece de karşı değilim"

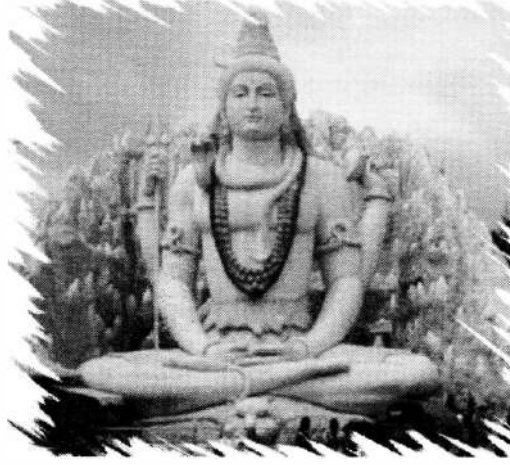
Notlar:

- 1- Bahsi geçen dizeler: İrmaklarından şaraplar akacak" diyorsun, Cennet-i ala meyhane midir? 'her mümin'e iki huri' diyorsun Cennet-i ala kerhane midir? Bu dizelerin Ömer Hayyam'a ait olmadığı iddia edile bile, bu iddia konumuz için önemli olmadığından irdelenmemiştir.
- 2- Bkz. Nisa Suresi 11. Ayet
- 3- Bkz. Maide Suresi 38. Ayet
- 4- Bkz. Nur Suresi 4. Ayet
- 5- Namaz kılmanın cezası üzerinde durulması gereken uzun bir konudur. Fakat buradaki köşemiz kısıtlı olduğundan sadece namaz kılmanın öldürülmesi ile ilgili çeşitli kaynakları yazmakla yetiniyoruz: ed-Durru'l-Muhtâr, I, 326, Merakıl-Felah, 60; el-Kavâinü'l-Fikriyye, 42; Bidâyetü'l-Muctehid, I, 87; eş-Şerhu's-Sağîr, I, 238; Muğni'l-Muhtâc I, 327 vd.; el-Muhezzeb, I, 51; Keşşâful-Kinâ, I, 263; el-Muğni, II, 442
- 6- "Kafirle öldüreni, Cehennemde birlikte bulunamaz." hadisinin kaynakları: Müslim: İmaret 130-131, hadis no: 1891; Ebu Davud: Cihad 11, hadis no: 2495; Nesei: Cihad 9 ; Ahmed İbn Hanbel, 2: 263, 340, 342 "Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz" hadisinin kaynakları: Buhârî, Cihâd 149, İtisâm, 28, İstîâbe, 2; Ebû Dâvud, Hudûd 1; Tirmizî, Hudûd, 25; Nesâî, Tahrîm, 14
- 7- Bkz. Turan Dursun, Din Bu 1, Sayfa 162-164
- 8- "Uğursuzluk üç şeyde vardır: Kadında, evde ve atta." hadisinin kaynakları: Ebu Davud, Tıb 24/3922; Müslim, Selam 34/115; Buhari, Nikah, 17/4805
- 9- Bkz. Tevbe Suresi 29. Ayet

HİNT UYGARLIĞI VE TİYATROSU ÜZERİNE

Serkan Fırtına

“O bir denizdir, biz sadece bulutlarıyız”
Lamartine

Hint Uygarlığı hakkında birçok değerlendirme vardır. Ancak yapılan değerlendirmelerin ortaya çıkardığı ortak sonuç ise hiç kuşkusuz, Hint Uygarlığı'nın dünya insanlık mirasına çok önemli ve farklı katkılar sunmuş oldukları gerçeğidir.

İlk Çağ Uygarlığının ve kültürünün en büyük merkezlerinden biri de Hint olmuştur. Onun özgünlüğü şurada ki, katkısını yaptıktan sonra sönüp gitmedi; aradan yüzlerce yıl geçmiş de olsa, bugün de koruyor özgünlüğünü. (Tanilli, 1994: 191)

Hint'te ilk köleci toplumun dini Brahmanizm'di. İlkel topluluğun, Veda'lar yoluyla, bize, ulaşabilmiş olan dinsel inançları, doğa güçlerinin tanrılaştırılmasına ve anemizme dayanıyordu. Brahmanizm, devleti kutsal bir kurum katına çıkarıyor, hükümdarın kişiliğini kutsallaştırıyor ve sosyal eşitsizliği, yani varna'lar sistemini onaylıyordu. (Tanilli, 1994: 195)

Brahmanizm, köleci rejimin iyice geliştiği bir devirde, İsa'dan önce I. Bin yılın ortalarında, yerini Budizm'e bıraktı. (Tanilli, 1994: 196)

Budizm, Buda'dan geliyor; “aydınlanmış” demektir. Efsaneye göre, yeni dinin temel ilkelerini koyup ettiği kabul edilen kişinin takma adıdır. Budizm göre, çalışanların kendi ruhlarını kurtarmaktan başka hiçbir amaçları olmamalı ve sosyal ilişkileri değiştirme konusunda her türlü girişime sırt çevirmelidirler. Budizm, edilgenliği, gerçekliğe boyun eğmeyi öğütlediğinden, giderek ezilenleri ezenlere karşı mücadelesinde manevi bakımdan silahsızlandırdığından, zulme uğramak şöyle dursun V. y.y.'dan başlayarak, köleci soyluların desteğini bile sağladı. Budizm, kabile inanışlarından üstünde olsa, gelişmekte olan büyük köleci devletler için çok ciddi ideolojik bir temeldi. (Tanilli, 1994: 198)

Cemil Meriç'e göre, Budizm, bir kopuş değil aksine bir reformdur. Buda için doğuştan Brahman yoktur, kişi yaptıklarıyla Brahman olmaya hak kazanır. Kadın ilk defa kutsal şölende yerini alıyor, cariyelikten rahibelğe yükseliyordu. Buda için kast yoktu, insan vardı. Budizm bir Nihilizm değil, idealizmlerin en yücesidir. Cenneti de, cehennemi de biz yaratıyoruz.

Hint'in aleyhinde atıp tutanların başlıca dayanağı kastlardır. Ancak Britanya sömürgelerinde, İngilizlerle yerlileri birbirinden ayıran daha sarp bir duvar değimliydi. Kast bir ana kucağıdır Hintli için. Leyleğin bir yuvadan attığı bir yavru yok bu ülkede, hangi kastta doğmuşsanız o kastta ölürsünüz. (Meriç, 2009: 20)

Tanilli kastlar konusunda şunları ifade eder: “Emekçileri birbirinden alabildiğince soyutlamada yararları bulunan sömürücü sınıflar, kast farklılıklarını savunuyor, özellikle en yoksul en çok sömürülenler, yani dokunulmazlar söz konusu olduğunda, daha da dikkat kesiliyorlardı bu ayrıma” (Tanilli, 1994: 205)

Hintlilerde filozoflar iki sınıfa ayrılır: İnançları Pythagoras'inkini andıran Brahmanlar ve dünyadan el etek çekip sığınan Gurmonlar. (Meriç, 2009: 30)

Hint mitolojisinin kaynağı dehşet. Hintli bilinmeyen ve görülmeyenle uğraşmış, Yunanlı bilinen ve faydalı olanla... Birinde hayal gelişmiş, ötekinde zeka. (Meriç, 2009 : 49)

Schopenhauer “Tevrat'ın İsa dini ile hiçbir ilgisi yok. Hristiyanlığın kaynağı Hint'tedir. Buhtunnasır Yahudiler'e çok yumuşak davranmış, tek tanrılı dinler kana boyamış dünyayı. Brahmanizmde, budizmde taasuptan eser yoktur... Hint düşüncesiyle uzlaşmayan herhangi bir felsefe kabule şayan

değildir” açıklamasında Hint mitolojisinin tek tanrılı dinlerle olan ilişkisini farklılıklarını irdelemiştir. (Meriç, 2009: 51)

Hint felsefesi bütün felsefeleri gölgede bırakır, Lamartine'e göre. “O bir denizdir, biz sadece bulutlarıyız” diyen şair, Hint destanlarıyla boy ölçüşebilecek bir ırmak-şiiir yazmaya özenmiş, ama bu rüyayı gerçekleştirmek ancak “La Legende des Siecles” yaratıcısına nasip olabilmisti. (Meriç, 2009: 63)

“Hiçbir kitap ruhumuzu Upanişadlar kadar yükseltemez. Hayatımın acılarını onlarla avuttum, ölürlen de onlar beni teselli edecek.” -Schopenhauer

Hint şiiri'nin önemi konusunda Cemil Meriç, Quinet'den şu alıntıyı yapar “ Avrupa yorgun bugün. İngiltere'yi, Almanya'yı, Fransa'yı dolaşın. Soluk soluğa kalmış insanlar göreceksiniz. Hiçbirinin yaşadığı anla ilgisi yok. Hepsi de adı bilinmeyen bir hayal peşinde. Homeros, Dante, Shakespeare,.. bu şımarık zekaları doyuramıyor artık. Bize yeni kaynaklar lazım diyorlar, manevi çölümüzde kana kana içeceğimiz kaynaklar. Ve kayalıklardan taptaze bir ilham pınarı fışkırıyor: Hint şiiri”. (Meriç, 2009: 66)

Meriç Toprak ve İnsan ilişkisini Hint'teki önemini şu sözlerle açıklar: “Bu ülkede toprak bir masal sultanı kadar cömert. Kıraçlardan altın başaklar fışkırtır bir sağanak. Tek kökten koca bir orman doğar. Çöllerden çiçek bahçelerine geçilir yaz yağmurları hem tabiatın yüzünü güldürür, hem insanın. Ama kışlar kurak, baharlar boğucudur ve yağmur her bölgeyi aynı cömertlikle başaklandırmaz. Kuzey Himalaya'nın kasırgaları tarar, güneği Asya güneşinin alevi. Musonlar kesilince açlık başlar. Sıcak, damarlardaki kanı erimiş kurşuna çevirir; toprak bakırlaşır, ölümü arzular insan” (Meriç, 2009: 89)

Hint'in düşünce örgüsünde koyu renkler ağır basar. Hint, hayatı küçümseyenlerin vatanıdır. Ama bu geniş ülkeyi bir dervişler tekkesi sanmayalım. Firavunlar diyarı muhteşem bir taş yığını, Fırat boylarında yükselen mamureler toprak altında, Atina bir hayal, Roma bir efsane... Hint beş bin yıldan beri var. Hintli elini kolunu bağlayıp hayaller aleminde yaşasaydı, o büyük medeniyet nasıl doğar, nasıl gelişir, nasıl ayakta durabilirdi?” (Meriç, 2009: 90)

Meriç, Hint kutsal kitaplarında, Brahmanizmin kutsal metinlerini incelerken öncelikle, Vedalara değinir: “Veda kutsal bilgi demek. Bin yılı kucaklayan bu edebiyatın bütün ürünleri ilahi bir kaynaktan gelmez. Kuşaktan kuşağa aktarılan çeşitli gelenekleri de Vedalar'ın dört kutsal kitabına eklerler. Derleme mahiyetindeki bu kitaplara sanhitalar denir. Sanhitalar'ın ilki Rig-Veda, ikincisi Yacur-Veda, üçüncüsü Sama-Veda, dördüncüsü Atharva-Veda. (Meriç, 2009: 107)

Avrupa'da büyük heyecan uyandırır Vedalar. Bilhassa Alman bilginleri bu eski ilahileri Aryalar'ın kutsal kitabı olarak vasıflandırır. Veda medeniyeti dünya tarihinin kemer taşı sayılır. (Meriç, 2009: 110)

Server Tanilli Vedalara sınıfsal açıdan yaklaşır. “Vada'ların en eskisi olan Rig Veda, çok sayıda köleden söz ediyor. Köleler, efendilerinin mutlak mülkiyeti altındaydılar. Efendileri onları satabileceği gibi, armağan edebilir ya da cihaz olarak verebilir, hangi işte olursa olsun kullanabilirdi.” (Tanilli, 1994: 194)

Bu ayrımın yarattığı sosyolojik sonuçları Tanilli şöyle açıklar: “Toplumun sınıflara bölündüğü anda devlet ortaya çıkıyor. Aristokrasi, kabile yönetiminin dizginlerini ele geçiriyor ve kölelerle, topluluğun en yoksul kişilerinin itaatini sağlamak için yararlanıyor bundan. (Tanilli, 1994: 194)

Meriç, Vedalar ile Upanişadları şöyle karşılaştırır: “Vedalar geleceğe ümitle bakan genç bir kavmin, sevinç çığlıklarıyla örülüydü. Upanişadlar çözülmeye yüz tutan bir düzenin karamsar felsefesi. (Meriç, 2009: 113)

Hint'in kitab-ı mukaddesidir Upanişadlar. Ama kalabalığa seslenen bir kitap değil. Sayfalarında imanla inkar kucaklaşır. Vedalar'ın sonuncusudurlar güya, yine de en aziz inançlarla alay etmekten çekinmezler. (Meriç, 2009: 114)

Huzur, benliğin aşk içinde yanıp nur olması.
Huzur, kainatın konserine karışmak, ılık olmak,
koku olmak, name olmak ve bir daha doğmamak.
Huzur: nirvana.

Cemil Meriç

İsa'dan önce 6. yüzyıldayız. Bihar, Brahmanizmin kök salmadığı bir ülke. Kurtarıcılara inanan bir halk ve hayatı felaketlerin en büyüğü sayan bir aristokrasi. (Meriç, 2009: 164)

Vedalar'ın Tanrı kelamı olduğuna inanmaz Canist. Tanrı'ya inanmaz ki vahye inansın. Evreni Tanrı yaratmış, peki ama Tanrı'yı yaratan kim? Dünya ezelden beri mevcut... (Meriç, 2009: 165)

Meriç, Budizm'in temel düşüncesini diğer doktrinlerle karşılaştırarak inceler: “Brahmanizm, Brahmanlar'ın şekillendirdiği Vedalar doktrini. Budizm'de, cainizm gibi, bu doktrine karşı bir tepki. Ama bir kopuş değil, bir reform” (Meriç, 2009: 167)

Buda için doğuştan Brahman yoktur, kişi yaptıklarıyla Brahman olmaya hak kazanır ancak. Buda, hem gönlünün, hem de mabedinin kapılarını bütün insanlığa açtı, dostlarını bir araya topladı. Gemisine yalnız karısını bindiren Nuh, gemisine bütün insanları çağıran Buda... İsrail ve Hint. (Meriç, 2009: 167)

Meriç Hint edebiyatına şu sözlerle giriş yapar: “Hint lirizminin de iki kolu var, Ganj gibi... Birleşen, ayrılan, sonra tekrar kaynaşan iki kol. Birinde sevgilinin hayali yıldızlaşır, ötekinde Tanrı'nın: şehvet ve insan. (Meriç, 2009: 180)

Ama Hint lirizminin ne bir Leyla'sı var, ne bir Mecnun'u. Aşk erişilmez bir ideal değil, yaşanan bir gerçek. Şair bir kadına değil, kadına aşık, kadına, yani tabiatın bütün güzelliklerine. (Meriç, 2009: 181)

Şehvet bir mezhep olmuş Hint'te. Atharva-Veda'nın ana konularından biri aşk... Kandi'nin memelerine destanlar yazılmış. “Kama-Sutra”, bugün de aşk sanatının en güzel kitabı. (Meriç, 2009: 181)

Tanilli, Hint Edebiyatının önemi konusunda şunları söyler: “Eski Hint edebiyatı, pek çeşitli ve pek zengindir. İsa'dan önce I. yüzyılda, çok uluslu olan Hint'in edebi dili olan sankritçede, Mahabharata ve Ramayana yazıldı. Bunlar, kahramanların yaptıklarını anlatan ve pek eski efsaneleri içeren epik şiirlerdir. (Tanilli, 1994: 207)

Meriç, Hint edebiyatında Tiyatro ile ilgili şu düşünceleri örnekler: “Shakespeare henüz çok uzaklardaydı, diyor Mary Summer... Britanya Sezarlar'ın boyunduruğu altında inler, keltler kuytu ormanlarda barınırken, medeniyetin tadını çıkarıyordu Hint. Seçkin bir seyirci kalabalığı Kalidasa adıyla ün salan bir dram yazarını çılgınca alkışlıyordu... Shakespeare ve Kalidasa, iki hayat değil, iki tezat. Hint şairi, yağmur taşıyan bir bulutun rahmet sayıldığı yakıcı bir ülkede doğdu. Shakespeare, güneşin aydınlanmakta bile hassas davrandığı sisli bir adada...” (Meriç, 2009: 220)

Aziz çalışlar Hint felsefesinin, Hint tiyatrosuna yansımalarını şöyle inceler: “10. yüzyılda Hint dillerinin ortaya çıkması ve Sanskrit dilinin geçerliğini ve üslubunu yitirmesi yanı sıra, 12. yüzyılda İslam'ın yerleşmesini, 16. yüzyılda Moğol egemenliğinin kurulması sonucu klasik Sankrit tiyatrosunun kalkmasıyla drama sanatı geleneği geleneksel ve halk tiyatrosunun içinde eridiği kadar, dans tiyatrosunda da özümlemlenerek sürmüştür. Geleneksel Hint tiyatrosu, epik temaları ve söylemler öykülerini (Rama ve Krişna) işleyen tapınak tiyatrosu biçiminde yer alırken, toplumsal temaları işleyen topluluk tiyatrosu biçiminde de yer alıyor, törensel oyunlardan farslara kadar çeşitlilik gösteriyordu. Ortaçağlar tapınak tiyatrosuna yol açmışken, 17. ve 18. yüzyıldaki gelişmeler laik tiyatronun yeşermesine yol açmıştı. Gerçekçi olmayan, üsluplaştırmaya ve görenekselliğe dayanan geleneksel Hint tiyatrosu, halkın inançlarını, törelerini tören ve tapınıklarını yansıtır. Dinsel çağrışımlar olduğu kadar, toplumsal yaşama ve laik değerlere de yer verir; çeşitli geleneksel sanatlardan, destan ve baladlardan, öykü anlatıcılık ile müzik ve danstan, dinsel ve sivil törensellikten, sözsüz oyun ve akrobasiye, plastik ve grafik sanatlardan bir alışım oluşturur. Geleneksel tiyatronun görenekleri, kendine özgü özellikler göstermekle birlikte, klasik Sanskrit tiyatrosuyla olduğu kadar, ortaçağdaki sözlü halk tiyatrosuyla da yakınlıklar gösterir. Tiyatronun gerçekçi olmama özelliğini pekiştirmek için uygulanan göstermecilik üsluplaştırmayla öne çıkan geleneksel Hint tiyatrosunda gösteriler bir önmüzikle, oyun kişilerinin ve temanın tanıtımıyla ve felsefi bir konu üstüne görüş alışverişiyle başlar; tartışmalı dünyayı ve şarkı olarak sunulan dramatik konuşma, söz yinelenmeleri, söz bindirme ve eşzamanlı konuşma yoluyla oyuncu ile koro arasında gidip gelirdi. Gerek dinsel, gerek laik tiyatrodaki şarkıcılar ya da bir anlatıcıdan oluşan koronun önemi büyüktü; koro, oyunun bütün metnini okur, oyuncuya eşlik eder, oyunun müziksel yapısını güçlendirirdi. Oyuncuların belli tiplere ayrılması, çok sayıda çeşitli rolleri oynayabilmelerine olanak vermek içindi; oyun kişileri üç ana kategoriye ayrılıyordu: Tanrısal (sadvika), dünyasal (rajasika) ve kötücül (ramasika). Geleneksel Hint tiyatrosu oyuncunun tiyatrosuydu: Oyuncu, sözsüz oyunu, dansı, okumayı, müzik ve akrobasiyi iyi bilmeliydi; oyuncu, kendi dramatik bulunumuyla sahne yansımasını kurardı. Sanskrit tiyatrosunda da görülen sudradhara, anlatıcı olarak yer alırken, komik tip viduşaka, toplumsal durumlar üstüne sert yorumlar getirirdi. Gerçekçi olmayan, zaman ve mekânın metafizik olarak alındığı geleneksel Hint tiyatrosunda, üsluplaştırılmış, simgesel makyajı, görsel giysileri ve çok büyük fantastik saç düzeniyle, oyuncu, sahne düzenini oluştururdu; oyuncunun koreografik oyunculuğu ve simgesel davranışları, sahne etkisini yaratırdı. Oyunlar bir yükselti sahnede, açık havada, sokaklarda, pazar yerlerinde, tapınak bahçelerinde, avlularda, harman alanlarından oynanırdı. Rama ve Krişna'yla ilgili

oyunlarda izleyiciler de oyuna katılırlardı. (Çalışlar, 1998: 304-306)

Birçok hatip, şair ve yazar yetiştiren Hindistan, bilhassa son senelerde bir aziz sayılan Mahatma Gandhi'nin etrafında toplanmış ve memleketlerinin bağımsızlığı için uğraşmaktadırlar. Gandhi, Hariyan adında İngilizce bir dergi çıkarmakla dünyaya hitap eder. Gandhi, insan hayatıyla çok ilgilidir. Hayatın birçok yönü olduğu için Gandhi de çok cepheli bir insandır. Meselâ, bir yazısında Hindistan bağımsızlığını inceler, öbüründe şekerleme yapmaya yarayan şeker nisbetinin azalmasından bahseder. Üçüncüde, cinayeti, dördüncüde fıstığın faydalarını ele alır. Gandhi'nin bu çeşitli yazıları birbirini bozduğu zaman Batılı ona kararsız, Doğulu ise “Gandhi kendine karşı dürüstlük gösteriyor,” der. Çünkü, Gandhi için ne politika büyüktür ve ne de fıstık küçüktür. Onun en şaşılacak tarafı günün yirmi dört saatini halk arasında geçirmesidir. Aynı zamanda Gandhi yerleşmiş olan ananeyi/ geleneği, Hint kaslarını paryalara (Dokunmazlara) fena muamele etmekten vazgeçirmeye çalışmaktadır. Gandhi dininin özü: Bir Allaha iman etmek, kendisinin de bu Allahın vasıtası olduğuna, dünyada barış ve saadete, cennete ve Allaha ancak iyilik ile ulaşabileceğidir. (edebiyatsanat.com)

Eski Hint Uygarlığı, iktisadi ve sosyal yapısı, dinsel inançları, düşün ve sanat yaşamı bakımından özgün bir uygarlıktır. Dünya uygarlık hazinesine de çok büyük katkıları olmuştur. Hint matematikçileri insanlığa bugün de genel olarak kabul edilen rakamın değerinin sayıya, yer aldığı yere göre değiştirdiği rakam sistemine yaymışlardır. Özellikle sıfır onların buluşudur. Bütün bunları Ortadoğu halkları onlardan aldı ve Avrupa'ya da çok az değiştirerek Arap rakamları adıyla geçti. İlk çağın Hintlileri kare ve küp kökü almayı biliyorlardı; trigonometrinin temel kavramlarından haberdardılar. Ortaçağ'ın Avrupa halkları cebirin ilkelerini Araplardan aldılar. Araplar da Hintlilerden. Eski Hintliler, bugünkü Hintlilerin de çoğunun kullandığı yazının temeli attılar. (Tanilli, 1994, 208)

Müzikte Hint notalaması bilinen en eski notalamalardandır. Veda şarkılarının sayılı simgeler ve akortlarla notalanması ilk çağa değin uzanır. Notaların okunabilmesi için hecelerle temsil edilmesi usulü Hindistan'da bulunmuş Araplar aracılığıyla Avrupa'ya gitmiştir.

Sonuç olarak Tanilli, Hint Uygarlığı hakkında; “Asya'nın güneydoğusunda, Seylan da, Çin Hindi'nde ve Endonezya'da yerleşmiş yığınla göçmen Hint Uygarlığının fetihlerini bulundukları yerlere götürdüler. Orta Asya'nın ve Orta Doğu'nun halkları da Hint'te ilk çağın bu eski derin ve parlak dünyasında olan bitenden paylarını aldılar.” saptamasında bulunmuştur (Tanilli, 1994: 208)

Kaynakça :

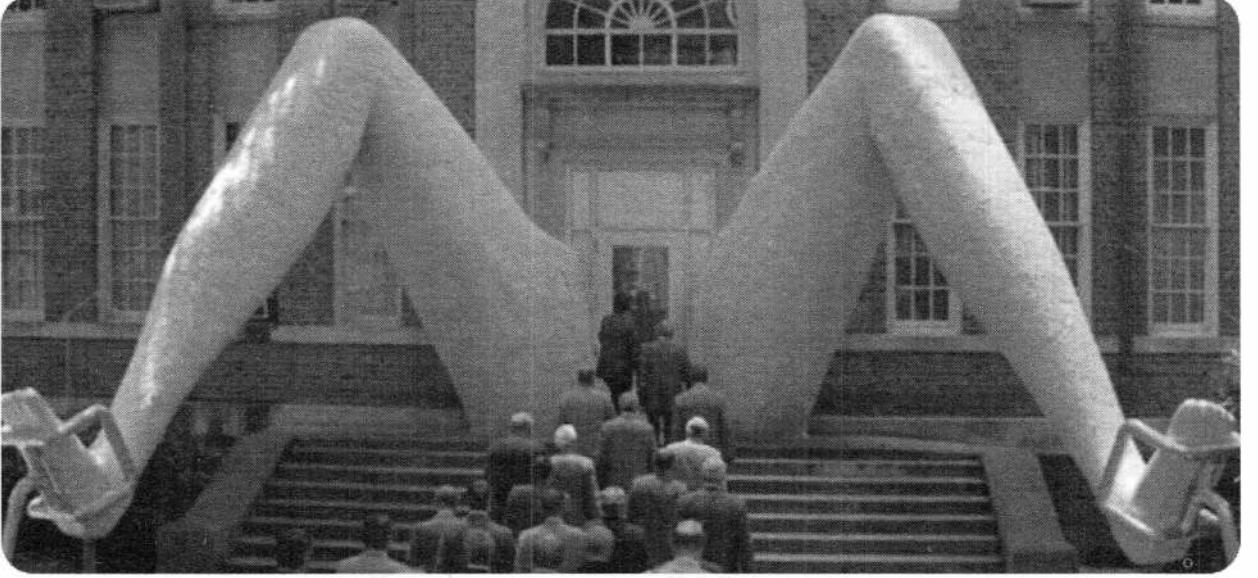
- Cemil Meriç, Bir Dünyanın Eşiğinde, İletişim Yayınları 2009
- Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, Cem Yayınları, 1994
- Aziz Çalışlar, Tiyatro Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yayınları 1998
- (<http://www.edebiyatsanat.com/dunya-edebiyati/89-hint-edebiyati/534-hint-edebiyati.html>)

serkanfirtina35@gmail.com

Kadın, Tecavüz ve Fallus BUYURUN BEYLER, ŞU SORUNU ÇÖZELİM

Olca Yılmaz

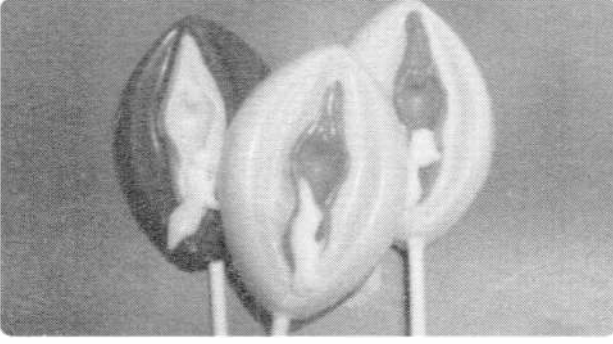

Neyle yüzleşemedik de buralara kadar geldik. Toplandık bir şeyin önünde ama içeri giremedik. Nedir bu gerçekten, neyin nesi? Bu evin önünde bir ayna var ve hep birlikte bakalım. Buyurun beyler...

Düşünbil'in 45. sayısında ve "Kadın ve Penis" adlı kitabımda şunu yazmıştım: "Erkek egemen topluluğun kapitalist sisteminde kadın da bir erkektir." Bu tespitime kızanlar olacaktır. Evet, biyolojiden zihni ayırıyorum. Sizce de öyle değil mi? İşin iç yüzüne baktığımızda birinci gerçek olarak kadınların şiddet eğilimli erkeği seçtiğini, çocuklarını da babaları gibi yetiştirdikleri gerçeğini görmeden gelemeyiz değil mi? Elbette kadın böyle görmüştür ve böyle yapması gerektiğine inanmıştır. Oysa bu çocukları bizler yetiştiriyoruz ve hep suçu tecavüzcüyü asıp öldürmekle yok edebileceğimizi düşünüyoruz. Oysa suç hepimizin ve ancak sokaklara çıkıp suç bizim diye haykırarak bu kara lekeden kurtulabiliriz. Evet, kadın şiddet eğilimli erkekten hoşlanıyor ve erkek egemen topluluğun kapitalist sisteminde seks şiddet anlamına geliyor. Şiddet eğilimli olmayan erkeği, erkek egemen topluluğun kapitalist sistemindeki kadın kendine eş olarak seçme eğiliminde olamıyor. Böyle bir sistemde seçen de seçilen de birer erkektir. Kadının adı da yoktur, ilişkisi de....

İkinci sorun, çocukları cinsellikten uzak tutarak onların zihinlerinde çok farklı anlamlar oluşturma sorunudur. Lacan "Cinsel ilişki yoktur." dediğinde aslında - Althusser'in sözüyle- insanların gerçek ile kurdukları hayali ilişkiden söz etmektedir ve insanlar cinselliği veya cinsel ilişkiyi kendilerini aşmak için bir araç olarak kullanmaktadır. Esasında insanlar için cinsel ilişki baba otoritesini yok etmek için kullanılan bir eylemdir. Baba otoritesi ne kadar büyükse cinsel ilişki o kişi için o kadar değerlidir. Çünkü ancak orada özgürdür ve bu özgürlüğe karşı çıkan herkes o kişi için tehdittir. Bu anlamda üzerinde aşırı baskı kurulmuş çocukların cinsel ilişki ile olan sıkıntısı da o kadar ağırdır. Baba erki ile cinsellik bastırılır, cinsel ilişki sırasında ondan uzaklaşılır... Kişi kendi içinde böyle bir yaşam kurmuştur ve bu yaşamla bugüne kadar kimse ilgilenmemiştir. Oysa soruna başka biri dahil olduğunda insanlar o kişinin bu sorunu ile ilgilenecektir.

Aslında ülkemizde bu durumu herkes yaşamaktadır; ancak dile getirilememektedir. Cinsellik belası ancak cinsel bir devrimle ortadan kaldırılabilir. Cinsellik belasının devamını sağlayan en büyük unsur dindir ve din insanların cinselliklerini bastırmada bir numaralı mekanizmadır. İnsanlar din ile biyolojik cinsellikten uzaklaştırılmakta ve öznel bir cinselliğin içine hapsolmektedir. Din'in var olduğu

bir toplulukta kadın cinsel bir objenin ötesinde öznel bir tasarımıdır. Dinin, medeniyetin, babanın, erkin baskısından "erkek" ancak "kadın" ile kurduğu cinsel ilişki tasarımı sayesinde kurtulmaya çalışmaktadır. Marcuse, Eros ve Uygarlık adlı kitabında kısaca şöyle der: "Uygarlık cinsel içgüdülerimizi bastırma temeli üzerine kurulmuştur. Cinselliğin yasak olmasının nedeni ise saldırganlık dürtüsü ile iç içe geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır." Cinsellik sorunu bir uygarlık sorunudur ve ancak cinsel devrim ile ortadan kaldırılabilir. Ancak din her zaman buna engel olur. Çünkü din'in varlığı cinsel olanı yasaklama üzerine kurulmuştur.

“Erkek”lere Yaşam Önerileri...

"Klon İnsanlar" adlı yazı dizime devam ederken önemli bir unsuru yazacağımı söylemiştim. Bu unsur çocuklar ve kadınların klonlaşması ile ilgiliydi. Konumuz "kadın" olduğu için burada kısaca bu konuyu irdelemek istiyorum. Bilindiği gibi kapitalist sistemin erkek egemen topluluğunda "kadın", farklı bir canlı olarak görülür. 'Kadın' bu anlamda eksik bırakılmış, arzulayan bir nesneye dönüştürülmüştür. Erkek gibi klon olamadığı için hep göze batmıştır. Çünkü kadın sistemin insanı olmayı çok sonraları öğrenir. Erkek çocuk gibi 4 yaşında sistemin nesnesi olmaz. Sistemin nesnesi olmayınca göze batar. Çünkü onlar farklı

davranırlar, yani doğaldır. Elbette onlar da sonunda erkekleşip, erkek egemen topluluğun nesnesi haline getirilirler. Ama yine de kadın zihni, erkek zihni gibi sert ve katı değildir. Kadınlar klon olmazlar, klon taklidi yaparlar.

Bu düzende kadının doğal davranışı erkek egemen unsurların dışında kaldığında, kendisinden farklı bir canlı gördüğünü düşünen "erkek" bir aşağılanmaya girer. Çünkü nesneleşmemiş kadını bu "erkekler" kıskanır. Çünkü özgür bireyi tutsak beyinler kaldıramaz. Çünkü tutsak beyin de özgür olmak ister ama olmaz. Çıldırır, zarar vermek ister, tecavüz ile bu tutsaklığından kurutulacağını düşler. Tüm bunları görebilen "erkek" bir köpek gibi sitemin kapısına bağlandığını bir türlü göremez. Boyundaki tasmayı bir şeref madalyası olarak görür. Önüne atılan ekmeği Allah'ın sevgili kulu olduğunu düşünerek bir nimet olarak görür. Boynunda tasması olmayanları farklı algılar; bunlar kâfir, namussuz, aşağılık diye bağırır.

Elbette tecavüz veya şiddet her yıl, her ay, her gün, her saat yüz binlerce evde sessiz sedasız yaşanmaktadır. Kadınlar, daha da ötesinde çocuklar her gün milyonlarca tacize, aşağılanmaya, köleleştirilmeye, yok edilmeye tutsak olmaktadır. Bu sessiz çılgınlığı bizler duymayız. Çünkü hep şunu öğrenmişizdir: "Bizi ilgilendirmez, onların meselesi." Hiç bir toplum yoktur ki bir bireyin eylemi başka birini ilgilendirmesin. Her eylemden yalnızca bireyin kendisi değil ayrıca toplumun kendisi de sorumludur. Olumsuz bir olay karşısında takınılan "beni ilgilendirmez" anlayışdır bizi buralara getiren. Elbette tüm bunları yaratan şey toplumsal cinsiyetin insan zihninde yapılandırılması isteğidir. Ben buna "klon insan" yapma süreci diyorum. İnsanlar köleleşsin diye, klon haline gelip birileri için çalışsın diye çocuk yaşta onlara boyun eğdirirler ve aslında her çocuk "özellikle de erkek" bundan en büyük payı alır. Ve bu çocuğu bu drama götüren de, kendisine iyi koca seçtiğini düşünen kadın/anne olmaktadır. Bu anlamda "Aile" işkencenin odağıdır ve bu kurum veya yapısı yok

edilmedikçe klon insanlar yetişmeye devam edecektir. Kim ki (özellikle kadınlar) kendisine çalışan, sert ve koruyucu bir koca seçtiğini düşünüyorsa onlar bu sistemin yürütücüleridir ve bu mekanizmanın çarklarını oluşturmaktadır. Kim ki aileyi veya ailesini övüyorsa onlar bu sistemin unsurlarıdır, nesneleridir, klonlarıdır. Ve bu insanlar tüm bu olumsuzlukların nedenidir.

Erkek çocuğu kadınlar yetiştirir. Çoğu anne isyan eden çocukları banyoya kapatır ve ona işkence yapar. Yakın zamanda TRT'de dadılığı anlatan bir programda defalarca farklı ailelerin yaptığı bu olay gösterildi ama kimse isyan etmedi. Çünkü bu sorun o ailenin sorunu. Çünkü çocuk bir metadır ve aileye aittir. Çünkü herkesin çocuğu böyle olabilir ve herkes çocuğuna bunu yapmakta özgürdür. Oysa bugün yaşanan şiddetin, tecavüzün nedenidir bu olaylar. Bizler sonuca bakıp isyan eder gibi görünüyoruz. Oysa isyan edenler de kendi susmuşluklarını örtmeye, gerçek nedeni saklamaya çalışmıyor mu? Kadınlar çıkıp isyan ediyor; oysa bu aileyi, bu çocukları, bu sistemi onlar yaşatmıyor mu? Elbette onlar da bir erkek ve bu erkek egemen toplulukta görünen ile içerik birbirinden çok farklı. Bu nedenle sistemin unsuru olan (biyolojik anlamda kadın veya erkek olsun) tüm klonlar, klon olduklarını, sistemin kapısına bağlanan bir yaratık olduklarını fark etmeden bu sorunları çözmede adım atamayız.

Tecavüz sadece bir insanı cinsel ilişkiye zorlamak değildir; tecavüz, insan (özellikle çocuğun) zihnine başka birinin tahakküm kurması ile başlar. Bu anlamda tüm bu sistemin unsuru olan anne ve babalar tecavüzcüdür. Çocuklarını kendileri gibi veya daha iyi çalışan, daha iyi para kazanan, daha iyi ünlü olan, daha iyi popüler olan kişi gibi biri yapma isteğinde bulunan herkes bu sınıfa dahildir. Çocukların "kendilerini yaşayacak" bir sisteme ihtiyacı var. Başaklarının zihinleri ile yaşayanlar kendi zihinlerini yaşadıkları yanılsaması içerisinde yaşarlar ve her eylemlerini ötekine göre konumlandırırlar. Yaşanan bu tecavüz olayında da tecavüz etmeye çalışan kişi sistemi test etmeye çalışmaktadır. Evet, bu anlamda hepimizin olmak istediği (daha çalışkan, daha popüler, daha çok para kazanan) insan tipi kendini en iyi tecavüzde test etmektedir. Sistem daha iyi tecavüz eden bireyi desteklemektedir. Yıllarca buna alıştık tuttuk ama şimdi artık buna isyan etme zamanımız geldi. Çünkü artık bu sistemin çarkları aşındı. Cinsel devrim yaklaşıyor. "Erkek"ler tasmalarını çıkarıp çocuklar gibi özgür olduklarında, "kadın"lar kendilerine sistemin unsurlarını taşıyan erkekleri seçmediğinde,

çocuklar da anne-baba veya benzeri biri gibi olmadığında ve hepimiz anne babamızı diğer insanlardan daha değerli görmediğimizde, bir başkasının çocuğunu kendi çocuğumuz gibi gördüğümüzde ancak cinsel devimi gerçekleştirebiliriz. Bu toplum klonların peşini bırakıp kendi izinde yürüdüğünde bu devrim yaşanacaktır. Çocuklar isyan etmekte güçsüz olabilirler ama kadınlar çocukların elinden tutup baba karşısında zafer kazandığında bu toplum özgürleşecektir. Bunu başarabiliriz, tasmaları çıkaracak kadar yeteneklerimiz elbette var.

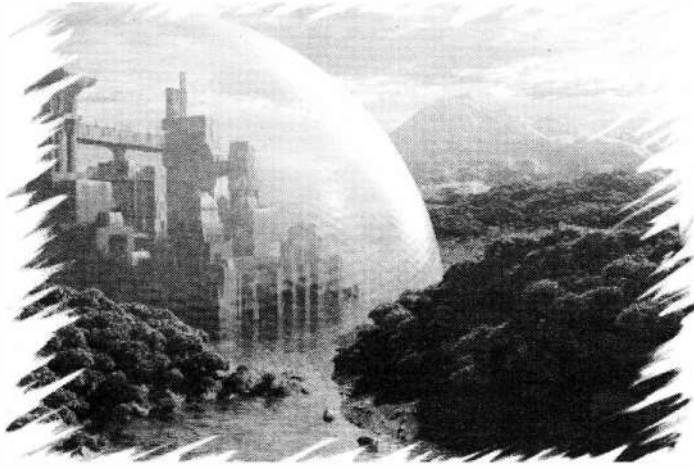
Sorunumuz gerçekten nedir? Kadın-erkek eşitsizliği mi? Hiç sanmıyorum; çünkü yaşadığımız toplum köpeğe de, kediye de, erkeğe de çocuğa da aynı muameleyi yapıyor. Peki bunları sadece penisi olan erkekler mi yapıyor? Hayır! Peki bunları kim yapıyor; kimler bu kadar sadist olabilir ki? Fallusu olan herkes! Fallus biyolojik beden tanımaz. Fallus bir erktir ve ele geçirdiği zihni köleleştirip yok eder. Kendi diktasını kurur. Fallus'u kim üretiyor peki? Fallus üretilmez, fallus hep vardır; sadece kopyalanır, mutasyona uğrar. Daha çok erkek egemen toplulukta erkeklerde gözükse de hedef aldığı şey ona muhtaç olan zihinlerdir. İktidar, popülerite ve erk sahibi olmak isteyenler veya bu arzu ile doyurulmuş bireyler fallusun peşinden koşar. Erkekler fallusu alır, kadınlar ise eş edinerek fallusu kazanır. Ama kazandıkları şey "güç" olsa da bu "güç" şiddeti de barındırır. Fallus'un en tepe noktası cinsel şiddettir. Cinsel şiddet toplumsal cinsiyetin bir ürünüdür ve biyoloji ile doğrudan bağlantılı değildir. O yüzden kadın-erkek ayrımı yapmak anlamsızdır. Çünkü erkek egemen toplulukta fallusu edinen herkes erkektir.

Peki sorunu nasıl çözebiliriz? Elbette en zor soru bu olsa gerek. Bana kalırsa sorunu çözecek olanlar kadınlardır. Ama kadınların öncelikle bu sorunun kökenini anlayıp neler yapılması gerektiği ile ilgili fikirleri olması gerekiyor. Birinci çözüm yöntemi elbette bir sosyal devrimdir; ancak bu temel bir çözüm getirmeyebilir. İkinci çözüm uzun vadeli olsa da temel çözüm niteliği taşıyabilir, o da kadınların eş seçimi ile ilgilidir. Şiddet eğilimli erkekleri büyütenler kadınlardır ve babaları gibi olmalarını da yine bu kadınlar sağlamaktadır. Lacan "Babanın yasası çocuğa annenin izni ile geçer." derken çok haklıdır. Babanın yasasını kadınlar kopyalayıp çoğaltıyor. Bu sistemi kopyalayan makineyi kadınlar çalıştırıyor ve bunun farkına vardıklarında bu makine artık bu tür erkekler, Fallus'lar üretmeyecektir.

ÜTOPYA ya da DİSTOPYA OLARAK DEMOKRASİ KAVRAMI

Halit Payza

Sözlüklere bakarak ütopya'yı tanımlamak ne kadar doğru? Çoğunda gerçekleşmesi olanaksız tasarı ve düşünce olarak tanımlanıyor. Sorun burada, ütopya gerçekleşebilir ancak onu gerçekleştirebilecek olanaklar yok. Gerçekleşmesi olanaksız bir tasarı olarak mahkûm edilmesi bundan... Yani aslında gerçekleşebilir ama gerçekleşmesi olanaksızlaştırılmıştır. En ufak bir gerçekleşme kısıntısı olmadığının ileri sürülmesi, bütünüyle ve bütün zamanlarda gerçekleşebilir, yapılabilir oluşunu engellemez. Gerçekleşmesi ertelenmiş, uygun koşulların oluşmadığı, toplumsal ya da siyasal gerekçelerle bastırılmış, erkin koruyucu yasalarıyla yasaklanmış, giderek suç niteliğine büründürülmüş, yapılabilir olanın yapılamamasını gerçekleştirilmesi olanaksız tasarı ya da düşünce olarak tanımlayamayız, en azından kendimizi kandırmak istemiyorsak.

Herhangi bir düşünce ya da tasarı, ona uygun koşullar tanındığında neden gerçekleşebilirliği olanaksız olsun? Gerçekleşmesi olanaksız tasarı ve düşünce, uygun koşullar, tasarı ya da düşünceyi gerçekleştirmeye yönelik yeterince kararlı bir iradeye sağlanacak özgün ortamın oluşmasıyla gerçekleşebilir. Sorun tasarı ve düşüncenin gerçekleşmemesinin ötesinde, belki de gerçekleşmesinin istenmemesinde. Bu tanımda açıkça düşünce ya da tasarı, karşıtı olan başka düşünceler ve başka tasarılar tarafından engellenmekte. Ancak böylelikle gerçekleştirilebilir olan gerçekleştirilmez. Tersinden de söylenebilir, tasarı ya da düşünceleri engelleyen engeller engellendiğinde, engellenmeyen düşünce gerçekleşebilir, tasarı ve düşünce olmanın ötesinde yapılabilir, edilebilir kılınır. Çok açık; ütopyalar engellendiğinde mitsel, gerçekleştirildiğinde kültürel ve toplumsal gelişmelerdir.

Gilles Deleuze, Denetim Toplamları [1] başlıklı yazısında, bireyleri gözetleyen, aldığı nefesi bile denetleyen toplum yapılarını; tarihsel, mantıksal ve programsal olarak üçlü evreye ayırarak inceler.

Deleuze, denetim toplumlarını tarihsel bakımdan incelerken Foucault'un benzer bir tanım olarak kullandığı 'disiplin toplumları'na değinir, disiplin toplumları ile 'denetim toplumları' her iki yazarın yaklaşım biçimlerindeki farklılıklar üzerine yapılandırılmışlarsa da içeriklerinden aynı anlama geldiklerini çıkarsayabiliriz. Denetlenebilen toplumlar, belli bir disiplin içerisinde devinen toplumlardır, denetimden çıkmaları, disiplinin bozulması anlamına gelir. Disiplin, kendinden daha büyük bir güçle denetlenebilir, disiplin toplumları denetlenebilir toplumlardır. Kimse otoritenin karşısına çıkamaz. Denetim ya da disiplin toplumlarının karşıtlığı .ille de anarşizmi gerektirmez. Anarşizm bu iki kavramın karşıtı olarak da ileri sürülemez.

“Anarşizmin belirleyici özelliklerinden biri de, merkezi otorite altında yürütülen siyasi mücadele anlayışına karşı çıkmasıdır. Genelde anarşizm, “otorite karşıtlığı” ilkesine ters düşeceği gerekçesiyle devlet iktidarının ele geçirilmesi ya da iktidar olunması için siyasal eylem yürütülmesini reddeder. (...) Anarşizmin öne sürdüğü kimi ilkeler saf ve temiz görünse de, bununla sınırlı bir tutumun kapitalist toplum cangılında işe yarar bir yönü bulunmamaktadır. İlkesel düzeyde sofuca tutumlar takınmakla yetinmek neticede bir küçük-burjuva eğilimi sergilemekte, fakat bu tür tutumlar işçi sınıfını etkileyip devrimci siyasetten uzak tuttuğu ölçüde de zararlı sonuçlar doğurmaktadır.” [2]

Foucault, 'Disiplin Toplamları'nın gelişimini on sekizinci yüzyıldan başlatmasına karşın, asıl gelişimlerini yirminci yüzyılda tamamlayabildiklerini, 'doruk noktalarına' çıkmaları ile açıklamaktadır.

Her iki toplum da yaşamın her alanını doldurmak üzere gelişimini sürdürmeye devam eder. Kapattıkları ya da kuşattıkları alanlar, kamusal ya da özel alanları da kapsayacak biçimdedir. Bu kuşatma özel alanda sosyolojik olarak aile, okul, kışla, fabrika, hastane, hapishane olarak birbiri içine geçmiştir. Bu kadarla kalmaz, her bir halka diğer alan için geçirgendir. Yine bu alanların sınırlarının belirgin olmadığını söylemek, Deleuze'nin de, Foucault'un da düşüncelerine aykırı sayılmasa gerektir. Bunun en somut örneğini Deleuze Rosselli'nin "Europa 51" filminden verir.

Filmin kadın kahramanlarından biri, işçileri işbaşında gördüğünde, işçilerin çalışma koşulları ve nesne olarak kendilerinin işçi ve fabrikada değil, mahkûm ve hapishanede olduklarını düşündürecektir. Metaforik olarak emekçi mahkûma, işyeri ya da fabrika, hapishaneye evrilmiştir, birbirlerinden kesin sınırlarla ayırt edilmesi olanaksızdır. Tutukevlerinde çalışma nasıl ücretlendiriliyorsa, fabrikalarda da emekçiye ödenen ücret aynı serbest piyasa ekonomisine ve sermaye tarafından belirlenmektedir. Emekçi özgürken tutuklu, tutuklu da denetim ve gözetim altında tutukludur. Tutukluyla emekçi arasındaki en önemli ayrıcalık özgür emekçinin Denetim Toplumunda denetleyenlerce denetleniyor, tutuklu olanın da Denetim Toplumu içindeki Disiplin Toplumuca disipline edilerek denetleniyor olmasıdır.

Foucault disiplin tanımını mali alanı da içerecek biçimde işlevselleştirir. Serbest piyasa modeline uygun biçimde davrandığını gözlemler, onun üretimi örgütlemeyip, vergilendirildiğini, bu biçimiyle de "Hükûmranlık Toplamları" modelini izlediğini söyler. Hükûmranlık Toplamların ille de monark ya da meşruti olması gerekmez, demokrasi maskeli diktatoryal, ya da açıklıkla faşizan nitelikli de olabilirler.

Denetim Toplamları'nın sonlu olduğunu belirtir Deleuze. Kendi krizlerini üreten kapitalizm gibi, Denetim Toplamları da kendi krizlerini üretirler. Krizler reform paketleri altında üretilir, günümüz Türkiye'sinde açılımların da kendi başına kriz nesnesi olması gibi. Deleuze bu yüzdendir ki, eğitim kurumlarında, sanayide, hastanede, hapishanede reform adı altında yeniden üretilenlerin ya da açılımların tükenişi içinde barındıracaklarını ve kendi sözleriyle yazarsak "bu kurumların işlerinin bitik" olduğunu bildirir.

Şöyle sürdürür: "Yapılan aslında son ayinlerini ifa etmek ve bu alanlarda istihdam edilen insanları, kapıyı çalacak yeni güçler yerlerine yerleşene dek beslemeyi sürdürmekten ibarettir." Bunu Disiplin Toplamlarının yerini Denetim Toplamlarına bırakması olarak gösterir ve geçirir. Hangi rejim daha iyidir anlamsızdır, iyi yoktur, her ikisi de "berbattır". Dahası Deleuze şunları da söyler: "Korku ya da umut çare değildir..."

Mantıksal bakımdan Denetim Toplamları da tarihsel işleyişe uygun gelişir. Fabrika canavarın iri ve kıllı gövdesidir ve görevi denge sağlamaktır. Üretim araçlarının mülkiyeti altyapısal kurumları belirlediği için de üstyapı buna bağımlı bir biçimde oluşur, vahşi kapitalizmin kurallarını serbest piyasa ekonomisi belirler ve aslında bu piyasa serbest de değildir.

Deleuze şöyle formüleştirebilir: "üretimde azami, ücretlerde asgari". Bu, Marks'ın Kapital'de çözümlediği formülasyon ile bire bir örtüşür; en az masrafla en çok kâr mantığı. İşveren, asgari ücreti ölümle yaşam arasındaki çizgide belirler, işçiyi ondurmaz da öldürmez de. Aynı şey emek bütününde geçerlidir, kamu çalışanı da emekli de aynı çemberin içinde ya kırk katır ya kırk satıra, ölümü gösterip sıtmaya razı edilir.

Bu mantığın on sekizinci ve izleyen yüzyıllarda geçerliliğini teslim etsek bile, yirmi birinci yüzyılda çok geçerli olduğunu düşünemeyiz. Sermaye ölümle yaşam arasındaki çizgiyi geri çekmiştir, yaşamdan çok ölüme yakınlaştırmış bulunmaktadır. Ölen ölür kalan sağlar bizimdir, Dadaloğlu böyle söylüyor ve şimdi her işveren birer Dadaloğlu'dur. Ölen ölür çünkü geride ölenin yerini alacak yedek işsizler ordusu daima patron adına ölmeye amade hazır bulundurulur.

Deleuze'a göre; "Fabrika, bireyleri hem kitle içindeki her bir unsuru gözetim altında tutan patronun, hem de kitlesel bir direnişi seferber eden işçi sendikalarının lehine tek bir gövde olarak teşkil" ediyordur. Yine; "Yeteneğe göre ücret" adı verilen isteklendirme ilkesi milli eğitimleri kendine çekmekten geri kalmamıştır. Gerçekten de, nasıl korporasyon fabrikanın yerini alıyorsa, "sürekli eğitim" de "okul"un, denetimin sürekliliği ise sınavın yerini almaktadır." Bunu Disiplin Toplamları'nın "görünüşte beraat"ı ile -ki bu iki hapis arasındaki hâl'dir- öte yandan bu belirsizlik ve kaygı Denetim Toplamları'nda sınırsız erteleme ile karşılaşılır. Deleuze sınırsız ertelemeyi sürekli değişim halinde olma ile açıklar.

On dokuzuncu yüzyılın kapitalizmi ile yirminci yüzyılın kapitalizmi (Ben buna içinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılı da ekliyorum ve böyle giderse sonsuza değin) üretime ve mülkiyete dönük bir kapitalizmin de ötesinde bir şeydir. Kapitalist yalnızca fabrikanın sahibi değildir, emekçiyi fabrikaya kapatıp, kuşatıp denetlemekle yetinmez, onun evine, çocuğunun okuluna da sahibidir. Pazarlar fethedilecek alanlardır. Kapitalist üretimle uğraşmaz günümüzde, onu daha geri ekonomilere bırakır. Satmak istediği ve yapmak istediği hizmet sektörüyle ilgilidir, satmak istediği de elindeki var olan stoklardır. Deleuze bunu üretim için kapitalizm değil, ürün için kapitalizm olarak gösterir. "Böylece," der Deleuze "çürüme ve yozlaşma yepyeni bir güç kazanır."

Deleuze buradan bir sonuca gidiyor; "Piyasaların işlemleri şimdi artık bir toplumsal denetim aracıdır ve efendilerimizin şerefsiz ekmeğidir. Denetim kısa-vadeli ve devir adedi hızlıdır; ama aynı zamanda sürekli ve sınırsızdır; oysa disiplin süre bakımından kalıcı, sonsuz ve

süreksizdir. İnsan artık kapatılmış insan değildir. Borç içindeki insandır. Kapitalizmin insanlığın, borçlanmak için çok yoksul, kapatmak içinse çok kalabalık dörtte üçünün aşırı sefaletini bir değişmez veri olarak tuttuğu ve sürdürdüğü doğrudur. Denetim sınırların aşınmasıyla ilgilenmemektedir yalnızca; gecekondulardaki ve gettolardaki patlamalarla da uğraşacaktır.”

Program açısından Denetim Toplamları düşüncesini bilimkurgu olmayan bir bilimkurgu ile açıklayabiliriz. Bilgisayarlarca ve uydularla denetlenebilir ve devinimleri saptanabilir elektronik kartlar -banka kartları başta olmak üzere- buna örnektir. Böylelikle yeriniz ve hesap hareketleriniz izlenebilir, görür kılınabilir. Buna zorlamazlar sizi, siz gönüllü olursunuz, kart ya da kredi kullanmak için kendiliğinden teslim olursunuz.

İlkel ve küçük olandan, gelişmiş ve daha büyük bir denetime geçiş... Kamusal ve özel alanların sürekli gözlenebildiği ve yönlendirilebildiği bir dünya...

Çağımız hızla kişiliksizleştirmeye ve uyumlulaştırılmış, kişiliği yok edilmiş bireyselleşmeye sürüklüyor insanı.

Bunu ütopya ya da distopya ile de açıklayabiliriz. Deleuze'nin saptaması distopyadır elbette, karşıtını düşünmek ütopya. Gilles Deleuze'un Denetim Toplamları, Foucault'un Disiplin Toplamları, bugün de yaşanan bir gerçeklik olarak distopiktir. Emeğin özgürleşmesi, sınıfların eşitlenerek ortadan kalması ile gerçekleşecek sosyalist toplumlar tam da kapitalizmin karşıtı olarak oradadırlar ve kuşkusuz şimdilik hayali olsalar da, oluşumlarını geciktiren olumsuzlukları ortadan kaldırdıkları an ütopya olmanın ötesinde gerçekliklerini kazanacaklardır.

Bu bize ütopya ya da distopyanın, kolay olmasa da anlamsal olarak değiştirilebilirliğini, içeriklerinin farklılaşabilirliğini gösterir. Bugün ütopya olarak adlandırılabilir olanın, gerçekliği durumunda ütopya olmaktan çıkabilirliğini kabul etmemiz gerekir. O halde ütopya gerçekleşmesi olanaksız tasarı ve düşünce olarak tanımlanamaz. Yerleşik tanımlama koşulların değişmemesi üzerine kuruludur. Değişim, tanımlı da kendiliğinden geçersiz kılar.

Parmenides'in durağan ve değişmez dünya algısı, Herakleitos'un “değişmeyen tek şey değişmenin kendisidir” önermesi ile çökmüştür. Herakleitos deneysel -ampirik- ya da duysal bilgiye güvenmez, bunu gözlerin ve kulakların kötü tanıklar olduğu vurgusu ile yapar. Gözler yanlış görebilir, yanılsamaları doğru olarak algılayabilir, kulaklar da fısırtılırları aynı biçimde yanılsamalı olarak algılayabilir. Bunun içindir ki duyulana ve görülene doğrudan ve koşulsuz inanmak doğru değildir. Gözler ve kulaklar kötü tanıklardır. Çok şeyi görmek ya da çok şey duymak insanı akıllı yapmaz. Görülen ve duyulan bilginin doğru olması gerekir. Ciltler dolusu yalan ve yanlış bilgi, tek bir tümcelik gerçek bilgi karşısında yıkılır, dağılır, bozulur gider. Shakespeare'nin Kral Lear'a söylediği gibi;

“Şu gülümseyen kadını görüyor musunuz? Baştan aşağı yapmacık; yüzüne bakın, belden aşağısı buz kesmiş sanırsınız; faziletin mahcupluğuna bürünmüş, zevk sözü edilince irkiliyor... Ama azmış aygırlar bile zevke onun kadar iştihâ ve hararetle koşmazlar. Üst tarafları kadındır onların ama alt tarafları hayvandır. Bellerinden yukarısı tanrıların ama aşağısı şeytanın malıdır. Cehennem, zulmet, kükürt kuyuları, alev alev ateşler, kaynar sular, pis kokular hep, hep oradadır... Püf... Püf... Eczacıbaşı biraz misk kokusu ver bana; düşüncelerimi temizleyeyim.”

Kuşkusuz sürdürülebilir ve Lear'ın söyleminin çok daha fazla önemli yanı şu sözlerde gizlidir: “Günahına altın kaplat, adaletin kudretli kılıcı bile bir şey yapamadan kırılır; paçavralara sar, bir cücenin saman çöpü bile onu deler geçer.”

Lear'ın söylemi “öyleyse başımızın üstünde bu korkunç gürültüleri koparan yüce Tanrılar kim sınıyor görsünler de, kanunlarına karşı gelenleri meydana çıkarsınlar. Suçun gizli kaldığı için adaletin şamarından kurtuldun sefil, titre! Kana bulanmış eller, yeminleri hiçe sayan, fazilet taslayıp zina döşegine serilen namussuzlar, siz de saklanın! Gizli kapaklı tertiplerle, rüya oyunları ile insan canına kıyan habis, korkudan buna! Cürüm ruhlarında saklı caniler, suçunuzu saranduvalları yıkıp ortaya çıkın da, sizi hesap vermeye çağıran bu heybetli hâkimlerden af dileyin! Bana gelince; ben suçlu değil, davacıyım.”

Lear'ın söylemi distopya örneğidir. “Günahına altın kaplat, adaletin kudretli kılıcı bile bir şey yapamadan kırılır; paçavralara sar, bir cücenin saman çöpü bile onu deler geçer.” Ancak koşulların değişmesi ile -ki biz değişmeyen tek şeyin değişiminin kendisi olduğunu biliyoruz- distopya değişimle değişir ve ütopya olmaya başlar. Distopyanın faşist baskıcı kırbacı altında acı çeken tenler, Lear'ın söyleminin karşıtı bir ütopyayı haykırır: “Günahına altın kaplatsan bile adaletin cılız kılıcı onu deler geçer!” Kendiliğinden bilinçte uyanmaya başlayan ütopya, başkaldırı olarak distopyanın altın kaplı kalkanını deler geçer, paramparça eder.

Gloucester Kontu'nun yasadışı oğlu Edmun'un insan yanılırları üzerine, onu nasıl başka olgulara yıkma eğilimi ile kendilerini aldattıklarına ilişkin söylemi de bu tip örneklerdendir. “İşte insanların sersemliğine güzel bir örnek: Çoğu kez kendi ektiğimizi biçtiğimiz halde, bahtımız kapandı mı başımıza gelecek felaketlerin sorumluluğu gider güneşe, aya ve yıldızlara yükleriz. Sanki zorunlu olduğumuz için kötülük yaparmışız gibi; sanki göklerin zoru ile budala, doğuşumuza egemen olan burcumuzun baskısı ile alçak, hırsız ve hain; sanki yıldızımızın etkisine boyun eğmek gerektiği için sarhoş, yalancı olur, zina ederiz. Yaptığımız bütün kötülükler kutsal bir gücün zoruyla olur. Orosu peşinde koşan bir zampanın şehvetini bir yıldızla yüklemesi harika bir kaçamak doğrusu! Babam, annemle ejder takımıyıldızlarının kuyruğunun altında birleşmiş, ben de Büyük Ayının altında doğmuşum, huyumda ondan kaba saba ve şehvetli olmuş! Saçma! Ben piç olarak ana rahmine düşerken, en saf yıldız göklerde parlasaydı bile, ben neysem

o olurdu yine.” Hepsi budur. Ütopya, Gloucester Kontu'nun yasadışı oğlu Edmun'un yasal oğlu olması, babasından bir oğul'a verilmesi gereken sevginin verilmesidir. Edmun'un dalavereci faşist bilinci baba sevgisi ve mirastan yoksulluktur. Beklenilenin verilmesi Edmun'u da değiştirecektir.

Demokrasi konusunda, hiç kuşkusuz ki, herkesin kendine göre bir anlayışı, bir yorumu var. Hatta denebilir ki, yeryüzünde yaşayan kaç insan varsa, o kadar da demokrasi tanımı var. Ama gerçekten öyle mi? Demokrasi tanımı her önüne gelenin kendi kafasında biçimlendirdiği tanım doğrultusunda bir kavram mı? Eski Yunandan söz ederken, usumuza öncelikle demokrasi kavramı gelir ve biz demokrasinin o kökene ait olduğunu düşünürüz. Demokrasi konusunda yazarlar, aydınlar da eski Yunan demokrasisini çıkış noktası olarak alırlar ve kuramlarını buna göre geliştirirler. Bu konuda da tam bir anlayış birliği olduğu söylenemez, çünkü bazı yazarlar, aydınlar da eski Yunan demokrasilerinden önce de demokrasinin olduğunu öne sürerler.

Afşar Timuçin “Düşünce tarihinin gelişimini iyi bilmeyenler demokrasinin insanlar için çok eski bir amaç ve hatta bazı koşullarda çok eski bir alışkanlık olduğunu düşünebilirler. Batılı kaynaklar Yunan demokrasilerini övmekle bitiremezler. Bazı kültür tarihçileri Yunan Uygarlığından önceki uygarlıklarda ilkel demokrasi diye adlandırılacak bir uygulamanın söz konusu olduğunu bildiriyorlar.” [3] diyerek buna ilişkin görüşünü belirtir.

Hiç kuşku yok ki, demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişimi kolayca olmadı. Öncelikle toprak sahipleri feodal çıkarlarını koruyabilmek adına demokrasiyi icat etti, aralarından en güçlü olanını önce kral, daha sonra yönetici olarak seçti. İşte demokrasi tam da buydu; Tiran'ı seçmek. Seçme düşüncesi çobanı seçmek olarak görüldü ve koyunlardan çobanı ve kasabı seçme özgürlüğü demokrasi olarak kabul gördü. Sürü artık sahneye gönüllü götürülebilirdi. Nâzım'ın 1947'de Dünyanın En Tuhaf Mahluku'nda söylediği gibi; “(...) koyun gibisin kardeşim, / gocuklu celep kaldırıncı sopasını / sürüye katılabilirsin hemen / ve âdetâ mağrur, koşarsın salhaneye. / dünyanın en tuhaf mahlukusun yani, / hani şu derya içre olup / deryayı bilmiyen balıktan da tuhaf. / ve bu dünyada, bu zulüm / senin sayende. / ve açsak, yorgunsak, alkan içindeyse eğer / ve hâlâ şarabımızı vermek için üzüm gibi eziliyorsak / kabahat senin, / - demeğe de dilim varmıyor ama- / kabahatın çoğu senin, canım kardeşim!”

Ancak bu tür ilkel demokrasilerde toprak sahiplerinden başkası yoktur. Toprak sahibi olmayanların demokrasiye sahip olmak gibi bir lüksleri yoktur, önemsenmemiştir, yok sayılmıştır. Bu tip demokrasilerde halk yoktur. İyi kötü bir demokrasiden söz edilecekse, Afşar Timuçin şu yargıya varır: “Demokrasiye benzer demokrasiler gene de iyi kötü Yunan demokrasileridir, onların da o çok sınıflaşmış toplum düzeninde birer önder demokrasileri olduğunu unutmamak gerekir.”

İlkel demokrasilerden, demokrasiye benzer demokrasilerden bugüne demokrasi de değişimin dönüştürücülüğünden etkilenecek, bugünkü kavrayışlar bütününe ulaşmıştır. Bu gün dönüp geriye baktığımızda, şimdiki demokrasi anlayışımızla, geçmişteki demokrasi anlayışının aynı şey olduğu söylenemez. Timuçin de “Zaten o zamanlar bizim bugün anladığımız anlamda demokrasi inancı diye bir şey kesinlikle söz konusu değildi.” diyerek bu yargıyı pekiştirir. Bugün demokrasi denildiğinde, çoğunlukla halkın halk tarafından halk için yönetilmesi ve bunun seçimlerle gerçekleşeceği görüşü nirengi noktası olarak alınmıştır. Sanılmıştır ki, temsili demokrasi demokrasinin kendisidir, demokrasi eşittir seçim olarak algılanmıştır.

Temsile yönelik, seçimin varlığı demokrasiyi demokrasi kılmaya yeter mi?

Afşar Timuçin, “Akıllı başında adamlarca yönetilme ülküsü siyasetin yapısına aykırıdır.” diyerek bunun böyle olmadığını söylüyor.

Seçimlerin asıl amacı akıllı başında adamlarca yönetilmek istemi değil mi? Akılcıca yönetilmek değilse, başka ne olabilir seçim yapmanın amacı?

Demokrasi çoğu zaman siyasetle çelişkilidir. Çünkü siyaset adamı ile bilim adamının demokrasi konusunda anlayışları farklıdır. Siyasetçi bilimsel demokrasiyi önemsemez, bilim adamı da yarı aydın siyasetçinin demokrasi adı altında kitlelere kabul ettirmeye çalıştığı sözde demokrasiyi ciddiye almaz.

İkisi farklıdır.

Siyaset adamı kendi görüşlerini demokrasi olarak niteler ve bilim adamının asıl demokrasi kavramını, evrensel demokrasinin olmazsa olmazlarını görmezden gelir.

Bu nedenle siyasetçi, kendisi gibi düşünenler adına siyaset yapar. Oysa doğru olan bilimsel aklın ışığında, önyargılardan ve aynı düşünce yapılarının dışına çıkarak, herkes adına, çağdaşlaşmak, gelişmek ve geliştirmek, iyiden, doğrudan, güzelden yana tavır koymaktır.

Siyasetçi gibi düşünen, onun partisini takım tutar gibi tutan, sandığa gittiğinde, toplumu yönetmekten çok, kendisinin çıkarlarına hizmet edecek olanı ve önyargılarını savunanı seçen, böyle düşünerek oy veren oydaşlar da demokrasiyi kafalarına takmazlar. Dahası ve ilginç olan da şudur ki, kendi kafalarındaki demokrasi anlayışını dayatmaya çalışan yöneticilerle, yönetilenler çok çabuk uzlaşırlar... Bu nedenle denilebilir ki, böyle düşünen oydaşlarla, farklı düşünen, bilimsel yaklaşımları benimseyenler arasında da sürekli bir uzlaşmazlık vardır.

Afşar Timuçin'e göre; “Bununla birlikte bilgilerle kitleler arasında çok uyumlu bir yakınlığın olduğunu söylemek de güçtür. Düşünerek yaşayanların düşünmeyi

pek sevmeyenlerle uyuşabileceğini düşünmek kolay değildir. Bir kere kitlelerin daha çok önyargılarıyla yaşamayı seven ve bunun dışına çıkmak istemeyen insanlardan oluştuğunu hepimiz biliyoruz. Bilge kişinin en büyük zorluğu kıpırdatmak istediği bir dünyada kalabalıkların lök gibi oturmuş önyargılarla yaşama konusunda dirençli olmasıdır. Sıradan insanlardan oluşmuş siyaset ortamları halkın duyarlıklarına oldukça yakındır. Siyaset adamının da birer önyargı değerinde kuralları vardır. Buna göre siyaset adamının kurallarıyla halkın önyargıları arasında çok çabuk uyum kurulur.”

Demokrasi İnancı başlıklı yazısında, biraz daha ileride, yönetenlerin de yönetilenlerin de bilgeleri sevmediklerini, onları her zaman kuşkulu insanlar olarak değerlendirdiklerini yazmaktan kendini alamaz. “Rousseau’dan bu yana iki yüz yıl geçti. İnsanlığın demokrasi yolunda o günden bu güne büyük bir ilerleme gösterdiğini söyleyebilmek çok güç. XIX yüzyılın filozofları bile birer demokrasi savunucusu olamadılar. XX. Yüzyılın filozoflarının yönetimlerin niteliği konusunda neyi savunduğunu bilebilmek ve söyleyebilmek çok güç. Dünyamızın demokrasi yolunda ya da daha doğrusu bireylerin demokratik bir düşünme biçimine ulaşmasını sağlayacak bilinç yetkinliğine kavuşması yolunda büyük yollar aldığını söylemek hiç de kolay değil” diyecektir.

Umutsuz mudur böyle söylerken? “Bugün gerçekten bir yandan kitlelerin geriliği ve öte yandan aydın insanların varlığını gerektiren üst kesimlerin genellikle yarı cahil insanlardan kurulmuş olması demokrasi yolunda hemen çok iyi yerlere ulaşabileceğimiz inancını bize kolay kolay duyurmayacaktır.” Demokrasiye olan inanç yitirilmemiştir.

Bilimsel bir yöntemle, çağdaş ve evrensel demokrasi inancını vurgulayarak, “Bunun için demokrasinin bir rejim olmaktan önce bir düşünce biçimi, bir sezis, bir kavrayış, bir anlayış, bir bakış biçimi olduğunu unutmamalıyız” diye çıkış yolunu gösterir. “ Demokrasi inancı her şeyden önce başkasına saygılı olma kavrayışında anlatımını buluyor, Bunun için bilinçlerin kendilerini bencillikten arındırarak küçük hesapların dışına çıkabilecek yetkinliğe ulaşması gerekiyor” demesi bundandır.

Belki demokrasi konusunda düşündüklerimizi bir kez daha sorgulamanın zamanı geldi. Demokrasi kavram olarak tek başına hiçbir şey ifade etmez. Her soyut kavram gibi demokrasi tanımı da soyut bir kavramdır. Demokrasi tanımsal olarak değil eylemsel olarak bir anlam taşır. Demokrasi tanımı gereği değil uygulananı gereği işlevselleşir. Tanımlanan ancak eyleme dönüşmemiş demokrasi yoklukla sakatlanmıştır. Yok hükmündedir, yoktur. Demokrasinin varlığı eylemle açıklanabilir. Uygulanıyorsa vardır, uygulanmıyorsa yoktur. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın sonucu değiştirmez bu.

Demokrasi'nin onlarca, yüzlerce tanımı yapılabilir. Her tanımlama eksik ya da tam fark etmez, yeni tanımlamalarla yeni açılımlarla alanı genişletilebilir, içeriği varsıllaştırılabilir.

Demokrasi eylem biçimine göre kimi zaman ütopya, kimi zaman da distopya olarak adlandırılabilir. Daha iyisi bulunana kadar iyi uygulanıyorsa, eylemde iyiye, yönetsel olarak özgürlükçü ve hakların gelişimi içindeyse, en azından öyle olması umuluyorsa ütopyadır. Eylemde baskıcı, kısıtlayıcı, kapitalizmden yana, emperyalizme hizmet ediyorsa distopya.

Demokrasi tanımı gereği ütopya ya da distopya olarak değerlendirilebilir. Demokrasinin kendiliğindenliği dışında, onu biçimlendirmek isteyen erkin ideolojik malzemesi neyse, demokrasi o ideoloji ile biçimselleştirilir. Demokrasi'nin, yerine daha iyisi konuluncaya kadar gerçekleştirilmesi, yaşama geçirilmesi olmadığı yerlerde bir ütopya olarak algılanabilir. Olmayanı oldurmak, imgenin işidir ve imge ütopyayı kamçılar. Aynı imge demokrasi var olsa ve yaşama geçirilmiş sayılsa da kötü kullanımı ya da ortadan kaldırılmaya çalışılması ile distopyaya dönüşebilir.

Buradan şunu çıkarsayabiliriz, ütopya ya da distopya diyalektik materyalizmdeki tanımıyla karşıtlardır ve karşıtlar bir arada olabilir. Ancak karşıtların bir aradalığı her ikisinin aynı biçimde değişmeden kalması anlamında değil, karşıtların karşıtlıkları giderilinceye kadar sürekli bir çatışma içinde olmalarını da içerir.

Diyalektik burada saf ve katışıksız olmayıp, çelişkilerin incelendiği ve çatışmanın olduğu bir sistem olarak görülebilir.

(1) Gilles Deleuze, Denetim Toplamları (Çeviren Ulus Baker), Sociétés de controle L'Autre Journal, 1992, Paris. Çevirerek yayımlayan Körotonomedia.

(2) Elif Çağlı, Anarşizm Üzerine, Marksist Net, 28 Eylül 2007

(3) Afşar Timuçin, Demokrasi İnancı, Agora, Sayı: 36, Mart-Nisan 2004

Kayıtlar devam ediyor...

Kayıtlar devam ediyor...

ULUSLARARASI

Lacan

Seminerleri

Mart 2015 - ANKARA | Düşünbil Akademi

Detaylı Bilgi: akademi.dusunbil.com | İletişim: dusunbil@hotmail.com | Karanfil 2 Sok. No: 58 Kızılay / Ankara

Lacan'ın Topolojisi / Bilinç-dışı Nedir? / Babanın Adı / Arzu'nun Diyalektiği / Lacan ve Sinema
Öteki ve Ayna Evresi / Lacan ve Mekan Analizi / Lacan ve Felsefe / Lacan ve Cinsellik / Lacan ve Klinik

düşünbil
AKADEMİ

Kayıtlar devam ediyor...

II. ZİHİN

Sempozyumu

14-15 Mart 2015

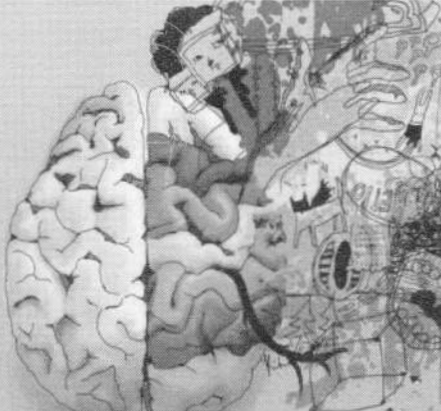
BİLKENT ÜNİVERSİTESİ

Kayıt ve Detaylı Bilgi | akademi.dusunbil.com

İletişim: dusunbil@hotmail.com

düşünbil
AKADEMİ

Kayıtlar devam ediyor...

Hegel Seminerleri

Mart 2015 - 5 Hafta | Perşembe 18:30

Eğitmen: Doç. Dr. Hamdi Bravo

Düşünbil Akademi

İletişim: dusunbil@hotmail.com

düşünbil
AKADEMİ

Kayıtlar devam ediyor...

Biyoteknoloji ve Sentetik Biyoloji

Sertifika Programı

detaylı bilg

Eğitmenler

Selin Yirmibeşoğlu (Bilkent Üniversitesi)

Oğuz Bolgi (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

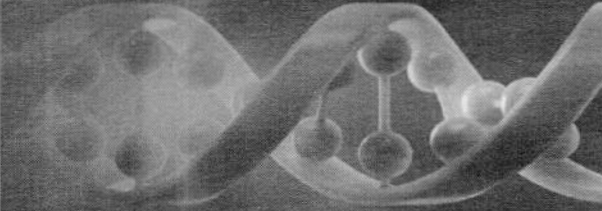
Özgün Kırdar (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

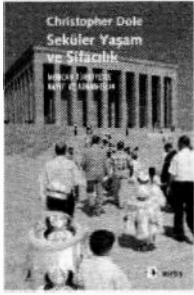
Gürkan Akan (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Aykal Refik Aşkın (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Düşünbil Akademi

İletişim: dusunbil@hotmail.com

Seküler Yaşam ve Şifacılık
Modern Türkiye'de Kayıp ve Adanmışlık
Christopher Dole

Metis Yayıncılık

Antropolog Christopher Dole, 1990'ların sonunda ve ardından 2000'lerin ortasında Türkiye'de yaşadı ve bu kitaba konu olan saha araştırmasını yaptı: Yalnızca seküler güçler tarafından değil, yerleşik dini kurum ve çevrelerce de insanların hastalıklarını ve çaresizliklerini suistimal etmekle suçlanan ve modernlik öncesi dönemin köhne kalıntıları olarak görülen cinci hocalar, üfürükçüler ve dini şifacılar nasıl oluyor da bugün hâlâ yaygın bir talep görüyor ve modern tıbbı rakip olabiliyor? Dole'a göre dini şifacı Türkiye'nin modern seküler gelişimine istisna oluşturan bir figür değil, daha ziyade onun kaçınılmaz ürünlerinden ve belirleyici öğelerinden biri. Dahası, hem dini şifacılık hem sekülerizm aslında insanların hayatlarını düzenleme ve dünyalarını yeniden inşa etme konusunda çok benzer saiklere sahipler. Her ne kadar yöntemleri ve kullandıkları araçlar farklı olsa da, ikisi de birey üzerinde kendi iktidarını kurmaya çalışıyor. Dole işte bu iktidarın her iki durumunda da nasıl kurulup muhafaza edilebildiğini, geleneksel antropoloji literatürünün ötesine geçip Talal Asad ve Foucault gibi düşünürlerin kavramsal çerçevelerine, özellikle de Ranciere'in "duyumsanabilirin paylaşımı" kavrayışına başvurarak analiz ediyor.

Suç ve Kefaretin Ötesinde
Alt Edilmişliğin Üstesinden
Gelme Denemeleri
Jean Améry

Metis Yayıncılık

Hans Meyer, babası Birinci Dünya Savaşı'nda ölünce, annesi tarafından Katolik olarak büyütüldü. Yirmi üç yaşına geldiğinde, Nuremberg Yasaları'nın kabulüyle, savaş kahramanı babası Yahudi olduğu için artık Yahudi muamelesi göreceğini öğrenir. Bundan sonraki hayatı direniş, işkence, toplama kampları ve tesadüfi kurtuluşunun ardından olup biteni anlamlandırma çabasıyla geçecektir. Adını Fransız tınılı Jean Améry'ye çevirse de, yazılarında ona evini hatırlatan Almanca'yı kullanacaktır ısrarla. Toplama kampına Yahudi kimliğini benimseyerek gelenlerin geçmişe, Komünist olarak gelenlerin geleceğe dayanan bir gücü, adı suç işleyip gelenlerin ise günü kurtarma yetenekleri vardır. Oysa agnostik, hümanist bir entelektüel, temel düşünsel hoşgörüsü ve yöntemsel kuşkuculuğunun özyıkım unsurlarına dönüştüğünü fark edecektir dehşetle.

Wittgenstein'in Gergedanı
Françoise Armengaud

Metis Yayıncılık

Küçük Filozoflar Dizisi, 9-14 yaş çocuklar için filozofların hikâyelerini anlatan çok güzel resimlenmiş kitaplardan oluşuyor. Diziyile çocukların felsefeye zevkli bir giriş yapmalarını, kendi sorularının peşinden gitme alışkanlığı kazanmalarını amaçlıyoruz. Wittgenstein'in Gergedan dizinin onyedinci kitabı.

"Birinci Dünya Savaşı sırasında şifre uzmanlarını almış bir telaş: Gizli ajan Ludwig Wittgenstein'in defterindeki sözlerin anlamı ne acaba? Şifreyi bakalım kim çözecek? Bu arada bir başka merak konusu: Ajan Wittgenstein neden bir hayvanın peşine düşmüş?"

Lacancı Psikanaliz ve
Karakter Çözümleme
Mutluhan İzzmir

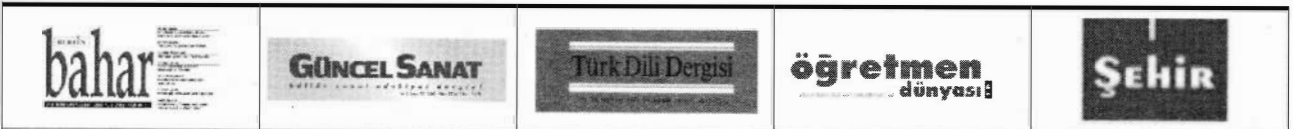
İmge Yayınları

Tiyatro, edebiyat ve sinema eserlerinde karakter çözümlemesi yapmak amacıyla kullanılan psikanaliz kuramları, bireyin içsel yapısını ya da bireyin içinde bulunduğu koşulları çözümleyen iki ana yöntem grubu olarak ele alınabilir. Lacan'a göre, Freud ikinci yolu tercih etmiştir ve karakter çözümlemelerinde asıl olan, bireyin içinde bulunduğu koşulları çözümlemek olmalıdır. Yani psikanaliz, bireyin analizinden çok bir mekân analizidir.

Lacan'ın psikanaliz kuramının, diğer psikanalitik kuramlardan en önemli farkı, narsisizmin kalıcı olarak aşılması olanağının olmadığını ileri sürmesidir. Lacan, imgesel kimlik olarak adlandırdığı narsisistik kimliğin, özellikle günümüzün sosyo-ekonomik koşulları altında yaşayan bireylerde başat kimlik olarak öne çıkarak toplumu topyekün etkileyen bir sorun haline geldiğini öne sürer. Çünkü sermaye insanların yaşamına vahşi bir anne olarak geri dönmüştür.

Oidipus, Hamlet, Hedda Gabler, Josef K., Aschenbach, Golyadkin, Buffalo Bill gibi karakterlerin trajedisini yaratan imgesel-simgesel kimlik çatışmalarını, sosyo-ekonomik gerçekliğin etkisi doğrultusunda ortaya koymak, çözümlemek, bu kitabın hedefidir.

BİZE GELEN DERGİLER

Berfin Bahar Dergisi

Adres: Çağaloğlu Yokuşu,
Evren Han No: 29 / 62
Kat: 3 - 34112
Çağaloğlu / İstanbul

Telefon: 0.212 513 79 00

Güncel Sanat Dergisi

Adres:
PK: 66 Alanya /Antalya

Telefon:
0.532 409 45 21

Türk Dili Dergisi

Adres:
P.K. 118 - 34710 Kadıköy /
İstanbul

Telefon : 0.216 330 31 21

Öğretmen Dünyası

Adres:Necatibey Cad. 13/13,
Başkent Apt. Kat: 7,
Kızılay/Ankara

Telefon: 0.312 229 43 25

Şehir Dergisi

Adres:Bölge Haber Gazetesi
67800 Devrek / Zonguldak

Telefon: 0.372 556 83 62

